

III. ÉVFOLYAM

• POSTARINA PLÁCENA U GOTOVOM •

1934 DECI

11

KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNÉL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KAROLY, KENDE FERENC, HERCEG JÁNOS

TARTALOM:

Dr. STERN LÁZÁR: A történelem útja (Tanulmány)	769
DUDÁS KÁLMÁN versei	782
HERCEG JÁNOS: Az áruló (Elbeszélés)	785
KENDE FERENC: Husvéth Lajos (Tanulmány)	888
LUCIA: Pirkó anyja lesz (Elbeszélés)	791
ATLASZ JÁNOS: Hullák között.. (Vers)	796
SZOMBATHY VIKTOR: Polgárorség (Elbeszélés)	798
NÉMETH LÁSZLÓ: Ember és szerep (Önéletrajz)	805

★

RADÓ IMRE: Mélypont alatti (Regény, folytatás)	812
--	-----

★

KISEBBSÉGI SZEMLE.

HAVAS KÁROLY: Keleteurópai nemzeti kisebbségek	826
CSUKA JÁNOS: A budapesti Thököllánium	829

★

LÁTHATAR:

KÁZMÉR ERNŐ: Irodalmi szemle	832
UJHELYI MIKLÓS: Könyvek	841
ALIQUIS: François Villon	843
HERCEG JÁNOS: Reményik: Mese habbal	846
Babay: Meneküj a szerelemhez	847

A történelem utja

(Mult és jövő)

Keresem korunk uralkodó eszméjét, amelyet társadalmunk naprendszere ural na. Sokat szenvedő, zaklatott korunk kibontakozásának azt a biztos utját, ami az áhitott révet jelentené. Keresem, de nem találok. Vezérlő eszme nélkül, bizonytalan kísérletezések viviszekciójának kitéve bolyong pályáján, halad végzete felé.

Semmi okunk sincs annak föltételezésére, hogy ez az iránytalanság korunk kiváltsága lenne. Joggal fölvethető tehát az a kérdés másképp volt-e ez más korokban, voltak-e más koroknak vezérlő eszméi, az efemer cselekvéseket irányító, azok felett álló központi célkitűzései?

Sokszor olvassuk, hogy minden kornak megvolt a maga sajátos a többi kortól egyénileg megkülönböztető uralkodó eszméje, de midőn megkíséreljük a zavaró részek leválasztásával ezen eszme lerögzítését, tisztaságban kitenyésztesét, konkrét tartalmának szabatos feltárását, mintha minden bizonytalanná válnék, mintha az uralkodó eszmét hirdető gondolkodó megállapításait társadalmi helyzete befolyásolna, mintha a lálszólagos tárgyilagosság valójában írói subjektívizmust jelentene, mintha ködbeveszne tartalma, illuzióvá foszlana realitása. Másban látja a korok szellemét Szent Tamás, másban Marx, másban Rousséau, másban de Maistre, másban Spencer, másban Kidd. Mintha a nagy realistának Goethenek igaza lenne, midőn azt mondatja Fausttal »der Geist der Zeiten ist der Herren eigener Geist«, mintha a leguniverzálisabb franciák egyike Tarde igazat mondana, midőn a csoportvezetők, a kiválók céljait és fölfogását és ezeknek a tömeg által történt utánzását teszi meg a történelem hajtóerejévé. Az ő szemében a koroknak nincs vezérlő eszméje, csak egyéneknek céljaik, melyek bizonyos adottságok mellett történelemmé válnak, hogy elmuljanak és helyt adjanak más egyének más céljainak. Brandes megírta a XIX század áramlásainak történetét, de uralkodó szellemet ő sem talált.

Esetről esetre bukdácsolt volna a történelem, kifejezett irányító eszme, messze világító célkitűzések nélkül?

Minden korban látunk társadalmi mozgalmakat, észlelhetjük ezek érintkezéseit, átalakulásait, találunk konkrét célok megvalósítására törekvő társadalmi csoportokat és államokat, de nem találunk mozgalmakat, érintkezéseket és átalakulásokat szabályozó korszellemet. Minden mozgalomnak egyén a kezdeményezője, sokszor anonimitásba, kisebb vagy nagyobb csoportok nyilvánosságába burkolva. Mindegyiknek helyzetjavítás volt a célja és meg kell állapítanunk, hogy ha egyes korok hangosak is voltak bizonyos

eszmék hirdetésétől, ezeknek csak ott és csak annyiban volt szerepük, ahol és amennyiben összhangzásban voltak a csoportvezetők és követőik különleges akarásával és elgondolásaival. Mintha ezen koroknak is több uralkodó eszméjük lett volna, mintha ezekben is hiányzott volna az egységes, a vezérlő eszme, mintha a szellem birodalma sem türne egyedulalmat.

Mélyebbre kell ásnunk, hogy hozzájussunk az embert és társadalmait üző energiához. Természeti energia parányából áll az ember és így azonosnak kell lennie az emberi energia eredendő megnyilatkozásának a természetével. Az idők végtelenségében a természeti erők mindig azonos játéka az érvényesülésre törekvő energiák közül mindig a legerősebbnek jutatta a diadalt. Semmi okunk sincs annak föltételezésére, hogy ez máskép van az embernél. Az erő és terjeszkedés a természet egyetlen megnyilvánulási módja, bármilyen legyen is a formája. Ugyanabban nyilvánult meg az emberi tevékenység történelemelőtti és történelmi időkben egyaránt. Szám, szervezet vagy elszántság formájában a legkimagaslóbb és döntést jelentő jelensége a társadalomnak.

A fény, a nyomás, a vonzás és taszítás a természetben ugyanazt a kékét nyújtják, mint a történelmi erők. Kizárólagosságra törekcsenek összeütőközések és kiegyenlítődések révén érvényesülnek. Mintha a misztikusok csodás sejtései valóra válnának, mintha ugyanazon fékezhetetlen erők irányítanak az emberi életet, amelyek az élő és élettelen tárgyakat, mintha a mindenáron terjeszkedés és elhatalmasodás volna a lényege emberi és természeti energiáknak egyaránt. Végtelen egységbe látszik füződni minden lényesség. Lényegazonosság látszik összekötni minden létezőt, mintha minden fizikai tulajdonságnak meg volna a lelki hasonmása, hidegnek és melegnek, lágynak és keménynek, rutnak és szépnek, magasságnak és mélységnek. A szervezet mélyéből, onnan, ahol szintézisé válik a testi és szellemi, a lelkek elsődleges hajtó tényezőjeként az önfentartás és önérvényesülés, a lét és minél jobb lét áhitozása emelkedik ki. Itt alakulnak a minden emberi megnyilvánulást irányító vágyak. Ez azon ősi lelki forrás, amely egyuttal forrása a józnak és szépnek, a gonosznak és rutnak, forrása minden akarásnak, elhatározásnak, cselekvésnek, érzésnek és gondolatnak. Mindezek a vágyakból nyerik alapszínezésüket és energiájuk fokát, jelentékenyek lesznek ha velük összhangzanak, jelentéktelenek, ha széthangzanak. Határozatlan, ösztönös, csupa energia, és halhatatlannal azonos tartalmu, az önfentartást és önérvényesülést parancsolóan követelő vágy vezérli mindezen lelki megnyilvánulásokat, mely annál erőteljesebb, minél kielégítelenebb, annál jobban szinezi érzelmeinket, gondolatainkat és akarásainkat. Ha célját csak részben is eléri lohad belső energiája, ellenben az általa irányított lelki jelenségek a tehetetlenség törvényénél fogva, leszakadva a gyökerüket képző éltető vágytól mulóan a régi energiában élnek tovább és

a vágy letünt energiájának fokát tüntetik fel, csakugy, mint a sugárzó testek ezredévek előtti állapotát — a fény.

Minden tudatosnak gyökere e szerint a tudattalan vágy. A szellem külső megjelenésének első formája a benne tudatossá vált vágy. Minél több egyén uralja, annál erőteljesebb a megnyilvánulása érzelemben, akarásban és gondolatokban. E szerint tehát nem az eszmék kormányozzák a vágyakat és elhatározásokat, hanem megfordítva, ezekből hajt ki az eszme. A *primum movens*, a lényeg, a primär a vágy, míg az eszme, az ideológia csak folyomány, szekunder jelenség, forma. Ha eszmék irányítanak a történelmi cselekvéseket, ugy az emberiség sorsa logikai művelet lenne és az előző és új eszme lelki kapcsolódásainak kikövetkeztetéséből állana. A történelem, a Hegel történelme a szellem megvalósítása, a állam a Plátó állama: a logikai műveletek elvégzésére hivatott bölcsészek állama lenne. A történelmi fejlődés egymásból folyó szabályokba lenne foglalható, a jövő előre látható lenne. De tudjuk, hogy nincsenek ilyen szabályok és hogy a jövő nem látható előre, hogy mennyi az eseményekben az irracionális tényező, mennyivel nagyobb az ellentétek száma a múltban és jelenben is mint az összhangzásoké, mely utóbbi egyedüli alapja az ész azon funkciójának, amely szilozizmusok szövésében nyilvánul meg.

Hatalmas eszmék látnak napvilágot, számtalan apró gondolat mutatja a mindennapi élet útjait, de ősi, eredendő az említett tartalmu vágy. Ez az örök a mindennapi változásban és mindig kongruens a mindenkori szükségletekkel. Nagy számok valóságos helyzetéből fakadó eszmék, annak előnyös átalakítására töre vágyak, érzések, elképzelések nyernek kifejezést az eszmékben. Ezért látjuk, hogy minden eszme a legkülönbözőbb formákat ölti magára és hozzásimul a helyzet változásaihoz. A legpompásabb és legszembeötlőbb eszméknél, a vallásiaknál ez csakugy észlelhető mint a kisebb jelentőségűeknél.

Amint az emberiség nem kezdte meg pályafutását kialakult és cselekvéseket irányító eszmékkal, hanem a külvilágból merített tapasztalatok oltottak bele vágyakat és ezekből ágazó érzéseket és felfogásokat, ezeknek megfelelő akarásokat, ugy volt ez mindig az idők folyamán. Új környezet, új tapasztalatok, új kényszerek, új helyzetek mindig újabb vágyakat oltottak az egyénekbe és általuk a velük hasonló csoportjába és ezek révén az államba.

Minden társadalmi mozgalom alapját e szerint a társadalmi rétegeknek a múltból örökölt élő energiája és a jelen környezet által határolt hatalmi és gazdasági szükségletei képezik. Az ezek által képviselt erők rezultánsa az élet és nem az eszméké, organikus — az ember testi és lelki alkatából sarjadzó folyamatok termelik a vágyakat és azok folyamányakép a történelmi akarásokat, melyek végeredményben nagyobb hatalomnak, nagyobb megbecsülésnek erkölcsi, a megélhetés nagyobb bőségének és szépségének anya-

gi célkitűzéseit jelentik a társadalmi osztály vagy az egész társadalom javára. Nem a Marx féle gazdasági fetisre gondolok, mely tisztán gazdasági formák és erők közti ellentétekből, azoknak végzet-szerű elkerülhetetlen fejlődési fokozataiból származtatja a történelem lefolyását, hanem mindenre, ami emberi, tehát lelki komplexumra is. Ezen megfontolások világában értékelhetjük az eszmék szerepét a történelemben. Ezek segítenek annak megértésében, hogy mi készített meg gondolásra annyi kiváló szellemet az uralkodó eszmék szerepének megítélésében. Nem eszméket, hanem tárgyas összefüggéseket ural az ember és a belőle összetevődő társadalmak. Ezen összefüggések magyarázta elhatározások indokai a cselekvésnek. A mult régi összefüggéseit módosítják a ma új összefüggései és idézik elő az elhatározások és cselekvések változásait. Az eszme keletkezésekor a cél már ki van tűzve, a cselekvés útjai ki vannak jelölve. Az eszme mindig csak okozat és eszköz. A vágyban gyökeredző célkitűzés, ennek szükségességébe horgonyzott meggyőződés szüli a cselekvő eszmét, a vágy kifejezési formáját.

Ne tekintsük ezt a hitvallást prózainak, az eszme lekicsinylésének, a történelem lefokozásának. A valóság nem lehet lefokozás. Ez a valóság magyarázata a történelem dinamikájának és összefér a szárnyaló célkitűzésekkel. Igazoljon Durkheim, ki szerint nem a fellegekben fejünk felett szárnyalás, hanem a valóságban és megvalósíthatóságban gyökeredés egyedüli mérték a társadalmi alakulatok bírálatánál.

Nem látjuk a vágyak által determinált céloktól független uralkodó eszmét az ökori keleti kulturákkal. Minden ténykedésük az önfentartást, a biztonságot, a hatalmi erősödést szolgálja, örök elnyomás a társadalom élete befelé, örök harc kifelé. Asszír, melyet az akkori idők Rómájának is szokás nevezni, elsőül kísérte meg egységbe forrasztani a világot. Változatos pályafutása alatt mindig erőt és mindig ravaszságot használt a mindenkori helyzete által indokolt céljai elérésére. Módszere csak a rombolás volt, célja a külső, erőszakon nyugvó egység, a népek belső összeforrasztására nem gondolt.

De azért a mi távlatunkból tekintve ezen messzeható eszméket nélkülöző történéseknek is megvolt történelmi eredményük. Bizonyos belső rend alakult ki, a vad formájú érintkezés mégis csak érintkezés volt. Kifelé is lefektette a primitív rend és közlekedés alapjait. Az örök gyűlölet helyén mutatkozni kezd bizonyos lepihetésnek időszaka, akkor is voltak békét és barátkozást fogadó békeszerződések. Az ótestamentumban és régi okmányokban nem egy nyomát találjuk ennek.

Ezt kapta örökül és erre épített Perzsia, ezen átmeneti állam az akkori idők primitívsege és az eljövendő korok komplikáltsága között. Egységbe fűzte, egy uralom alá vetette az akkori idők kultur népeit és fél barbárjait.

Nagyobb szám eltérő vágyainak és akaratának szabad áramlásai váltak lehetővé, rombolás és harc nélkül. Kelet és nyugat szellemének és életrendjének kölcsönös egymásba hatolása, ezen időkben kezdődött. A perzsa világbirodalom keleti népei az ioniai szigetek görögjei útján elsőlül ismerte meg a keleti ember szemében lehetetlennek látott bizonyos függetlenséget a természettől. Nem ok nélkül látott napvilágot az első igazában emberi vallás a Zenda és élt az első igazi egyén, Zoroaster az ókor Perzsiájában. Még nagyon elientétben állott a primitívségtől alig leszakadt emberiség lelki alkatával és azért a társadalmi vágyakra átalakító befolyással nem bírt. De azért pusztá léte is az idők jele volt és a tiszta emberi hirdetésével enyhítette az ellentéteket és közeledést jelentett ember és ember között, támogatta a primitív egységérzést. Az emberek megtanulták egymást ismerni. A kelet fogékonysága a görög szellem iránt, a görög szellem későbbi egyetemessége, Plato bölcsészete ezen Perzsiában birja forrását, Nagy Sándor hódításait ez könnyítette meg. Görög és perzsa szellem közelebb jutottak egymáshoz, nem voltak egymásnak organikus pusztá tagadásai. Ez fektette le alapját a későbbi hellenizmusnak.

A vándor görög törzsek messziről jövet sok népen át verekedtek ki végső állomásukat. A maguk zord vidékéről és primitív életviszonyaikból más világba jutottak. Az öslakoktól, akikben egyesült kelet és nyugat társadalmi életrendje, készen kaptak kulturát és technikai készültséget. Nem látták már végzetnek a természetet, erősnek kezdték magukat érezni a maguk emberi mivoltukban, a természetben elsőlül láttak meg finom és fenséges szépségeket, felfedezték saját énjüket. A lélek ezen még öntudatlan szabadsága, primitívségének friss energilája, azon naiv és melléktekintetek nélküli erő, ami ezzel együttjár, a kulcsa a csodálatos görög virágzásnak. De sokkal közelebb állt még saját kezdetleges a közös vérségre épült törzsi életéhez, semhogy az egyénivé alakuló ember a törzsi vágyak és felfogások alól teljesen felszabadíthatta volna magát, azon tulmenő, attól független vágyai keletkezhetek volna. Továbbra is saját magára utaltnak érezte magát, veszedelmet sejtett más törzsekben, ellentétet látott a maga ösei és Istenei védelme alatt eddig álló életmódja és intézménye és más népek ösei és Istenei között. A maga törzsében látta létének biztos alapját, a polishoz, a városhoz és annak intézményeihez ragaszkodásban és ahhoz való korlátozásban látta megmaradásának egyedüli garanciáját. Vezérlő eszmét azonban itt sem találunk és a felviharzó szellemi élet a görög nemes egyszerűség és csendes nagyság, a társadalomnak osztálynéküliségbe alakult rendje sem tudta pótolni ezt a hiányt. A görög fény és csoda esetről esetre elhatározott, megkísérelt, de soha végre nem hajtott egység keresésében ragyogott és pusztult el. Mindazt, amiután a görög törzsek sikertelenül vágyakoztak, Nagy Sándor valósította meg, egységbe emelte a törzsei merevségén tul-

emelkedni nem tudó görög népet és eltérő életcéloktól szokásoktól és életfölfogásoktól áthatott számtalan törzset forrasztott egységbe a perzsa kísérletet messze meghaladó méretekben. Mindezen különbözőségeknek törzsi kötöttségeiktől mentes szabad áramlását és köicsönös befolyásolását tette lehetővé, megvetette alapját a majdan kifejlődő egyéniségnek, kelet és nyugat kulturai közösségének, a hellenizmusnak. És habár a macedon birodalom korai szétesése újból határokat emelt egyes részei közé, de intézményekben és emlékekben élt a letűnt egység érzése, hajlandóság a közösségre és érlelődni kezdett az ember és ember azonosságának, a népek egymásra utaltságának érzése messzeségben élő népmilliók lelkében.

Erre találtak rá a keleten Nagy Sándor utódai: a rómaiak. Róma hosszú életében pillanatnyi célok elérése volt tulfütött, lobbogó energiájának tárgya, célja mindig biztonság és terjeszkedés. Megsemmisíteni Veiit és Kartagot, meghódítani Görögországot és a keletet, de mindig adott konkrét eszközökkel tört, adott konkrét célokra. Soha messzefénylő célok — Lucullus rövidéletű öntudatos imperializmusától eltekintve — nem vezették, de talán soha nem bizonyult igazabbnak Hégel megjegyzése a szellem ravaszágáról mely a nagy egyéniség és a nemzetek különleges céljait átforrasztja az általánosság céljaivá. Történelme nacionalizmusból indult ki és a népeknek közös vágyaktól és céloktól mozgatott emberiséget jelentő egy néppé alakításával fejeződik be. Hódítások láncolata az, de új és új népek alávételése és megszervezése megvalósítását jelentette az egységbe forradás törvényének, a mi minden természeti és társadalmi fejlődés öntudatlan legfőbb törvénye. Az alávett népek eltérő vágyai, érdekei és életfelfogása azonos gazdasági rend, azonos közigazgatás, azonos jogok és azonos kötelezettségek előítéletnélküli rendszerével, a törzsi különbségek lassu elhalásával egyformaságba olvadtak, a társadalmi rétegek kiegyenlítődték és az egyforma szükségletek hasonló eszmék szabad áramlása közös néplelket teremtettek. A törzsi válaszfalak eltűntek, a lakosság mindinkább összetartozónak római polgárnak érezte magát. Fie bat urbs orbis — a tűzhely imádata helyébe az állam, az egység érzésének imádata lépett, az elkülönített törzsek helyébe a közös nagy törzs az imperium, a nemzetiségek fejei helyébe a közös nemzet feje: az imperátor. Ezen közös népesség egyenlőséget követelő vágyai kifejezést nyertek intézményekben, jogban és erkölcsben és megvalósulnak a legkülönbözőbb törzsek nivellálásában. A törzsi jogot föl-váltja a népek joga, a természetjog, a törzsi erkölcsöket kiszorítja a sztoikus tanítás minden ember egyenlőségéről, értékességéről és egyenjogúságáról, a politeizmust kiszorítja az egyisteniség hite és minden elő volt készítve a népek egybeolvadására, a homogén gazdasági, erkölcsi és politikai rendre.

A tiszta emberszeretet, a világpolgárság hirdetése, a gazdagság lebecsülése, a szegénység felmagasztalása szól Epiktet és Márk

Aurél írásaiból, visszhangja az a római társadalom akkori anyagi és erkölcsi állapotának. A felső osztályokból lassan szivárgott az életfelfogás ezen mélységes átalakulása az alsóbb osztályokba, mindjobban közelítve egymáshoz a különböző társadalmi osztályokat. Ezen fejlődésnek legfényesebb jelensége a kereszténység, amely tiszta és magasztos visszhangja a Róma felé zavaros hullámokban hömpölygő és ott megtisztult keleti vallási tanoknak. Róma iskola-példája a történelmet irányító egységbetörekvésnek és ha a barbár népek és a félbarbár germánság beavatkozása elmarad, Róma megteremti a népek egybeolvadását, beoltja a népek és egyének lelkébe az egymás megértését és elmarad a következő évezredek véres és tragikus korszaka, mely újból kezdte ugyanazon problémának a megoldását, melyet Róma már majdnem megoldott.

Igy azonban a római fejlettségtől messze elmaradt népek megakadályozták a római történelmi folyamat teljes győzelmét. A germán törzsek elszakították a nyugatot a kelettől és a sztoikusz tanítás, a természetjog és a kereszténység egyesült békeszellemé, az egy népül érzés helyébe a szakadozott törzsi felfogást tették a történések, egyének és közösségek tevékenységének irányítójává. Darabokra szakadt a római egység, lehetetlenné vált az összeolvadás, minden vén urrá akar Jenni a másikon, a kultura békés eszköze helyett az erőszak eszközeihez folyamodott, közössé vált szükségletek közös kielégítése helyett eltérő szükségletek független kielégítéseért harcolt. A gazdaság, a jog, az erkölcs, a vallás, az egyes törzsek hatalmi szervezeteivé váltak, új ellentétek, új hatalmasok, új gazdagok támadtak mindegyikben, új gyűlöleteket, új harcokat jelentve és megindul a vágyak, szükségletek és elképzelések egységessé tételére a harc újból azon a ponton, ahol több mint ezer éve azelőtt megindult a görög törzsek között.

Mi lett volna a népeket átfogó egységérvéséből, ha nem történnék meg a germán beavatkozás, ha szétzúllás helyett folytatódik az egységesítés csak valószínűséggel következtethetjük. Gazdaságban, szellemben egységes társadalom alakult volna ki, mely az állandó béke jegyében folytatja belső életét, megvalósítja az emberi egyenjogúságot és megoldja századokkal előbb a ma problémáit, elkerülve másfélévezred embermészárlásait és gazdaság pusztításait.

A meginduló új evolúcióban a Rómát jelentő intézmények, erkölcsi és gazdasági életrend által áthatott régi lakosság befolyással birt a barbárokra. A lakosság jórészen emlékében eleven maradt az egyállambatarozás. Hazajáró lélekként ott élt az egység képe a pápaság és a német római császárság intézményében és minden törzsi folyandárral befuttatás ellenére is kívánatos célként lebegtették a primitív népek szeméi előtt a római rend kimult valóságát. A hajtóerő azonban a germán néplélek volt a maga szakadozottságában a maga különleges életszükségleteivel. A kialakult államok társadalma mindenkori vágyaik alkotta, mindenkori szükségleteik

által üzve, törtek azok kielégítésére és kerestek biztonságot és terjeszkedést, önkénytelenül is a jövő egységen munkálkodva.

A hűbériség a harc első fázisának kikristályosodott eredménye. A törzsek vérségi kapcsolata mellé a földterületet állítja, azt rendelve különleges életük másik alapjává. Így több törzs egy területbe foglalásával lehetővé vált, gyűlölködés és harc nélkül, eltérő törzsi szükségletek egymásközi kölcsönös kielégítése. A kis törzsek nagyobb méretű egységbe fűződtek és így egyengették a nagy egységek felé vezető fejlődés útját. A hűbériség a polgárság kialakulásának lehetőségét és a parasztság bizonyos fokú emancipálását jelentette, jogrendet hozott a régi önkény helyébe, szakadékok megszüntetését készítette elő. A polgárság és a parasztság elkerülhetetlen megerősödése, a feudalizmus elhalását és központi hatalom kialakulását vonta maga után, ami nagyobb egységet és közeledést jelentett a római mintá felé. Mindez történt a társadalmi rétegek belső energiát kiváltó vágyai és ezek külső érvényesülését jelentő céljai következményeként.

A pápaság biztonsága és a frank majd a német birodalom terjeszkedési vágyai teremtették a római-német császárságot. A gazdagságukat, jövedelmeiket és hatalmukat vesztett feudálisztikus szuzerenek és a fellendülő polgárság közös érdekein alapulnak a keresztet hadjáratok. Az olasz és német városi polgárság szükségletei szülték a reneszanszot. A Bertalan-éjszakával a francia egységet kívánó királyság és polgárság mérték az utolsó csapást a feudalizmus maradványát képező nagybirtokosokra. A német császárság nyílt színvallása egységes Németország megteremtése mellett és ennek több európai hatalom által történt ellenzése magyarázza a 30 éves háborút.

Hiába bármily gonddal vizsgáljuk is ezen korszak történéseit, csak örökké változó konkrét célok összeütöközéseit s egyesüléseit látjuk, de nem találjuk a fejlődést és az eseményeket irányító eszmét.

Az államok belső feudalizmusa ezzel megszűnt de megmaradt az államok egymásközi feudalizmusa, az államok alá és fölé rendeltsége, nagy, közép és kis államok formájában, a feudalizmust jellemző elkülönültségekkel eltérő akarásokkal, mely ugyanugy útjában áll a további egységesülésnek mint az egyes hűberek az államegységnek. A hűbérközi áramlások analogok a mai nemzetközi áramlásokkal és a hűbériségek egységbe olvadása előrevetett árnyéka az állami elkülönültségek jövőjének, egységbe alakulásuknak.

A XVIII század jelzi a társadalmi fejlődés fordulópontját, midőn tartalmatlanná váltak a régi, még a hűbériségen alapuló társadalmi kapcsolatok. Eltolódott az osztályok helyzete, megszűnt a régi fölé- és alárendeltségek lehetősége, a megerősödött osztályok új társadalmi formákra, a hatalom új megosztására törekedtek. Lepattant az osztályokat addig összetartó társadalmi pánt; a leszegényedett és a műveltség egyeduralmat vesztett nagybirtok gyöngévé

lett tiszte betöltésére. A tagozódás helyébe a tagozatlanság, az egyformaság, a közös emberi lépett.

Ezen anarhiában jelentkezett a nemzetiségi és a munkásmozgalom mint az új megszervezésért folyó küzdelmek két jellegzetes formája. Ezen két erő küzdele tölti be a mult századot és korunkat.

Báró Eötvös József finom és megértő szelleme ezen két erőben látta korának vezérlő eszméit és vázolta azok várható fejlődéseit és történelmi jelentőségeit »a XIX század uralkodó eszméi« című higadt és élesen látó művében.

A XVIII század végéig nem léteztek a mai értelemben vett nemzetiségek. A nyelvi különbség nem volt külön gazdasági és kulturális igények, külön vágyak bázisa. Ugyanazon osztályhoz tartozás mindenki részére egyenlő elbánást, egyforma jogokat biztosított és ezzel meg is elégedett. Nyelvi különbség alapján senki sem tartott külön jogra igényt és még kevésbé kívánt egyesülést más állam azonos nyelvű polgáraival. De a nagybirtok fentérintett lesüljedése, a társadalom régi kötelékeinek lehullása után a nagy néprétegek nélkülözték az összetartozó erőt, a megszokott igények kielégítésének biztonságát. A társadalom minden rétege, új szervezetnek új formáját kereste és megnövekedett igényeinek minél nagyobb jelentőséget tulajdonított és annak biztosítására minél nagyobb részesedést követelt a hatalomból. Itt már bizonyos elválasztó vonalat jelentett a nyelv és az eltérő történelmi mult. Ennek kezdtek kifejezést adni a nyelvcsoport intellektueljei.

Ezzel egykoru a francia forradalom, mely a népek felszabadításának a jelszavát hirdette. Találkoztak a francia hódító jelszavai és a nyelvben és a rég letűnt multban magukat azonosnak érző néprétegek első bizonytalan megmozdulása és azzal öntudatosá vált és megszületett a nemzetiségi mozgalom, mely nyelve művelését, jobb gazdasági helyzetet majd autonómiát követelt. Elhangzott a felszabadítás jelszava. A fenálló társadalmi és állami egységben különállást követelt, az egész helyébe a részekre bomlást, a szétdarabolást kezdi hangoztatni és a más államokban élő hasonló nyelvet beszélő néprétegekkel egyesülésben keresték az erőt.

Ezzel azonban nem csupán saját államuk, de idegen államok egységének megbontására is törtek. Új állami egységek igazságát és szükségességét hirdették, az egy államba egyesülő nemzetiségek államaiét. A nagyobb állami egységekben élő Európában kisebb egységek megvalósítására törekedtek, az összeolvadás folyamatát ezzel újból hátravetették, felélesztették a törzsi ideológiát. A nemzetiségi mozgalom tehát csak úgy mint más történelmi mozgalom végeredményben erő kifejtés, hatalmi eszköz bizonyos társadalmi réteg — a nemzetiség — nagyobb jólétének, nagyobb jelentőségének, terjeszkedésnek, területi nagybodásnak az elérésére.

De ezzel bizonyos korlátokat emel ember és ember közé, új megkülönböztetéseket lépett a minden ember egyformaságának he-

lyébe és jogosultabbnak hirdeti a maga nemzetiségeinek és egyéneinek érvényesülésre célzó törekvéseit mint a más nemzetiség és nemzetiségűek törekvéseit. Az emberi vágyakat és törekvéseket feudalizálja.

Ezen első benyomásra visszaesést jelentő jelleg egészen más megvilágítást nyer, ha annak visszahatását vizsgáljuk a minden történelmi energia végső célját képező egységesség megteremtésére. Ez a mozgalom az állami kötelékkel szembehelyezi a hasonló gondolkodású egyének és tömegek jogát fontosabbnak hirdeti azt minden fenálló lekötöttségnél. Ezzel lényegében támadja meg a népeket elválasztó kapcsok föltétlenségét és elvileg annak ad kifejezést, hogy ezek fölött áll a népeket egymáshoz közelítő vágy. Ilyen szempontból a nemzetiségi mozgalom újabb lépés a népek közeledése és a jövő egység megalakulásának útján, a maga látszólagos különállásában benne van az általánosság. Ezt a jellegét és erejét továbbra is megtartja és a folyamat folytatódását, bomlasztó és végleges egység alkotására törő erejét csak az állami feudalizmusnak közös nagy európai államba olvadása útján lehet megszüntetni.

A munkásmozgalom kiinduló pontja a munkástömegeknek ugyanolyan magárahagyatottsága, amely a nemzetiségi mozgalmat szülte. A céhek, a mester és legényszervezetek, a nagybirtok üres formává süllyedése kiszolgáltatta az egyénekbe atomizálódott munkástömegeket a kialakuló ipari és kereskedelmi nagy üzemeknek. Keresni kezdték az új erőt, mely védelmet és biztonságot nyújt számukra, előbb ugyanazon államban megvalósítandó, majd államközi szervezkedés útján. Célját a világ munkásainak egyesítése a fenálló államhatalmak lerombolása, minden állam egybeforradása útján véli elérni. A világ proletárjainak egyesülése a jelszó, de a világ államainak egyesítése a cél.

Ez a mozgalom fejezi ki legélesebben és legtisztábban a minden társadalmi mozgalmat irányító energia lényegét. Ez a mozgalom vágy a munkásság helyzetének javítására és az annak eléréséhez és biztosításához szükséges nagyobb hatalomra. A vágy és az ahhoz közelebb álló akarat valamint az ennek kifejezést adó eszme egysége, az energiának a vágygal való azonossága itt tiszta formájában mutatkozik. Ebben a mozgalomban domborodik ki legjobban azon igazság, aminek kifejezést adtam, hogy minden történelmi jelenség organikus anyagi és lelki szükségletekben gyökeredzik és nem pusztá eszme, az értelem magában álló megnyilatkozása. Ha elhal a vágy, megszűnik az általa táplált energia, elhal a megvalósításra törekvő akarat és az annak kifejezést adó eszme is. Ezt a történelem minden fázisa igazolja.

Minden mozgalom e szerint nagyobb egység megvalósítására törekszik, ilyen nagyobb egységben véli célját elérhetőnek, áll ez állambani és államközi, politikai, művészeti, tudományos és erkölcsi mozgalmakra egyaránt. A jelszó más, a cél ugyanaz. Mindenütt áll

Hegel észrevétele a szellem ravaszságáról, minden különlegesnek látszó célban benn van az általánosság, az egyetemesség, az egység.

A megértés, a közeledés, az egyesülés iránti vágy ben fészkel a tömegek lelke mélyén. Az intézmények, a tudomány, a technika, a gazdaság, nemzetközisége, a szükségletek és életmód azonossága és így az embernek országhatárookra tekintet nélkül egyformává válása mind megnyilvánulásai az egységbe törekvő tendenciának. Ezen tendencia erőszakos elnyomásának elmaradhatatlan következménye, az állapotok züllése minden téren, az amit általában krízisnek nevezünk. A társadalmak egybeolvadására törő kozmikus folyamatnak akadályozása ugyanoly hatással jár, mint a méhraj és a hangyaboly összeműködésének az akadályozása. Valójában mélyen átérzi ezt minden állam és keresi is a kiutat. Folytak kísérletek a megértés szellemében. A regionális paktumok, a kompenzációs szerződések azonban csak fél rendszabályok, a felületen mozognak, nem látnak a tömegeket mozgató vágyak mélységeibe, nem veszik észre, hogy azok a mai állapot szervi megváltoztatását kívánják, nem mechanikai rendszabályokat, időhöz kötött felbontható megállapodásokat, hanem az államoknak szellemekben és intézményekben már előkészített egységbeolvadását.

Az eddigi kísérletek lényegileg az anakronisztikus elszigeteltség jelen állapotát akarják konzerválni. A hatalom birtokában lévő osztályok mai helyzetüket jogosnak és igazságnak érzik, hiszen minden társadalmi réteg lényege a jobb helyzet és nagyobb hatalom utáni vágy és az elértnek megtartása, rájuk nézve lehetetlenség annak belátása, hogy a helyzet megváltoztatására célzó osztályok oldalán van az igazság és hogy a jövő az egységbe olvadt Európáé. Mély igazság van Simmel azon megfigyelésében, hogy egyének képesek lemondásra, de osztályok soha.

A történelmi folyamat végzettségén azonban ez nem változtat. Hiába küzd a jövő ellen a jelen. Keserves a jövő utja — lemondást jelent az megszokott, természetesnek érzett presztizsről, milliő pozícióról, de a fejlődés iránya tiszta.

Az egységbefejlődést tehát csak harc hozhatja meg. A felsőbb osztályok kétségbeesett szívósággal fognak továbbra is ragaszkodni az elzárkozó államok formájához, az azzal járó gazdasági ellentétekhez, a népeket elválasztó intézményekhez, az örök félreértéseket szülő versenyhez, de az alsóbb osztályok ép oly szívósággal iparkodnak az egységességre.

A változtatás vágya Tarde megállapítása szerint mindig nagyobb energiát jelent, mint a konzerválása. A történelem törvénye a múltban a változás volt, az marad a jövőben is. Nemcsak a nagyobb energia fűti a jobb helyzetre és nagyobb hatalomra törő osztályokat, de ezen mozgalom, a változások szükségességének átérzése szívargás útján mindinkább áthatja a felsőbb osztályokat és ezzel is gyengül ellentállásuknak amugy is gyengébb ereje. Az egyformaság és az egységesség tehát a jövő kikerülhetetlen prognózisa, amelyen sem-

miféle hatalom nem változtathat, hiszen a gyakorlati politika nagymestere Telleyrand már rég megmondta: szuronyokkal mindent el lehet érni, de rajtuk ülni nem lehet. A társadalom osztályai között fennálló ellentét és a félrendszabályok sikertelensége háboruban robbanhat ki és a győző államok magukba olvaszthatják a legyőzötteket, így építik le az államfeudalizmust, így tömrik be a félreértések, a gyűlölködés és verseny gypontjait. Az egység megvalósítása bekövetkezhetik ezen az uton is és az ut minden borzalmasága ellenére a bekövetkező egységesség így is értéket fog jelenteni és a társadalmi osztályok mindnagyobb nivellálódása és megértése alapján felépítik a jobb jövőt.

De bekövetkezhet háboru nélkül is. Az intellektueleket a munkásosztályt és a felsőbb osztályok egy részét áthatja a változás a népek egységbeolvadása szükségességének tudata s a maga hódító erejével, a szivárgás társadalmi jelensége révén a felső osztályok mind nagyobb részét befolyásolja. Ha akadnak bátor, e tudattal egybeforró egyének, lassan hatalomba szerveződik a mozgalom és kezdő lépés gyanánt megvalósítja azon államok egyesülését, melyekben legerősebb az egység utáni vágy és legkisebb az ellentállás. Helyi egységek jönnek létre és ezekből mint a mozgalom természetes centrumából fog a harc tovább folyni az ellentállás állandó gyengüléséig a cél végső beteljesedéséig.

Ez az ut hosszú és a megvalósulásig, fel nem mérhető rombolásokat okoz, anyagi és erkölcsi téren egyaránt. A szegénység egyrésztől, a gyűlölet másrésztől a végleges megoldást veszélyeztető fokra dagadhat, mindnehezebb lesz a romok eltakarítása a mindenkire lakályos új állami és társadalmi szervezett felépítése.

A folyamat gyorsulása és az egység korábbi, átfogóbb és kisebb ellentállással járó megoldása életérdeke az emberiségnek, mely bekövetkezhetik, ha a történelem színpadán megjelenik a nagy ember, amint megjelentek az utolsó pillanatban Ceasar, Nagy Károly, Washington.

Stuart Mill világosan és meggyőzően tárgyalja a nagy ember jelentőségét és viszonyát a társadalomhoz. A kor problémáinak megoldására mindkettőnek együttműködése van hivatva. Küzdelmeinek értelme, talányainak megfejtése, a társadalmakat mozgató vágyak, a jövő elfogulatlan meglátása tisztaságban és csupa energiában él a nagy ember lelkében. Akarattól duzzadó, félelmet nem ismerő lelke, csupa intuición. Éles esze, csupa egyetemesség érzése — határozottságot és összeforradást önt a zavaros eszmébe, gyenge akaratokba. A szervezés lassu munkáját pótolja és sietteti egyéniségének parancsoló ereje. Az őt követő tömegeket elfogja látni azon robbanató és építő erővel, melyet különben csak a szervezkedés lassu munkája hozhat meg. Az óvatos és meg nem értő tapogatózásokkal szembe szegzi a merészséget, a kész megoldást, a határozott és megértő kiutat és azt, ha kell erővel, ha lehet a presztizs mindent magával ragadó varázsával meg is valósítja. A sötétségeket bevilágító, az

éjt nappalá tevő hatalmas tűz nélkül, mit a nagy ember jelent, hosszabb fájdalmasabb, bizonytalanabb az az ut, amelyet meg kell tennünk. Nélkülözzük az akaratok és gondolatok szintézisét jelentő, a történelem vezérlésére született egyént.

Zárt területeken keletkezik a civilizáció, de olyanokon, melyeknek falai időről időre ledőlnek és korról korra kitágulnak. Folyam-medrekben szorult meg, beltengerekre szélesül, most óceánokat készül felőlelni, mondja Tarde, a szellemes francia.

Korunk civilizációja szabad nyílt válaszfalak nélküli óceánba készül kiszélesülni, a beltengerek már ostromolják az őket egymástól elválasztó szárazföldeket és gyenge emberi erők akarják ezt a folyamatot megakadályozni, mesterségesen életben tartani az elmulásra szánt jelent, ezer szenvedést és ezer poklot zuditva, bár nemakarva és öntudatlanul — az emberiségre. Míndhiába, óceánná válik a beltenger és a társadalom fejlődését ép oly kevésbé lehet megakasztani, mint a természetét.

Dr. Stern Lázár



Kicsit különös koncert

Mieste titkon lestem vén kertünk zenéjét :
Ajultan ríttak az ősz színei, s fanyarul
Fuvoláztak a kőválygó gyümölcsszagok.
Palánkunk, melybe épen alkonytűz kapott
Tömör ütemet vert hozzá arany-alapul.

Andalított, piszke-, ribizli-, málnabokrok
Sípszava. Ó, milyen sápatag kantiléna
Az őszibarackfák kara. Halk spinét :
Az alma. Zajos zongora : a venyigék
(Vágyak dübörögnek így bennem néha-néha . . .)

A meggy üresen állong, sárga cintányér,
Elomlón futamoz a körte-hegedű,
S tavaszi bőségben kimerült cseresznye
Pihen hangtalan és rádül az ereszre,
A galagonyabokrok nesze keserű.

Tücskök szakszofónja lubickol puhán bele,
De az is szomorúbb most, mint nyarak szakán.
A lugas hallatja rozsdálló hangjait
S oboapuhán sóvárognak a csalit
Törékeny dalai és brácsál a magány.

És dobolnak dús gyümölcsök, zuhanóban
Hús zamatjokkal roskadozó fák ért tetejérül.
Szellő harangoz béna ágakkal árva
Melódiát, és komolyan mint a hárfá :
Az Elmúlás komor kórusa szegődik háttérül . . .

(Mállygyos, 1934.)

Dudás Kálmán versei

Nyár

Lustán lapul a falu fülledt lombban.
A toronyban tán megolvad a harang.
Buta, rossz, kongó, forró unalom van.

A Naptól olvadt ezüst csurog, — s aszal
Lombot, lelket és kábult kotlós képpen
Tikkadoz szerte egy-egy kövér kazal.

A lankák alatt a völgy ég: tompa katlan
És lobog, lobog tarló, gerezd, dűllő
A napfényben, mely árad lankadatlan.

Csüggedt ágas körül delező gulya:
Lusta akár a föld, mely talán ős, nagy
Keleti álmát alussza, a tunya...

Ajultan harsan ezer fehér kis ház
Törpe fala és tűzzel ezer tető, —
S egy sarkon rozsdás bádogg-krisztus szikráz.



Téli telihold

A síkátorban vad szél sikolt,
A város felett telt téli Hold.

Oly csodás furcsa. Nagy. Bámulom.
Szótlanul lendül sívár úton.

Arca szívós fagytól puffatag.
Merev. Bajsza alatt bús harag.

Sokat fárad és csak rengeteg
Magány várja, nagy, siket terek —

Estente. Még soha vén kobold
Nem kutygolt ennyit s nem loholt.

Egykedvűn botlik átal minden
Éjjel: álmainkon, kedveinken.

Kutyák rínak csak fel rá néha,
S rossz városok, beteg és léha

Zaja csap fel hozzá hidegen, —
☉ csak ballag: kósza idegen.

De felolvad olykor haragja,
Ha háta mögött vesz, marad a

Hideg mezők vak végtelenje. —
Ní, minthacsak mosoly serkenne,

Sárgállana kajla bajsza alatt!
Füttyre gyújt s tán nótázva szalad,

S a pálya végén sunyin leles —
S kacag: Földünk szakállá deres.



Az áruló

Örökké elégedetlen volt. Lelke mélyén valami fájdalmas önzés bujkált. Homályosan sokszor maga is érezte, hogy igazságtalan, de ez az érzés csak pillanatokig tartott s rögtön felváltotta a másik: a boldogtalanság érzése.

Több szeretett volna lenni mindig, mint ami lehetett. Ha rabló-pandurt játszottak, ő mindig a rablók közé tartozott s azok között sem volt soha ő a vezér. Jelentéktelen kis játszótárs volt csupán. Soha sem vették be azért a játékba, mert játszani szerettek vele, hanem inkább, mert szükség volt rá. Kellott a létszámhoz. Ő tudta, érezte ezt. És ez a megalázottság teljesen lefoglalta lényét. Semmi mással nem tudott foglalkozni, semmi más nem érdekelt. Örökösen narcban állt önmagával. Megalázott volt és ő soha sem tudott senkit megalázni, bárhogy is szeretett volna.

Gyenge, fejletlen testalkata miatt a nála fiatalabbak is leterítették a birkózásban. A rabló-pandurban is őt találták, fogták meg először. Győző szeretett volna lenni s mindig őt győzték le.

Sokszor minden ok nélkül hátba vágták, megrugdalták, a falhoz szeritették és öklükkel a hasába ütöttek társai. Ő gyenge volt, nem tudott védekezni. S ha néha megfélemezett dühében harapni vagy karmolni próbált, akkor még sűrűbben, még erősebben hullottak rá az ütlegek. Lázadása mindig benne rekedt, karjai ernyedten kékültek az ellenfél szorítása alatt. Csak sirni tudott kétségbeesetten, dühösen, torkaszakadtából. Éles, sipító, lányos hangja volt s ha sirt, minden bosszuvágya, önmarcangoló megalázottsága és tehetetlensége benne rezgett a hangjában. Sokszor egészen furcsa, kórikus állati hanggá torzult a sirása, amin társai ismét csak nevetni tudtak.

A legtöbbször ezért verték meg. Rajta próbálták ki az erejüket, sirása növelte önbizalmukat. Amikor végre megunták vagy belefáradtak az ütésbe, arcuk kipirult, ragyogott a megelégedéstől. S ő ilyenkor szípigva, szótlánul huzódott messze boldog társaitól, szívében kimondhatatlan fájdalmat érezve. Egyedül maradt, társtalánul, kiközösítve, kicsufolva, megverten és megvetetten. Valami megfoghatatlan, ismeretlen nagy igazságtalanságot érzett és nem tudta kit kell okolnia ezért. Ugy érezte mindenki ellensége és ennek így kell lennie, mert ezt valami sötét és értelmetlen hatalom így kívánja.

Társaira sem haragudott különösképen. Hajlandó lett volna mindent megbocsájtani, mindent elfelejteni, ha csak egyetlen egyszer közvetlenül és szeretettel hívták volna társaságukba, ha beleavatták volna őt is titkos megbeszéléseikbe az almalopásról vagy a csuszkálásról a nagyréten. De ezt soha sem tették. Ő mindig csak messziről

nézhetette, amint izgatottan összehajolnak és nyilván valami nagyszerű mulatságról beszélnek. Ő távol maradt tőlük, úgy tett, mintha nem érdekelné a dolog, közömbösnek tetette magát, pedig titokban majd meghalt a kíváncsiságtól és a vágytól, hogy elvegyüljön köztük.

Éjszaka nyugtalanul aludt, álmában sokszor sirt és segítségért kiáltozott. Doktorok vizsgálták, megkopogtatták a hátát, megnézték a nyelvét és számolták az érverését. Idegesen tűrte ezt, de orvoságaikat nem volt hajlandó bevenni. Ösztönösen érezte, hogy ugysem segít rajta.

— Ne sirj Marcikám — vigasztalta az édesanyja, ha az iskolából sirva hazajött — rosszak a fiuk, gonoszok . .

Nem használt a vigasztalás, mert ő maga sem tartotta rosszaknak társait. Hiszen ő is olyan szeretett volna lenni.

Az iskolában elég jó tanuló volt. Egyszer hirtelen valami isteni mentőgondolata támadt. Miért ne lehetne ő első a tanulásban társai között? Különb, mint a többiek! Gondolata elhatározássá érett és a versengés vágya erőt adott neki a tanuláshoz. Könnyen ment és hamarosan első lett az osztályban. A tanítónő az első padba ültette és megkülönböztetésül ő lett a vigyázó társai felett. Reggel, ha iskolába jött, nálánál sokkal erősebb társai kérték, könyörögtek neki, hogy leírassák a leckéjét. Csuzlit ígértek neki, színes golyókat meg más hasonló nagyszerűségeket. Ő kérette magát, de végül mégis mindegyiknek eleget tett.

Néha már-már boldognak érezte magát. Társai nem verték meg annyiszor, mert félték tőle. Könnyen bosszút állhatott rajtuk. Felírta őket a táblára vagy nem mutatta meg a leckéjét. Aztán könyöröghettek neki. De boldogsága csak pillanatokig tartott, addig amíg a fölényét elismerték. Ha az uccán voltak vagy a játszótéren, társai, mintha csak kicserélték volna őket, ismét elzárkóztak előle. A birkózásban továbbra is ő került a földre s a métában utolsónak maradt. Álmát is nélküle loptak, csuszkálni is nélküle mentek. Ha valami huncutságon törték a fejüket és őt nem merték elkergetni, akkor a lelkére kötötték, hogy nem adja fel őket. De sokszor nem bírta ki, hogy ne tegye próbára hatalmát. Elégtételnek vette, ha társait az ő feljelentésére megbüntették. Szüksége volt erre, hiszen ő annyit szenvedett miattuk.

A tanítónő szerette. Bizalmának és jóindulatának sokféleképpen tanujelét adta. Vele szedette össze a füzeteket óra elején és előadás után ő vitte azokat a tanítónő lakására. Kis levélkékkel kiüldözgette valami fiatal urhoz, aki minden alkalommal pénzt adott neki kiflire, cukorra.

Marci is szerette a tanítónőt. Dicséretet kapott tőle és oltalmat társaival szemben. Ahol tehette, Marci apró figyelmeségekkel igyekezett meghálálni ezt a jóindulatot. Ha a tanítónő belépett a terembe, Marci a katedrához szaladt, hogy letörölje a széket, elvette a tanítónő kabátját és a fogásra akasztotta és szívszorongva figyelte,

hogy mikor fedezi fel a tanítónő a kis csokor virágot, amelyet Marci az ozsonna pénzén vett. Így aztán egy hallgatolagos barátság fejlődött ki kettőjük között.

Egy őszi napon Marci kiment társaival a kiserdőbe. Nem hivtak, nem is tudta volna, ha egyik fiu el nem árulja neki, amiért megmutatta leckéjét, hogy délután nagy háborusdi lesz kint.

Egy tisztáson körbe álltak a fiuk, vezért választottak s azután két táborra szakadtak. Ő ismét kimaradt a játékból. Senkinek sem kellett, tudomást sem vettek a létezéséről. S míg ő szörnyű szégyennel és megalázottsággal a szívében elhuzódott tőlük, azok vad, hangos kiáltásokkal megkezdték a játékot.

Szomoruan lépkedett a lehullott sárga faleveleken. A magányosság, a kivetettség rettenetes érzése ismét hatalmába kerítette, inkább, mint valaha. Legjobban szeretett volna meghalni, vagy legalább súlyos betegnek lenni, hogy sajnálnák, megsiratnák. Megállt egy bokor mögött és ujjaival idegesen tépte a dermedt leveleket. S amint így állt magábaroskadva, ismerős alakot pillantott meg az ágakon keresztül. Lélegzete elállt az ijedtségtől. Ugy érezte magát, mint a bűnös, akit rajtakaptak. El akart futni, de lábai nem mozdultak, kiáltani szeretett volna, de hang nem jött a torkára. A tanítónő ült a bokor tuloldalád azzal a fiatal ural, akihez ő a levélkéket vitte. Átölelték egymást és csókolóztak.

Sejtése valami érthetetlen nagy dolgot látott ebben az ölelésben. S amint társai harci üvöltését hallotta, lábujjhegyen hirtelen elosont rejtekhelyéről és a fiuk felé futott. Mindent elfelejtett egyszerre, a sok megalázást, a sok ütést, amit elszenvedett. Ugy érezte egyforma társaival, egybeforrt velük.

— Gyertek! — kiáltotta nekik, amikor közel ért hozzájuk, — ijyet még ugysem láttatok, amit én most nektek mutatok.

Forróság lepte el a testét és reszketett. Ő elől ment ragyogó arccal, a többiek lábujjhegyen utána. Soha nem érezte magát ilyen boldognak, mint ebben a percben. A fiuk körülállták a bokrot és átkémeleltek az ágakon. Aztán hirtelen, mintha az ördög szállta volna meg őket, élet füttyülésbe, sikitásba és orditozásba kezdtek.

Marci lábai a földbe gyökereztek a rémülettől. Mire körülnézett, társai szétszaladtak, a bokor mögül pedig előjött a tanítónő, mögötte a férfivel. A tanítónő piros volt és a hangja remegett, amikor így szólt:

— Hát te mit keresel itt?

Marci nem tudott felelni. Arcára hideg verejték ült s a torkát úgy érezte mintha fojtogatná valaki. Mint egy borzalmas lidérc, a bibliai Judás képe jelent meg előtte, akiről előző nap tanultak az iskolában. Judás hosszú hajába belekapott a szél és csunya belei kifordultak, amint az ágon felakasztva lógott.

Marci még hallotta az ezüst pénz csörgését, aztán élettelenül összeesett, elájult.

KISEBBSÉGI ÉRTÉKEINK

Husvéth Lajos

Négy fehér ökör hasítja az eke csillámló vasával a zsiros fekete földet. Feszülnek az inak és önérzet duzzasztja a gazda keblét. A kék égen ragyogó felhők usznak és a légben pacsirta trillázik. Amott a legelő. Delel a ménés. A vályunál a lovak egymás hegyin-hátán. Néhány paripa rakoncátlan kedvvel kicsap, tűz folyik ereikben és ütemes mozdulattal iramodnak, száguldoznak. A csikós fejedelmi méltósággal áll a kut peremén, tekintetével fegyelmezi a kirobbanó ősi ösztönöket.

A falu főuccája. Hosszu házsorok, akáccal szegélyezett uccák, gubbasztó házak. Szekér száguld végig rajta, éneklő, duhajkodó legényekkel.

Faluvég. Kertek alja. Kukoricagóré, istállók, ólak. Békésen kéroddzó, melegnézésű tehének. Közöttük az apró marha: büszkén lépegető szines kakas, pettyes tyuk pelyhes csibéivel. Düledező kerítés.

Gazdag tanyák, szerény szállások. Országutak, legelők, mezők, buzatáblák, kukoricás, töltések, akácosok, lassan kanyargó lomha vizekkel. Síkság... síkság... messzi horizonttal.

Ez mind, mind Husvéth Lajos festő-témája. Az ő képei rögzítették belém ezt a mi világunkat, ami most úgy tódul tollam alá, hogy napestig sem fogynék ki belőlük. Véljük — jól ismerjük mind ezt, hiszen a vonatról órákat elnézzük tájainkat, meg azután — nincs sok változatot benne, nem mond semmi újat. De nincsen így. Szeretjük földünket és ki-ki egyéni meglátásán át, hajlama szerint a maga szépét aggatja rá. Vannak klasszikus, romantikus, materialista és misztikus hajlamuak. A mezőn járva a maguk gyönyörét mind megtalálják, mert a mező minden nyelven beszél.

Husvéth Lajos, mikor tájainkat a lelkén keresztül vizsgálja, anak igaz hangját üti meg: az elpusztíthatatlan egészség, a józanság, a mi földünk igazsága. És itt Husvéthra, az emberre gondolok. Ő a mi egészséges földünk egészséges fia. Köze van a röghöz és azt kiérezni civilizáltságának máza alól. Nem ingadozó, nincsenek jobbra-balra ráncigáló problémái, nem vergődik sejtelmes meglátások és bizar megérzések kinjai között. Husvéth földünk józan produktuma és lelkiségében ez tükröződik vissza. Az egyivásu józanság, Hus-

véth festészetének alaphangja. Ugy érzem, hogy el fogja nyerni a Bácska festője címet, ami a legmagasabb kitüntetés, ami művészt ezen a vidéken érhet. Ehhez egyik feltétele meg van: a lelki adottsága. A másik még kérdés: meg tudja-e teremteni azt a forma-nyelvet, ami először itten és csak itten fejlődhetik ki. Mert tisztán az, hogy tárgyai idevalók, hogy azokat környezetünkől meríti, még nem jelenti a bácskai, vajdasági vagy jugoszláviai magyar festészetet.

Nem kis kivánság ez, az irodalmunkban sem sikerült még elérnünk. Husvéth törekvéseivel a lokál-kulör kérdését veti fel. Tavaly ezt irodalmunkban tették szótárgyává, de a viták hevében a kérdés tisztázatlan maradt. A lokál-kulör, a helyi színek alkalmazása, helyesebben: földünkbe és társadalmunkba való gyökerezettség elmaradhatatlan kelléke, minden igaz művészet kiteljesülésének. Légüres térben semmi sem mozoghat. De egyedül a szemünk elé vetődő személyek és tárgyak leírása, megfestése nem meríti ki a lokál-kulör fogalmát. Ezt a jelzót a műalkotás csak akkor kaphatja, ha olyan forma-nyelvet tud teremteni, amit csak mi mondhatunk ki, amit csak most mondhatunk ki és amit csak itt alkothatunk meg. Olyan forma-nyelvet jelent, ami máshol nem születhetik meg és ami nélkül az egyetemes irodalom, vagy festészet hiányos volna. A lokál-kulör a földben, a társadalomban gyökerező olyan művészet, ami szerves része az egyetemes emberinek. Az egyetemes emberi és a lokál-kulör fogalmak egymással korrelációban vannak nem antipolusok, hanem egymást kiegészítő egységbe olvadnak össze.

Svájc örök szép tájait évszázadok óta ábrázolják és mégis a tizenkilencedik század második felében született meg Segantini — Svájc festője. Segantini nemcsak az alpesi havasok szépségeit, lakóinak életét, a hegyi levegő színelakító tisztaságát, a nap pompázatos színjátékát ábrázolta, hanem akként vált svájcivá, hogy sajátos forma-nyelvet teremtett. A neoimpresszionistákkal rokon pontilisták módszeréből indult ki, de szín- és formaképzését apró, sűrűn, egymasmellé rótt vonalacskákkal, keveretlen színekkel oldotta meg. Fellépése forradalmi volt és az egyetemes festészet szerves tényezőjévé vált. A lokál-kulör nála nemcsak a tárgyak regisztráló megjelenítését jelentette, hanem egy új kifejező formát kristályosított ki.

A mi irodalmunk és festészetünk még nem termelte ki azt az egyéniséget, aki nekünk új forma-nyelvet adott volna. Ezért nem illet senkit szemrehányás. Elszakadásunk a magyar törzstől olyan ujkeletű, önállóságunk olyan friss, hogy az idő még nem szülhette meg a mi sajátos formáinkat. Egyelőre be kell érünk, ezirányban való törekvéssel.

Husvéth Lajos ebben az értelemben még nem Bácska igazi festője. Nincsen jellegzetesen külön forma-nyelve, ami azonban festészetének, értékét nem csökkenti. Husvéth fiatal ember, sok tehet-

séggel, nagy rajztudással, kitűnő formaérzéssel és egészséges színlátással. Legközelebb áll a naturalista iskolához, az impresszionisták nem minden hatása nélkül. Husvéth egyvonalu világszemlélete és egészséges lelki diszpozíciója, az egész ember egysége egész plaszticitásukban még nem vetitődnek ki teljesen képeiről. Festményei néhol két, másutt több síkra bomlanak. Egyes képein disszonancia van: külön síkban fekszik a táj és a tájon járó lovasszekér is. Olyan érzésünk támad, hogy Husvéthot bizonyos elvont tudás feszélyezi, látását zavarja és nem éri el a teljes és harmónikus egységet. Ez a megállapítás nem minden képére érvényes, mert sok alkotása van, ami színben, formában, valórben nem hagy hátra kívánivalót. Vannak festményei és vázlatai, ahol a benyomások frissességét közvetlenül és jól érezzük. Színképzése erőtől duzzad és egészséget sugároz.

Husvéth Lajos az állatok festését előszeretettel műveli. E téren bámulatos formaismeretre tett szert. Az állatok minden mozdulatát, tekintetét oly tökéletességgel idegezte be, akárcsak anatómiájukat.

Husvéth Lajosnak, ennek a tehetséges magyar festőművésznak elismerésreméltó teljesítménye, hogy az iparművészet területére is kirándul. Száznál több apró, színes fafigurát alkotott, amelyek mind az itt élő magyar népünk viseletét mutatják be. Lapos, fából fűrészelt, álló figurák ezek, amelyeket ma már ezrével gyártanak mindenütt. Husvéth Lajosnak, a művésznak nagy érdeme, hogy figuráiban a művészi elemek az uralkodók. Teljesen elütnek az ismert tömegmunkáktól és az alakok beállításban, formában, mozdulatban, színekben tiszta művészetet sugároznak. Sok értéktelen ipari lim-lom és vásári csecse-becse helyett, minden magyar családnál Husvéth lélekderítő művészi munkái mi mindent jelentenének önmegbecsülésnek és kulturánk szempontjából.

Husvéth Lajosra az egész magyar kisebbségi társadalomnak szeretettel kell felfigyelni. Fejlődése a mi fejlődésünk, célja és eredménye a mi célunk és eredményünk lesz.

Kende Ferenc



Pirkó anya lesz

Magasra feltornyozott, csipkés, selymes párnákon fekszik Pirkó.

Tükröt kért és elégedetten nézegette szinesedő arcát a rózsaszínű háttérben. Ma már örült kicsit, a brokátvirágos díszpaplanak, a diszes hálóköntösnek és barna fürtei között levő rózsaszínű szalagnak.

Hanem azért megmozdulni még mindig nehéz. Persze nem anyyira mint az első napokban, mikor az éjjeliszekrényen álló vizespohárért sem birt nyulni és elszibbadó lábát anyukával kellett ideoda tologtatni.

Betegnek lenni tanulságos. Pirkó egész csomó dolognak tanult meg örülni, amikről addig azt hitte, hogy a legtermészetesebb a világon. Megtudta, hogy az ember nem a torkából és az orrából tüsszent, hanem hogy a tüsszentés, az egész testet igénybe vevő, rettetően fárasztó művelet, ami a lábujjak hegyéig ráz és fáj. Meg, hogy nincs nagyobb boldogság, mint oldalt fekdüdni — ha az ember előzőleg három napig mozdulatlanul a hátán feküdt.

Az is egészen új és szokatlan, hogy az ember mielőtt megrendeli a hattyuprémes rózsaszínű pongyolát, arra kénytelen gondolni, vajjon lesz-e arra szükség. Pirkót ez a kérdés akkor csak futólag érdekelte és inkább ösztönös takarékságból, mint komoly halálfélelemből. Ma mégis elégedetten állapítja meg, hogy nem halt meg és megnyugvással gondol arra, hogy most már alighanem »megusztá«. Tizedik napon már nem szokás meghalni.

Tizedik napon az ember rózsaszínű selyem és csipkeköltemények közt fekszik, virágokkal megrakott szobában és fogadja a látogatókat.

Azért jó, hogy elmentek a vendégek. Pirkó lehunyja a szemét.

— Fáradt vagy, Pirkó? — kérdi Jani — kimegyek. Aludj szívesem.

Talán nem jön ma már több vendég. Pirkó csukott szemmel fekszik és gondolkodik.

Furcsa. Amíg az ember úgy elvesződik a testével, ami folyton fáj és nyugtalanodik és nem akarja évek óta megszokott kötelességeit teljesíteni, egészen elszokik a gondolkodástól. Eltompul az agya.

Az embernek gratulálnak. Odahozzák a gyereket.

— Ugye milyen szép? — mondják. És — szereted már? — kérdezik.

Szép? Fáj a derekam — érzi Pirkó. — Szeretem? A szívem alatt nagy seb van.

Igy mondja gondolatban: a szívem alatt. »Az anya magzatát szíve alatt viseli.« Így poétikusabb. Pirkónak egyelőre külön véleménye van az anyaság poéziséről, mégis csupa szokásból így gondolta: seb van a szívem alatt — értve alatta egész törzsét, mely nehéz vizes lepedőkre csavarva, sajgott és égett.

Anyai érzés? Persze. Most valami új és felemelő érzésnek kelene betölteni a lelket. Vajjon hol kell érezni? A szív alatt? A vizes lepedők alatt? Vagy az anyai kebelben? A feszülő, agyonkefált és sósbornszesszel dörzsölt anyai kebelben? Vagy a lázas, lüktető homlok mögött?

Örülni kellett volna, hogy a gyerek milyen nagy, milyen erős. Négy kiló — ujságotlák büszkén.

— Négy kiló! — hencegett a bába.

— Képzeld, négy kiló! — örvendezett Jani.

— Tetszett hallani, hogy négy kiló? — lelkenedett a szobalány.

Pirkó arra gondolt, hogy neki két kiló is elég lett volna és nem osztózott sem a bába örömeiben, sem a szobalány büszkeségében.

Vajjon van-e tej? Lesz-e tej? Pirkó apró fehér mellecskéi, a csunya, megfeketedett mellbimbókkal rémülten merevedtek meg a paplan alatt.

Még ezt is! Még ide is akarják nyomni azt a négy kilós kis szörnyeteget, most, mikor végre sikerült úgy elhelyezkedni a párnákon, hogy ne fájjon annyira.

Pirkónak minden eszébe jut, amit felszívott mellről, daganatról, meggyült mirigyekről, felvágásról, gennyedésről hallott. A két kítakart fekete bimbó, mint könyörgő, ijedt szempár nézett az orvosra.

— Egy-két napig, míg kicsit meg nem erősödik, nem is engedhetném. Addigra talán megjön a tej is.

A paplan puhán, védelmezően borul a kiszolgáltatott, hidegre rémült gyerekmellekre.

A lábbadozó Pirkó, a rózsaszínű diszágyon, végigsimitja a megmenekült mellecskéket. A tej szerencsére nem indult meg. A gyerek kint alszik a szoptatós dadával a másik szobában.

Pirkó óvatosan kinyújtózik. Fejében össze-vissza röpködnek az elmúlt napok képzetei. Eddig nem is próbált rendet teremteni köztük. Nem próbált emlékezni, inkább felejtetni szeretett volna, de az átélt szenvedés annyira megrögződött az agyában, hogy nem lehetett. Minden fájdalomnak megvolt a maga arca. Pirkó megismerete volna, ha újra találkozik vele. Így fájtt délben és emigy fájtt este. Ez az érzés éjjel kezdődött, mikor az orvos a feketekávé itta, amazt reggel érezte, mikor a bába a gyerekekkel bibelődött, a másik ágyon. Másképp fájtt előtte és másképp fájtt utána.

A fájdalom arca egybekapcsolódott a mozdulattal, színnel, hanggal, amivel véletlenül, vagy okszerűen egybeesett. Aztán napok múlva, ha ilyen mozdulat, vagy hang ismétlődött, vele jött a szörnyű emlék is, szinte újraérezhető intenzitással.

Nem állítható, hogy Pirkó ezekre a dolgokra »gondolt«. Ezeknek a fel-felbukkanó képzeteknek, értelmük alig volt. Pirkó tiz nap óta most kezdett először »gondolkozni« és valahogyan logikus összefüggésbe hozni a zürzavarosan cikázó fájdalomélményt.

Igen. Tiz nap óta. Tizenegy napja, pontosan csütörtök déiben volt az, hogy Pirkó mosolyogva felkelt az ebédétől és bejelentette, hogy ő most ágyba fekszik.

Egész délelőtt fent járt, beszélgetett az orvossal, a bábával, anyával és szörnyen büszke volt rá, hogy ő »hogyan tud tünni«. Dicsérték is valamennyien. Pirkó nem akart lefeküdni, nem jajgatott, mindössze egy-egy percre elhallgatott mondat közben, vagy összeszorította a száját.

Még kézimunkázott is kicsit és tréfálgozott. Ebédhez odault mint egy rendes kis hős, aki »nem hagyja el magát«. Evett is. Hanem egyszerre furcsa íze lett az ételnek és gyanusan mozogni kezdett a szemben levő ajtó. Mintha bókolt volna Pirkó előtt. De lehet, hogy nem is az ajtó volt, mert hiszen az ajtó fehér, ez pedig szürke. Nagy szürke felhő. És a virágos fal is szürke felhő lett.

Pirkó nyelt egyet, becsukta a szemét, mert félt, hogy a hajladozó szürkeség rádől és mert tudta, hogy ő most szédül. Azt remélte, ha nem néz maga elé és nem látja a párolgó, piros lében uszó marhahúst, akkor elmúlik.

Sajnos, csak a szemét bírta becsukni, az orrát nem. A piros lé meleg hagymaszaga akadály nélkül beleszállt. Így aztán Pirkó okosabbnak tartotta, bocsánatkérő mosollyal visszavonulni.

A hálószoza ajtájában visszafordult. Jól megnézte az ebédlőt meg a szalónt is. A karosszéket a kályha mellett, a napsütéses őszi tájképet a falon, a bronz állóórát, meg a zongorát és a rajta levő nagy csipkenapernyős teababát.

Ugy nézett körül, mint aki bucsuzik és jól megakar jegyezni mindent, amit utoljára lát. Aztán behuzta az ajtót maga után.

Ez után már nem igen volt idő efajta érzelmeskedésre. Ábrándozni nem lehetett, de látni és érezni és hallani annál inkább. Pirkó váltig reménykedett, hogy majd elájul. Hiszen déiben már remekül szédült! Ehelyett mindig éberek lett. Olyan repedéseket pillantott meg a falon és olyan vonalakat a butorhuzat virágfüzérei közt, amik éveken át elkerülték figyelmét. Megkülönböztette egymástól a harangok szavát és megismerte, hogy az előszobában ki suttog. A szobalány ruhájából a déli marhahús szaga terjengett és a toaletteasztalra kirakott műszerek felől, jodofermillat lengett.

A toaletteasztal nagyon barátságosan látvány volt; fehér terítővel letakarva, teli műszerekkel.

A lábbadozó Pirkó, arra fordította rózsaszinszalagos fejét. Bizalmatlan tekintetet vetett a szoba balsarka felé. Nem, hála istennek, a toaletteasztalon nyíló azaleák, hortenziák és rózsák tornyosultak. Pirkó megnyugodva eresztette pilláit fáradt szemére.

És emlékezett tovább. Hogy is volt később? Később? Mennyi idő múlva? Az időt a fájásokkal mérte. Fáj! Tehát megint elmúlt

két perc. Furcsa időszámítás és nem is pontos. Mert hiszen a fájás mindig hosszabb lett és a két perc mindig rövidebb. A végén már eltűnt az idő a két összefolyó fájás között.

Aztán vége lett a hősiességnek is, meg a »tartja magát«-nak is. Akkor már csak úgy lehetett mérni az időt, hogy felcsavarták a villanyt, tehát alighanem este lett. Aztán egyszer megint lecsavarták és akkor bizonyára reggel volt, mert az ablaktáblát is kinyitották.

Aztán Jani is bejött és odaült az ágyra.

— Szorítsd a nyakamat Pirkó — mondta — hátha úgy könnyebb lesz. Széles erős felső testével Pirkó elé hajolt, mintha megakarná védeni, mintha elakarná takarni előle azt a nem kislányoknak való látványt, ami a háta mögött történik. Ez a széles hát kétfelé osztotta Pirkót. Előtte volt a két gyengéd barna kar, a finom nyak, a keskeny nagyszemű gyerekarc. Mögötte a nehéz, deformált, meggyötört asszonytest.

De Jani hiába állította széles hátát védőfalul. A lányos karok görcsös szorításba rándultak, a gyermekes vonásokat öreggé torzította a fájdalom.

És aztán — a kislány eltűnt, csak az asszonyi test vivta a maga kemény csatáját. Akkor Jani már nem ölelte Pirkót és nem suttogott megnyugtató szavakat, hanem ő is a hánykolódó, sikoltó, élete nagy hivatását teljesítő asszonyi testet szolgálta, mint az orvos vagy a bába.

Ha Pirkó ott lett volna, nem engedi. De Pirkó akkor már nem volt ott. Azaz: aki ott feküdt, széttépvé, feltárva kiszolgáltatva, a legfenségesebb aktus vérében, veritékében, szennyében legundorítóbb pózában — az nem Pirkó volt.

Pirkó, a csipkék és selymek közt elpirul, ahogy idáig jut az emlékezésben. Soha, soha többé nem lehet ő Jani számára aki volt: titokzatos, szemérmes szeretője. Kívánatos, tiszta asszonya..

Pirkó elhesseget egy feltörekvő könnyet és egy kialakulatlan keserűségérzetet, minek elmosódó tartalma, hogy: vége, elmúlt. Elmúlt a fiatalság, a szépség, a szerelem. Husz éves vagyok és vége. Gyerek van, dada van, kötelesség van. Az élet harisnya stoppolás, spájzból kiadás és pelenka mosásból áll.

Gyerek van. Pirkó visszatér az emlékezéshez. Végig akarja gondolni.

Aztán az volt, hogy egy csapzott fürtü, fekete, babát tartottak elé.

Pirkó mindig úgy hallotta, hogy abban a percben, mikor megvan a baba, minden fájdalmat, mintha bársonnyal törölnének le, az ember rögtön boldog, kacag és egészséges lesz. Minthogy ez is dajkamesének bizonyult. Pirkó éppen csak egy csalódott pillantást vetett a csapozthaju jövevényre.

Nem is lett volna módjában sokat törődni vele, mert még mindenféle következzett, amit sem a felvilágosító barátnők nem me-

séltek az iskolában, sem a bába, aki két nap óta hasonló esetek érdekesítő elbeszélésével szórakoztatta, nem árult el előre.

Hanem a gyerek azután sem érdekelte. Másnap sem. Azóta sem. Pirkó nem vett részt a családi hasonlóság körüli vitákban, nem analizálta a gyermek különleges szépségét és nem fedezte fel, máris feltűnő zseniáltságát.

Eleinte rá sem nézett. Mióta kevesebbet szenvedett, azóta udvarias mosollyal türte, hogy mellé fektessék és pár perc múlva, ha fájni kezdett a dereka, vagy a nyaka a kényelmetlenebb pozban, kérte, hogy vegyék el.

Lassankint besötétedett. Ma úgy látszik, nem jön több vendég.

Jani benyit. Pirkó csukott szemmel fekszik. Jani csendesén visszamegy. Vajjon mit csinál kint egyedül? Már nem lát olvasni.

Egyszerre hang ütötte meg fülét: édes, halk zene. Jani zongorázik.

Pirkó álmélkodó meghatottsággal hallgatja. Jani azt játsza: Csak egy kislány van a világon... Neki játssza. Neki, neki, neki! Ugy mint havas éjjeleken a cigány játszotta az ablaka alatt. Ugy mint völgyben korábban Jani, a régi Bechstein zongorán, odahaza anyáéknál, mikor Pirkó igazán csak egy kislány volt és mit sem tudott az asszonyi életről.

Csak egy kislány van a világon...

Pirkó egyszerre egészen jól érzi magát. Oldalt fordul. Az ágy puhán simul a meggyógyult testhez. Most nem nyom, nem tör, nem ráncos, mint az elmúlt napokban. Melege sincs és nem is fázik és a mozgás sem fáj.

Belül a szívében, nagy boldog öröm kezd nőni: a visszakapott egészség, visszatért ifjúság, megújuló szerelem öröme. Kicsit meg van hatva Pirkó és a szeméből könnyek peregnek.

A zongora elhallgat és Pirkó kiszól:

— Jani!

Jani pillanat alatt bent van és Pirkó fölé hajol. A karcsu barna karok lehúzzák a fejét.

— Te — sugja két csók közt szégyenlősen Pirkó — hozd be kicsit azt a pockot.

Jani diadalmasan hozza a fiát és odafekteti a kis mama mellé.

Most nem nyomja és nem zavarja Pirkót, mert hirtelen támadt tudománnyal, alát teszi egyik karját, testét behomorítja és puhán magához vonja.

— Tudod, hogy igazán hasonlít rád! — mondja Janinak.

És befelé figyelve, önmagába, meglepődve állapítja meg: azt hiszem — szeretem...

Lucia

Hullák között...

Először voltam boncteremben
fehérköppenyes medikusok között —
és ügyetlenül forogtam a hullák körül,
majd hogy levágtam az ujjamat
a bonckéssel,
de büszkén néztem a teremben széjjel —
és szeniül hittem, mindenki
engem figyel,
a jövőendő orvoszenit,
Medikus-gólyának lenni
szép dolog;
megtapogatni a hullákat,
belélegzeni a formalinszagot,
nézegetni a megsárgult,
régí csontokat.
Szegény formalinszagu hullák
talán azt hittétek:
mauzoleumos ravatalon,
üvegkoporsóabn, évezredig
fogtok diszelegni —
és az utókor behódol
nagyságtoknak!

Te őszhajü, szélesmellü férfi,
a világháborut is végigkinlódtad
karodba golyó hatolt —
(látom a forradásról),
kitüntetést is kaptál talán
a generális kezét fogott veled
— tudom — arcod akkor felélénkült,
azt hitted, karriered kezdődött
meg.

És 1934 októberében,
érem és uniformis nélkül
itt fekszel előttem —
csak azért, hogy szétdaraboljalak —
és hogy én a pattanásos arcú gólya
meglássam a valóságban is,
hoggy összesen 34 csigolyád van...
— Te platinaszöke középkorú dáma,
kéjné lehettél, vagy életunt hisztérika,
aki öngyilkosságot követtél el
(Talán a fiatal orvost álmodtad meg férjednek,

aki a te szép, sima testeden
 — vagdosva, kaszabolva tanul)...
 — És te művész kinézésű ifjú,
 beesett bordákkal és klasszikus orral,
 talán szimfóniába akartad foglalni
 a művész halhatatlanságát
 és most nyitott hassal, megcsonkítva
 még halott sem vagy, csak preparatum,
 huscafát...

— És ti mind, formalinszagú hullák,
 férfiak, nők, őszek és platinaszőkék,
 — elkárhozott intellektuellek és
 halálraitélt rablógyilkosok
 — tudom — 18 éves korotokban egyaránt
 mást álmodtatok jövőtöknek
 mint a boncterem, mézszárszék hangulatú
 környezetét..
 Ha arra gondolok, hogy eddig 18 évet
 csak azért éltem,
 hogy preparatum legyek,
 inkább elevenen elégetem magam.
 — mert a medikusgolyák kezében
 ügyetlenül forog a bonckés,
 ereket és izmokat vágják át —
 és megszenteltelenítenek
 bennünket halottakat..

Minden nap eljárók a boncterembe
 és ti ismerős hullák folyton fogytok,
 az őszhajú szélesmellű férfiből,
 már csak két láb van meg —
 — a platinaszőke nő
 eggszen elfogyott..

Zagreb, 1934 október 25.

ATLASZ JÁNOS



Polgárórség

Ott feküdtünk a szalmazsákokon, sorban, téli gunyában, unottan és fagyoskodva. A helybeli Kaszinó kiüritett helysége volt a tanyánk. A nagyteremben egész éjjel sakkoztak, kártyáztak a háborúból hazatért fiatal katonatisztek, vidámak voltak és hangosak, idehaza most hősi babérokra vágytak s hetek óta azt mesélték, ki hogyan jutott haza az olasz hegyekről, vagy Odesszából.

Akiknek pénzük volt, azok rossz, gazos teát iddögáltak mellettük, piszkos csészék és tojástól sárga kanalak heverték a lócán. A város ijedt éjjeleire, forradalmas éjszakáira mi vigyáztunk, tizenhatévesek, akiket az iskola padjaiból polgáröröknek szőlített ki az idő. Öreg népfelkelők baktattak velünk éjjelenkint, — soha harcteret nem láttak ezek a kedélyes, tekintélyben fürdő öregek, de most ők uralkodtak a dombok alatt óvatosan megbujt kis városon, akadtak frontról megtért harcosok is, általában pedig mégis fiatal, kalandosvérű gimnazisták védték a várost, négyesével, kétórás felváltással. Nagyképű katonásdi volt ez, némelyeknek megnyugtató utóhang, másoknak izgalmas előjáték.

A valódi katonák kártyáztak. Mi, a kétórás őrségjárás közeiben számtanpéldán kinlódtunk s a másnapi latin fordítást böngész-tük álmos fejfel.

Vadonatuj Mannlicherek kerültek elő, csattogtattuk a závarzatot, szuronyt zsírozunk: hogyha szurni kell éjjeli csendzavarót, hát szurjunk rajta egyet simán és nesztelenül... Naponta valódi hadgyakorlatokat rendeztünk a türelmes öreg gimnázium udvarán s Balog káplár ur, egy hazatért, recsegőhangu, vén fiákeres kocsis tanitgatta a harci fogásokat.

Mi voltunk a hajótörött nemzedék. Délelőttönként az iskolai padon dültünk végig, nem szégyeltük az álmodást, kérkedtünk vele. Almos, badar feleleteket adtunk a kukoricaliszten megsoványodott tanároknak, délután pedig kézigránáttal hajigáloztunk a káposztaföldék mellett s fekete, károgó varjakra lövöldöztünk. Véresen bukdácsoltak a madarak.

A közvélemény szerint mi voltunk a legmegbízhatóbbak, diákok. A fáradt öregek inkább a meleg kaszinói kályha mellett iddögáltak a forralt bort s kártyáztak a rendőrkapitánnyal, aki szédítő összegeket nyert, hogy másnap ismét elveszítse kettőzve. Cicero, algebra, gömbháromszög és Pázmány Péter csak ködösen éltek bennünk, némelyikünk megpróbálta ugyan, hogy a zürzavaros éjjelen bagolykodjon és algebrapéldát oldjon meg, de kinevették a többiek s abba kellett hagyni a hiábavaló erőfeszítést. A tanulás kötelessége kizárólag az osztály gyöngé s lenézett tagjaira maradt.

Hát ott feküdtünk a kétórai cirkálás után a szalmazsákokon, tompult aggyal, benne uszván a végtelen semmiben s csak a vaskályhát bámultuk, amely pirosan izzott és sercegve égette a nedves cipőtálpát. Nevettünk s nem szólunk a cipőtálp horkoló gazdájának. A kegyetlen idők madarai bennünk is fészket vetettek. Tompa és bódult órákat feküdtünk a kályha mellett, szuszogva és suttogva. A cifra vaskályha a mondabeli Szigfridre emlékeztetett bennünket s fegyvertársat láttunk a germán vasipar nyolcvanesztendő maradványában.

Néha be-betoppant egy jégcsapos alak, végigdöbta magát a szalmazsákon a sötétségben s nagyokat nyögött. Időnkint harcias legényke botlott be izzadt izgalommal az ajtón és elhörrentette magát:

— Uj örség! Fegyverbe! Lövöldözés a déli kapunál...

Ijedt topogással rohantunk a puskáért. A szélestetejű kapubejárat alatt tömködtük golyóval a puskát. Almosak és gyakorlatlanok voltunk, kezeink fáztak. Egymással szemben állott fel négy-négy fiu s összevissza dobálta puskáját. Egyik závárfelmondta a szolgálatot, a puska gazdája keservesen rázta a rugókat. Puskája szurony megsiklandozta átellenese hasát. Nagyapja bekeese volt a szembenlévőn, ez fogta fel az ügyetlen mozdulatot.

— A mindenüket maguknak, mit csinálnak? — ugrott nekünk a sötétből egy kakastollas főhadnagy.

Kikapta a puskát a cimbora kezéből.

— Hasba akarja puffantani a barátját? Mindakét szakasz hátra arc! Fegyvert vállra! Gyakorlatok a puskával, kész!...

Szabályosan megcsináltuk, Jólesett a mozgás.

— Fegyvert tölts! Egy-kettő! Három társaság! Egymás hasát szurkálják! Gimnázisták. Fúj!

A főhadnagy már három hete itthon lógott, hiányzott neki a szabad harcok forró levegője, a káromkodás és a parancsolás. Alkalmakra lesett, hogy újra átélhesse parancsnoki mivoltát. Kis szabálytalanságokra csapott rá, rendelkezett és kiabált, éppen, hogy nem verekedett. Kirobbant belőle a harctéri főhadnagyság. Most is toporzékolt, szinte örömmel és vidáman tette.

— Adja ide azt a fegyvert!

Mert az egyik puska még mindig döglötten csörgött a tulajdonos kezében. A fegyver átkerült a főhadnagy kezébe.

— A csillagát a dolgának! Hat töltényt akar maga betölteni?

Szuszogott a töltényekkel, valami hibája volt a fegyvernek. Csörömpölve hullottak ki belőle a golyók.

— Na, maga diszkatona! — adta vissza a Mannlicher végre, — most már töltsön be. Háromszor egymásután.

Ott álltunk a hideg hajnalban s magunk is ijedve néztük a főhadnagy ugrádozását a Mannlicher körül. A homályos lépcsőház sarkáról egy szomorúságos petróleumlámpa szört vékony fényt felénk, a főhadnagy feltűrt bekecsének prémjén finom jégcsapok vi-

rágzottak. Auer, az ügyetlen puskás elpirult s dühösen szoritotta össze a fogát, amíg végzett a háromszoros gyakorlattal.

— Most pedig az egész szakasz! — rendelkezett a tisztt.

Kinlódva mozogtunk az anyáinktól ránkerőszakolt meleg kabátok, sálók, kesztyűk alatt.

— Levetni! — vezényelt a főhadnagy mindig dühösebben, — levetni a meleg ruhákat!

Ijedten raktuk a lépcsőkre minden holminkat. Frissen ugráltunk a hideg, metsző, januári szélben.

— Sorakozz! Fegyvert sulyba!

Most németül kezdett vezényelni, de ez már nem vezetett kellő eredményre. Összevissza csináltuk a gyakorlatokat.

— Barmok! — toporzékolt a főhadnagy, — hülyék!

Valamelyik a sorból kiszólt:

— Kérem, mi ezt nem tudjuk!

A tisztt elsápadt:

— Ne tessék a sorból kibőgni! Tessék jelentkezni annak, aki papolni akar.

Mindnyájan dermedten állottunk szomorú vigyázzban. Az ucca felől topogás, jóízű beszélgetés. Négytagú szakasz kanyarodott be félrevetett puskákkal, dudolva. Csodálkozva néztek ráuk, aztán sapkájukat megemelve, illedeimesen köszöntek a főhadnagynak. Mentek a lépcső felé. A főhadnagy egy pillanatig nyitvafejtette a száját. Aztán összeszedte magát:

— Ha-alt! — ordított rettentően. A lámpa rögtön lobogni kezdett.

A négy fiu megtorpant.

— Mik maguk?

— Polgárőrök! — válaszolta kedélyesen az osztály legjobb tornásza.

— Honnan jönnek?

— Az állomásról. Melegedni voltunk a bakterházban.

— Hová mennek?

— Aludni, kártyázni, ahogy jön. Hideg van nagyon.

A főhadnagy közel ment, egyenesen a szószóló orra alá.

— Disznó! Így kell felelni?

Az elsápadt. Önkéntelenül is vigyázzba vágta magát.

— Fúj! A puskája hogyan lóg a nyakában?

— Kérem szépen...

— Ne feleseljen!

Nyaka kidagadt a főhadnagynak, rettentően ordított, csizmáját rövid pálcával verte dühében.

— Honnan jöttek? Melegedni voltak? Melyik a maguk uccája?

— A Városkert környéke...

— És onnan mentek az állomásra? Ki engedte meg, hogy melegedjenek? No, majd befütök én maguknak!

A város széléről most puskalövés hangja hallatszott. Elhalkult a pukkanás, nemsokára két fegyveres fiu rohant a parancsnokság-

ra. Loholtak a kapun befelé, megálltak előttünk, lihegtek, szemük boldogan csillogott s fontoskodóan izzott a diákos izgalomtól.

— Haj-haj! — kiáltották vidáman, — gyertek fiuk, a Városkertenél baj van. A leszerelt tamásiak disznót akarnak lopni a gyárból, mi feléjük löttünk. Gyertek, szalajtsuk meg őket!

Azzal szaladtak volna vissza. A főhadnagy felállott a lépcsőre.
— Halt! — ordított ismét. — Jelenteni szabályosan.

A két fiu tréfának vette ezt, összecapták a bokájukat s mindenfélét beszéltek. Végre, nagynehezen, sikerült valami jelentés-féjét elhadarniok.

— Otromba beszéd! — rivallt rájuk a főhadnagy, — álljanak félre.

Visszafordult a négyes szakaszhoz.

— Szóval a maguk őrhelyén baj volt, maguk azt elhagyták, a disznótolvajokat más őrség zavarta el, fegyelemsértést követtek el tehát. Ezért a fronton főbelövés jár.

Éreztük, hogy nem tréfál. Hátunkon izzadságcseppek botorkáltak lefelé. Tovább rendelkezett:

— Maguk ketten s maguk négyen velem jönnek. Maguk négyen, — mutatott a mi csoportunkra, — itt maradnak, őrzik ezt a négyet, amíg mi vissza nem jövünk. Szuronyt fel! Közrefogni és el nem engedni!

S míg revolverét igazgatta, így fejezte be:

— Ha ezek megszöknek, belövöm a fejüket!

Nem értettük, de nem mertünk szólni semmit, idegenül, csodálkozva néztünk rá. Inkább zavartnak tűnt, mint félelmetesnek.

Kihuzta a revolverét. Utánam! — kiáltotta s elrohantak. Öt perc múlva lövöldözés, harsány vezényszó hangjai szálltostak a kietlen uccákon. A főhadnagy újból a harctéren érezte magát.

Mi ott állottunk egymással szemben, nyolcan. A hivatalos hatalom ellenségévé tett bennünket, jóbarátokat. Egyideig tanácstalanul állottunk, felszedtük meleg ruhadarabjainkat, dideregve öltözködünk. A másik négy, a rendetlen és büntetendő csoport egyideig ott állt a lépcső alsó fokánál, míg vezetőjük, a jó tornász nem legyintett:

— A főhadnagy bolond! — mondta s indult befelé.

A mi vezetőnk rászólt:

— Pista, maradjatok!

Pista elképpelve fordult hátra. Puskájával a lépcsőre csapott.

— Te is bolond vagy? Csak nem akarsz itt komolyan őrizni bennünket?

— Parancs parancs! A főhadnagy visszajön és sorra lelő bennünket.

— Fázunk!

— Nagyon kérek, maradj itt! Maradjatok, fiuk...

— És ha nem maradunk? Belénk löttök? — és már kapta is le a fegyverét. A többieket is elfogta az idők harcos hangulata. Egyikünk a levegőbe döfte a szuronyát. Ugy látszott, hogy egyik

pillanatról a másikra ellenségek leszünk, mert a harciasság és a düh már a levegőben uszált, mint valami hipnotikus erő s minduntalan lecsapódó alkalmat keresett magának.

A mi vezetőnk szelidebb volt.

— Fenét puskázunk. Csak maradjatok itt, az Istenért, ne csináljatok még nagyobb kravált!

Feldobtuk puskáinkat a vállunkra s vártunk. A másik vezető vállat vont.

— Nem bánom, — mondta, — várjunk.

Ők is kíváncsiak voltak, mi lehet a sorsunk reggel nyolcig, amikor iskolába kell mennünk s folytatni kell Tacitust és a gömbháromszögtant. Kiálltunk a kapualjba s hallgattuk az elhaló lármát. A Városkert felől még két lövés dördült el. Az egyik fiu izgatottan kapkodta a fegyverét.

— Lőjjünk mi is! Csak egyet, egyetlenegyet!

Elkapták a kezét. Ne bomolj! De mindnyájan úgy éreztük, hogy harci tett csillapíthatná le a lázas kedvünket s azokat irigyeltük, akik most ott futkároznak a havas mezőkön.

Nagyhamar dobogás, csörgés közeledett a piac felől. A mellékcuccból fegyveres űr bukkant elő, majd követték őket a többiek is, ezek hetedikesek voltak. Végigrohantak a kapu alján, fel egyenesen a nagyterembe. Kettőn utánuk sompolyogtunk. Izgatottan jelentettek új eseményeket, nem egy embernek, hanem az egész szobának. Valami olyast, hogy leszerelt kőműveslegények disznót lopnak a gyárból, a főhadnagy üldözi őket s valóságos csetepaté indult a folyópart fűzesei között. A főhadnagy azonnal segítséget kér. Mi lelkesen sorakoztunk fel, csatarendbe fejlődtünk, rögtön ott a lépcsőn s a kapualjban. A harcotjárt tisztek azonban, akik egyfolytában kártyázták végig az éjszakát, csodálatosképen, nyugodtak maradtak.

Végre az egyik dühösen elkáromkodta magát:

— No, nézd a hülyét! Háborusdit játszik a disznótolvajokkal. Megy az ördög neki segíteni, hagyja azokat is élni. Menj csak, fiam, mondd meg neki, hogy ne szerencsétlenkedjen, innen senki sem távozik! A diákoknak holnap iskolába kell menni, a disznótolvaj fusson!

Leforrázva hallgattuk. Mi már vért akartunk látni. A két küldött követ elrohant, nyomukban a mi irigylő tekintetünk.

Tíz perc múlva, mint a srápnél, robbant be a főhadnagy. Ruhája havas volt, a bozót összeszurkálta az arcát. Ugy ordított, mint veszített csata után egy osztrák generális. A kardjával hadonászott s le is ütött egy teáscsészét.

— Disznóság! — üvöltötte, — disznóság, — hogy az embert elpusztulni hagyják. Ha ezek a diákok nem volnának, ellophatnák a fejünk fölül az egész várost, ti meg itt ültök és kártyáztok. Azonnal le, le mindenki. — Mars-mars!!!

Mínta tüzerüteget vezényelt volna, úgy dobálta a karját. Haja

lelógott az orráig, arca kék volt, csizmái hatalmas port vertek a nagy toporzékolásban.

Drámai pillanat volt. A rangidős kapitány végre is rácsapott az asztalra.

— Mondom, hogy ne bomolj, nem vagyunk disznópásztorok, mi a közrendre ügyelünk. A diákokat pedig nem viheted neki a folyónak. Itt fogsz maradni...

— A diákjaid! — fakadt ki keserűen a főhadnagy, — azokat megsütheted. Egy csöpp katonai fegyelem sincs bennük. Most is őrizetbe vettem egy csoportot, majd itélkezni fogunk később fölöttük.

— Ember, te meg vagy őrvüle! — hajolt előre a kapitány s kintlódva rágta a gallérja szélét, — ki parancsol neked, hogy itélkezni mersz?

— Jöttök, vagy nem jöttök? — ordította felelet helyett a főhadnagy, s szemei forogtak, mint a mesebeli sárkány feje.

— Nem megy senki! — adta ki a rendeletet a kapitány.

— Gyávák! Akkor megyek én! — kapta ki a revolverét a főhadnagy, azzal elrohant a fagyos éjszakába.

A kapitány értetlenül bámult utána.

— Ez valóban megbolondult. Jókor kezdi!

Aztán intett kettőnknek.

— Menjetek, fiúk, nézzetek utána, még valami marhaságot csinál.

Nem birtuk utolérni. Előttünk rohant vagy száz lépésre, kiszaladt a mezőre, át a patakon, az előbbi csetepaté helyére. Ment a tolvajok nyomában. Elveszítettük a szemünk elől. Havazni kezdett sűrű pelyhekben. Ott botorkáltunk a kukoricatövek között.

Most messziről puskalövés. Azután revolver csattant. Ordítottak. Önkéntelenül is a töltés mögé húzódtunk. Kitarítottuk a puskát s a levegőbe durrantottunk mi is. A harc atmoszférája kényszerítő volt. Tompán dobbantak a lövések. Szegény főhadnagy, hadd remélje, hogy segítséget kap.

Hát kapott is, örök segítséget.

Hirtelen éles, erős psattanásra lettünk ijedtek. Nem puskalövés, sem revolver. Ismertük ezt a hangot is: kézigránát csattanása. Aztán elcsöndesült a mező. Hosszu ideig vártunk ott, végre dideregve és félve az ismeretlentől, a hid felé osontunk. Sokáig kellett mennünk. Olykor rátaláltunk egy-egy lábnyomra, aztán többre, friss taposások voltak.

Egy vérozepp. Vagy valami sötét folt. Nem jól láttuk, pedig már derengeni kezdett a téli reggel.

Aztán megtaláltuk a főhadnagyot is. Ott feküdt az egyik fűzfatövében. De darabokban. Szétvitte a kézigránát. A szívtünk verése elállott s kidagadt szemekkel rémülten, tanácstalanul néztük.

— Belevágták! — csak annyit mertünk mondani s ész nélkül rohantunk vissza a városba.

Ott már izgatottan fogadtak. Ők is hallották a lövöldözést. Alig

birtuk elmondani, amit láttunk. A kapitány megvakarta a fületövét:

— Látjátok, milyen hülye! Most kellett neki elkezdeni!

Lassan ment az egész társaság a rétre. Hideg, havas, szürke téli reggel volt. Fázósan siettünk. Varjuk szálldostak feketén.

Mire kiértünk a darabokra szakadt emberhez, már tudtuk is a nacionáléját:

— Tréntiszt volt, — legyintett a kapitány, — ismertem Lembergen. Soha Lembergnél tovább nem mozdult. Ugy látszik, a végén neki is felviszketett a harctér, embert akart ölni. Nem, hogy örült volna a meleg kuckónak, meg a sok apró panamájának.

— Szamár! — dühöngött egy kis zászlós, aki forradalmi lelkesülésében tisztijelvények nélkül járkált, — most már igazán keveshetjük azokat a disznótolvajokat.

Egykedvűen tapostuk a havat, nem félt már senki, a halál itt, ebben a fronttól távolosó városkában is természetes, okvetlen, rémület nélküli valami volt. Rendes, szokásos dolog. Ugy éreztük, hogy ezzel a pillanattal végre mi is igazi nagy emberek lettünk. Férfiak.

Egyikünk eldobta a latin szöszedetét, amit egész éjjel magolni próbált.

— Fúj! — mondta fölényesen, — majd mi csináljuk ezentul a történelmet! Nem tanulunk, más élet kezdődik.

Megszorítottuk a puskánk tusát, aztán fülünkre huzzuk a sapkát, összegomboltuk a kabátot erősen, mert mindannyiunknak eszébe jutott, hogy kikapunk otthon anyánktól, ha megint köhögni kezdünk.

Fogtuk a puskát dacos vitézkedéssel. A gyomrunk megkordult, fejünk lekókkadt s hirtelen a jó otthoni kávéra gondoltunk. A puha ágyon s az álmatlan, ködös szürkeségben hirtelen összefolyt a szemünk előtt Cicero, Napoleon, Berkes tanár ur, a holnapesti zsur, kávé, az anyánk ijedt arca, zongoraóra, cserkészcsapat, a szurony, a háboru s a vér, ami vörösre fagyva kristályosodott a főhadnagy szétmállott teste körül.

Akkor már reggel félnyolcra harangoztak s a városból előmerészkedett néhány kíváncsi. Fásultan ültünk, nem kábitott el az élet első nagy tanulságának szele. Csak a gyomrunkat éreztük, mintha egész éjjel főtt tojást ettünk volna.

Valamelyik polgárőr elaludt egy gerendán. Horkolt. Kezéből kiesett az algebrakönyv, lapjai széthullottak.

Szombathy Viktor



Ember és szerep

23.

A nyári szünidőt ebben az évben megint Sátorkőn töltöttük. A gyerekek ott benn született a Bábaképzőn, két tűzfal közt egy alacsony, szorult levegőjű lyukban, ahol a juliusi melegben álmátlanul hánykolódtak a gyerekágyasok s a csecsemők sirásába a szülőszoba nyitott ablakán át keserves nyögések elegyedtek. Ezután a forró szülőbörtön után a sátorkői birtok rezgő-kupolájú fáival, melyek közt furcsa meteorológiai csudául, a csendesebb kánikulában is zizegett egy kis szél, valóságos édenkert volt: a kastélyforma épület terraszára boruló ezüstfa turbékolással teli lombjából galambok röpdöstek ki-be s ha reggel kicsaptuk a kertre nyíló ajtót, csattogó tenyerünk elől két páva rebbent föl a lejáró muskátlijairól. Konok, gonosz állatok voltak ezek a pávák, meglékeltek a csirkék fejét s újra visszagugyorodtak a muskátlikra, melyekről így reggelente méltatlankodva menekültek a harmatcseppek szivárványait ringató bokrok közé. Van néhány fényképfelvételünk erről a nyárról: Ella fehér ruhában ül egy széken, ölében a pólyásbaba s a hátamögött én, szintén fehérben. Az egész kis szentháromság a ráncos, mogorva csecsemő-pofika körül csoportosul; mintha az anyja meghatott mosolya, az én fényes, lesült képem, de még a háttérben álló jóakarata is ezt az elégedetlen, életre-haragvó arcocskát békitgetné.

Az előző évben is töltöttünk itt néhány hetet, de akkor még nagyon sok sötétséget hurcoltunk magunkban s magunk körül, hogy ennek a gondjainkra bizott paradicsomnak Ádámja-Évája tudtunk volna lenni. A paradicsomi állapothoz nekünk az hiányzott, amit Ádám és Éva csak a kiűzetés után kaphattak meg: ez a piros tenyereivel keservesen kapkodó kis teremtés, akit én az anyja unszolására egyszer-kétszer ha megnéztem s a tudatot, hogy van mégis ott hordoztam magamban egész nap, akár a felesdinnyés kunyhója előtt mértem hajnalban a dinnyét, akár a szőlők közt rőttem a homokot, szép angol-kiadásu Homerosommal a kezemben. Az apósoméék hetenként egyszer jöttek ki, délután néhány órára; nem volt velünk senki, csak a feleségem nagyanyja botorkált a baromfiak után fájós lábaival s a mostoha-huga jött ki néhány napra; tizenkét-tizenhárom éves kislány, aki boldogan uszkált mellettem a halastóban. Ebből a halastóból az éjszakában gazdálkodó béresek rég kilopták a halat, de fürdésre még jó volt s partján a nagy babiloni fűz alatt félmeztelen heverhetett az ember, míg meztelen Odysseus és Nausikan kalandját olvasta vagy a Kolonnosi ligetben panaszkodó Oedipust hallgatta, a ragyogó diszletek alól fölbuzgó fájdalomában.

Mialatt a Nyugatban számról-számra egy-egy kortársamról jelent meg tanulmányom, én alig csináltam mást mint görögöt olvasnom. Mindig nagy volt bennem a hajlandóság, hogy mással foglalkozzam mint amin dolgozom. A munka, még a mesteremberi kivétel is jobban ment, ha a lelkem ugyanakkor már szabadulóban, menekülőben volt tőle s egy új élet fele sietve, szinte levedtettem, elvettem magamtól azt, amit csinálom. Illyésről, Szabó Lőrincről, Halász Gáborról írtam, de a szívem Homerossal és Sophoklesszel volt tele. Most találtam rá természetem nemesebb mására, most éreztem először azt a boldogságot, amit a vér szerint rokontalan érez, ha »választott rokonainak« a szemébe néz. Mi fogott meg a görögöknél? Az a rövid út, mely náluk a kezdetlegest a tökéletestől elválasztja. Két pont közt a legrövidebb ut az egyenes, mondja a mértan; de a legszokásosabb a csigavonal, ezt tanítja a történelem. A görögök nem ismerték azt a csigavonalat. Ők nem »fejlődtek«; ők megtalálták. Gyermekszemmel pilantottak a dolgokra s férfikézzel fogták meg. Az első csodálkozás és a végleges megragadás szálak elválaszthatatlanok. Ami más népekben nemzedéknyi távolságban volt szétdobálva, náluk elfért egy nemzedékben, egy város fala közt. Herodotos és Sophokles egymás mellett, Aristophanes és Euripides egymás mellett: volt ebben valami, ami az én lelkem kettőséget fejezte ki. Körülöttem és bennem egy csillogó, milliőváltozatu világ s a változatok mélyén a halál farkasszeme.

Görög olvasmányaimból pattant ki először a terv, hogy megírjam a görögök és a görög örökség, azaz Európa történetét. Egy hatalmas méretű európai irodalomtörténetre gondoltam, mely az egyes nemzeti irodalmak csücskeljesítményeiben az európai szellem vándorútját követi, oromról-oromra hágva, mérföldes csizmában, mögötte maga is. De ezt a könyvet már nem mint tanulmányíró, hanem mint »tudós« akartam megírni, jeléül, hogy már akkoriban is mutatkozott bennem a csömör, mely a tanulmányíró-álmává a »tudományos munkát« teszi. Alaposan akartam erre a munkára, — életem főművére — felkészülni, szigorú diszciplinának vetni alá az én nyugtalan, kalandozó eszem. Ekkor támadt az az ötletem, hogy beiratkozom a bölcsészetre klasszika-filológusnak. Harminc esztendő voltam, ha kis körben is, de neves író; beiratkozni diáknak furcsa elhatározás, de nem egész indokolatlan. Az az állás, amelyet a fővárosnál kaptam, ideiglenes volt, évről-évre szólt a megbízás s évről-évre kevésbé biztattak bennünket, hogy valaha is véglegesítenek. A fogászatot abbahagytam, írással, amióta a Napkelettől elkerültem, alig kerestem valamit. Egyik napról a másikra pörén maradhattam s mi lesz, ha a házunkat is megesszük. Mint iskolaorvos hetenként 7-8 órát kellett egészségtant tanítanom s noha évről-évre ugyanazt az anyagot nyuiztam, nem ment el a kedvem: szenvedélyes tanító voltam én is mint az apám. Ha elvégzem a klasszika-filológiát s a mostani állás kicsuszik alólam, mért ne kereshetném meg a kenyerem mint tanár; ha diplomám van, csak lesz annyi becsület odafönn, hogy elhelyeznek. Ekkor az egyszer villant föl

előttem egy egyetemi pályafutás reménye. Az olyanféle embernek mint én, mégis csak az egyetem volna a legméltóbb menedék; mit tudnék én ott csinálni a rámbizott fiatalokból. Ma, amikor ezt a hátsógondolatomat bevallom, pirulnom kell a papir fölött, holott közismert tökfilkók pirulás nélkül csörtetnek a tanszékek felé. — Vagy éppen ezért kell pirulnom? Et ego... abban az értelemben, ahogy az árkádiai pőr debreceni képviselői értették.

Irtam az apámnak, hogy segítsen az egyetemre beiratkozni s mivel a görög érettségét annak idején nem tettem le, a főigazgató-sághoz is beadtam a kérvényt, okmánybélyeggel s két érettségi bizonyítvánnyal mint melléklettel. Nem hiszem, hogy görög érettségző valaha ennyit és ilyen lelkesen tanult volna a vizsgájára. Ki csiny görög-bibliotékomban ott hevert a kert karosszékein, nyugányain szétszórva s feleségem és a huga, amint a hüvösödő estékben közös kendőbe burkolózva értem jöttek, hogy vacsorázni vigyenek, a Willamowitz olvasójába beleveszve találtak, amint a feljött csillagoknál erőltetem a szemem. Fenn a terraszon, ahol vacsoráztunk, nagy üvegóra alatt villanykörte égett; ez alatt a bogárholttestekkel tele óra alatt irtam meg aztán, amikor a határidő már nagyon szorongatott a Nyugatnak szánt tanulmányokat. A fekete fák fölött a dorogi bányásztelep villany-hajnala sárgált, benn a házban a családom aludt, előttem a barna-kötésű Opus Homeri — szinte magam is csodálkoztam, mit erőltetem én szegény Pap Károllyal, Illyéssel, Tamásival ezt a tanulmányokban szőtt nemzedék-összeküvést.

A tanulmányokat másnap, az esztergomi autóbusszal, rendezem én magam vittem át Babitsnak, aki nyáron át ott ült ragasztott fészkében az esztergomi hegyen. Esztergom Sátorkőtől gyalog másfélóra, autóbusszon ugyanannyi, csak akkor tíz percet ülni is lehet közben. Babits idegenek közt, Babits a Reviczky-uccai könyves szobában, Babits az esztergomi hegyen: talán ehhez a harmadik kiadásban Babitshoz vonzódtam a legjobban; olyan megható és mégis tiszteletet keltő volt ez a nagy, hajszolt, fekete ember, a fényes Duna fölött, céltalanságtól-türelmetlen s türelmetlenségtől céltalan feleségével. A házuk alatt messze-nyíló táj, a város cserepei fölött a bazilika kupolája s a Duna fényes csikján túl a szlovenszói hegyek: csupa fény, piros, zöld; s fönna a két gubbasztó ember a színek harsány ostromában. Én nem is tudom, mit csináltak idefönn: olvasgattak, dolgozgattak, zsörtölődtek, — bizonyára ilyesvalamit csináltak, de ha az ember odaért mégis az volt a benyomása, hogy most keltek fel hosszú gubbasztó ülésből, amelyben valami nagy, fájdalmas ürességet őriztek, idegeik zaklatott vonagló hálója alatt.

Míntha rájuk bízták volna ebben a dolgok értelmét harsogó nyárban a dolgok értelmetlenségét, muló színek közt az örök sötéttségét. Oedipus Kolonnosban, sokszor ez volt az érzésem, amint szembe álltam velük, — Oedipus, aki magában hordta a büntető isteneiket s Antigoné, aki egy kicsit emlékszik is.

Ugy láttam, ők is örültek a látogatásomnak s nemcsak annyit-

ra, amennyire egy irodalmi szövetséges látogatásának örülni illik. Volt egy kis fogadott lányuk, piros arcból kikacagó szem, aki fölött ebben a színekkel ünneplő világban az ő fekete árnyékuk állt őrt, ez különösen örült a látogatóknak; egyszer Sátorköre is áthozták s a kocsi, melyen az állomásról bejöttünk, a dülőuton megcsökönnyösödő csacsifogat, a majorság s a pólyásbaba, akit még meg sem nézhetett, már el kellett tőle bucsuzni, egy csoda-világ emlékét hagyta az eszecsékjében, melynek ezentul én: a pólyásbaba papája voltam a képviselője. S talán Babitséknak maguknak is egy színebb másik világot jelentettünk itt a szomszédban.

Sajnos, az irodalom hamar szétdulta ezt a barátságot, amelyből ez a nyári, vidéki szomszédság mintha kiüzött volna minden irodalmat. Babitsnak akkor jelent meg a műfordítás kötete s Gellért célozgatott, hogy »Mihály örülne«, ha én írnék a Nyugatba róla, legalább is az Oedipus királyról, amelyet legjobb műfordításának tart. Oedipus-fordítását én is nagyon szerettem, ő maga olvasta fel nekünk a téli latin-órákon s most hogy görögül betüztem a művet, állandóan ott volt mellettem, összehasonlíthattam az eredetivel s össze Csiky fordításával: volt valami különös ingere ennek a fordításnak, egy zaklatott idegrendszer, amint Sophokles nyugalmával küzd s a görög szavak követett fensége alól időnként mégis kivonaglik — Sophokles, arcán a babitsizmus »tic«-jeivel. Annak idején eltökéltem, hogy nem írok Babitsról a Nyugatba többé, a probléma most rácsábitott. A cikket, mint rendesen, magam vittem át Esztergomba, Babits izgatottan vette át, nem akart várni amíg elmegyek, bocsánatot kért és behuzódott a lakásba. Én kinnmaradtam a ház előtt, a feleségével ott ültünk, valami beszélgetés félét erőltetve a Duna kanyargó szalaga fölött s mindaketten a szegény, zaklatott emberre gondoltunk, aki a bírálatomat olvassa odabenn s töviskoszorút fon a fejére mondatokból. A tanulmány dicsérő volt, sőt majdnem magasztaló, de most ahogy kinn ültem az aggódó asszony-nyal, magam is éreztem benn a töviseket. Tulajdonképp nehéz megérteni nagy mesterek érzékenységét a kritikával szemben; a kritikáért dühönghetünk, amíg elállja az utunkat, elzár az emberek megbecsülésétől, hátráltatja küldetésünket; egy kész, termő életnek olyan lehet csak, mintha fát ráznak gyermekek. Mért volt Babits olyan érzékeny minden bíráló szóval szemben: a maga kételyére talált rá benne vagy turbúszke volt ahhoz, hogy mások érveiben az igazságot akarja keresni. Olyan ember volt ő, akinél egyszerre mindalkettő lehetséges és valószínű — s hozzá még a kritika jogát is kellett tisztelnie szegénynek, ennyi kétellyel és büszkeséggel a türelme mögött. Félórába is belekerült, amig kijött a házból, feketén haragos boruval a homlokán s csak annyit mondott: Nagyon jó a cikked, a kifogásaidat persze nem akceptálok. De én azalatt az aggodalommal, várakozással tele félóra alatt s ez előtt a fekete meggyötört ember előtt egész kritikusi multoméért megbűnhődtem; lelkes viviszekciózó, mert most éltem át először a műtétet egyik áldozatommal.

Ez a bírálat, azt hiszem, sokban hozzájárult ahhoz, hogy Babits ne csak szabad, de »szabadjára engedett« kritikusként kezdjen engem tekinteni, akit ideje megfégezni. Az új nemzedékről szóló tanulmány sorozat csak megerősítette őt ebben az elhatározásában. Amíg Erdélyiről, Pap Károlyról, Illyésről, Tamásiról írtam, még csak elállta valahogy, de az ő szemében ezzel ki is merült az új nemzedék. Szabó Lőrincet nem szerették és sehogysem tetszett, hogy vele is foglalkozni akarok. Ennyi erővel rólam is írhatna az úrad, mondta Babitsné a feleségemnek. A Halász Gábor tanulmányt már nem is mertem magam átvinni. Amikor Babits az előző héten megkérdezte, most ki következik, elütöttem: még nem tudom s most, hogy elkészült, Ella vitte át, azzal a szigorú utasítással, hogy ragaszkodom hozzá. Babits alig ismerte Halászt, valami szobnak tartotta, aki olyasféle hamis szellemekért lelkesedik mint Maurras, amellet még csak nem is munkatársa a Nyugatnak: sehogysem akart beleegyezni, hogy ilyen előkelő sorozatba belekerüljön. Ella futármunkájának végre is az lett az eredménye, hogy a tanulmány maradt, csak nem Halász Gábor lett a címe, hanem valami nyakatekert dolog, izlésproblémák a kritikában, ilyesféle. Amikor legközelebb átmentem Esztergomba, Babits hazafelé lekisért az autóbushoz s megkérdezte kikről akarok még írni. Felsoroltam hét-nyolc nevet: Márai, Kodolányi, Zsolt, Fenyő, Gelléri tudom ott voltak közöttük. Babits huzodozott. Attól félek, mondta, hogy nagyon leszallunk a nivóval, ezzel az egész sorozat elveszit hiteléből. Egy kicsit habozott, aztán kibökte: még nem bánám, ha Ilonkáról írnál. Ilonka a felesége volt, tehetséges költőnő, akiről azonban semmi szín alatt sem akartam a Nyugatba írni s véleményem szerint nem is lehetett, mondjuk egy Márai, Gelléri, Fenyő előtt írni. A felszólítás, amely egyszersmind feltétel is volt utólag, sértett; ott a kissé szegyenkezve mosolygó férj előtt, aki mégis csak az ország egyik legnagyobb írója volt, a legjobbak eszményképe egy időben, inkább csak részvétet éreztem. Mintha valaki, aki előtt nekem illene leterdelni, térdre esett volna előttem.

A tanulmány sorozatnak azonban befellegzett. Megírtam a zárócikket, elhelyeztem benn egy mellékmondatot, amely megőrzi a tényt, hogy nem az én hibám, hogy be kellett fejeznem s magam mögé csaptam az egész »nemzedéket«. Akkor amugy is meg volt már minden okom, hogy nemzedék-szervezkedésemet együgyű időszertüln kísérletnek tekintem. Még Sátorción voltunk, ép ebédeltünk, amikor a terrasza kiállított hangszóró a diófák zümmögő csöndjébe belehőmbölte a hirt: hogy Bethlen István és kormánya lemondott. Magyarországra ezzel a rádió-hirrel szakadt rá igazán a nagy európai válság: A hatalom és Bethlen annyira egyet jelenttek az utolsó évtizedben, hogy bukására az egész kis világ, amelyben éltünk, megreccsent. Hogy őt belső erők a hatalomból kibuktathassák, központosító szervezkedései után egész lehetetlennek tűnt fel. Ha mégis megbukott, külső erők lökték félre, egy nagy európai szökőár, melynek már a morájától is megbokrosodott mindenki.

Amikorra Pestre beértem, egy fejetetejére állt világ fogadott. Szolid irók, akikről azt hittem, hogy kenyérgondjaik közt egy barátoktól körülült tea vagy egy röptében testét is elvesztő vers minden örömiük, felfedezték magukban a forradalmárt s érces önérettel magyarázták, hogy a marxizmus nem közgazdasági program, hanem az emberiség új vallása. Mindenki a »kapitalista világlrend« közeli végére készült, Pest uccáin tizezer kis népbiztos járt, kemény nyakkal és gunyosan, mint aki zsebében hordja a hóhér kötelet. Természetes, hogy ezt a kötelet mindenki annak szánta, akire valamiért haragudott s egy élesnyelvű kritikus, ebben a bosszura készülő íróhadban gonoszabb burzsoának számított, mint a legkegyetlenebb bankvezér, akit ha elvben gyűlöltek is, de hiúságukba nem szurt soha bele. Téged is megnyomorítanak, testvér, bízottam az egyik barátom, félig intón, félig kárörvendón. Jössz te még az én iskolámba marxizmust tanulni, fölényeskedett a másik. A harmadik, akit nagyon megbántottam néhány év előtt, csak annyit üzent, hogy az új rendben engem köttet először fel.

Ritkán éreztem olyan undort, mint az irodalmi véglényeknek ebben az infuzória-áramlásában az »új világ« felé. Hol voltak itt a hűség belső fékei, hol volt az az intellektuális lelkiismeret, mellyel az igazi író nemcsak véleményeinket, de e vélemények árnyalatához is ragaszkodik. A nép ennyi önzetlen barátja közt én voltam az egyetlen népgyűlölő, aki a közérzetemmel lassan már nem is a magam, hanem valóban a közállapotát tartottam számon. Hányan érezték ezek közül azt a makacs aggodalmat, mellyel az vigyáz ítélete kényes műszerére, aki ezt a műszert egy közösség irányítójának tekinti. Mert a szocializmus átmeneti visszaesésének az idején megirhatom, hogy a szocializmus minden nagy követelését osztottam és osztom s ha hivatalos képviselőivel hadakoztam, csak a nyolcvanas évek hozzátapadt szellemét igyekeztem e követelésekről ledörzsölni. Akkor örömmöm telt a dachban, jól esett kihívni a frissen áttért marxocskák haragját; soha nem ingereltem cikkeimben ugy őket, mint ekkor, amikor én is elkerülhetetlennek láttam győzelmiüket. Természetesen én is megkaptam tőlük a magamét. Az »új enciklopédia«-ról szóló előadásomat követő vitában Feuerbachról kezdtek vizsgáztatni s a Nyugat Britannia-estjén, ahova az egyik szerkesztő kéretett oda néhány perces megbeszélésre, a kiváló munkásíró, akinek a könyvéről akkoriban irtam, szenvedélyes beszédben osztálygyűlölettel vádolt meg. De nembaj, legalább megismertük, fejezte be szónoklatát s az egész terem tapsolt és helyeselt. Egy kövér lipótvárosi elvtárs, akinék ezerszer több köze volt a tőlkéhez, mint nekem, elvtársnak szólította a sértett író, a szerkesztő és a vitavezető pedig hallgatott. Senkisémet merte megkockáztatni az ellenvetést, hogy azt a bírálatot, amellyel én az agyamban kialakult »véleménykonsternációnak« tartottam, másból is írhattam mint osztálygyűlöletből. Én a közönség előtt egy szót sem szoltam, csak az írőhoz mentem oda a lépcsőházban néhány szelíd szóra: ő érdemelte meg egyedül, aki jóban-rosszban kitarzott a maga meggyőző-

dése mellett, hogy figyelmeztessen: van másféle meggyőződés s másféle becsület is.

Ilyen körülmények közt tettem le, egy meghabarodott világban fuldokolva, a görög érettségimet. Pintér Jenő volt az elnök, régi tanárom s írásaimnak is olvasója. Nagyon nézett, amikor a zöldsáztal mellett meglátott, odajött, mögém áll hatalmas testével s annyit sugott: na most a kezünkbe kerültél. Egy Homerosz-részletet kaptam s nevelésesen bő jegyzetet hozzá; szinte szégyeltem fordítani. A derék tanár bácsi ezután a görög drámairókat adta föl: vonjak párhuzamot Aichylos, Sophokles és Euripides közt. Olyan komikus volt a helyzet, hogy egyetlen esztétizáló szó sem jött a számra, adatokat soroltam föl, pontos évszámokat, a drámák sorrendjét. Szegény öreg tanár majdnem nógatott, térjek már a »lényegre«. Szerencsére Pintér egy-két percnél tovább nem engedett beszélni; ott hagyta a vizsgát, kijött velem a folyosóra, helyeselte európai irodalomtörténetem tervét s egy veronál-receptet íratott velem álmatlanság ellen, hogy honoráriumkép visszaadhassa nekem vizsgaelnöki tiszteletdíját.

Az egyetlen már nem fogadtak ilyen vidáman. Kerényi Károlyon kívül alig találkoztam emberrel, aki hacsak nevről is, ismert volna. Amikor a Tanárképzőben jelentkeztem, Melich keményen megdorgált az indexemben fölfedezett helyesírási hibákért. Állítólag nagy betűvel irtam egy ilyenféle szót mint nyelvészet. Olyan fontosnak tartja, hogy nagy betűvel írja? mondta szigorúan s a körülöttem álló lányok gunyos és fölényes pillantással mérték végig a megszegyenített gólyát. Amikor kimentem, akkor fedeztem csak fel, hogy az öreg ur szemében volt a hiba; egy névelő volt a szó előtt, amelyet áthuztam s ő ezt az átruzást nem vette észre. A tanárképzővel különben is baj volt: pontos megjelenést, kollokviumokat követeltek; lecke-könyv aláíratással, mulasztások igazolásával kellett bajlódnom s míg közbe-közbebeszélő Vári Rezső óráján Horatius egyik epodoszát fordítottam; fiatal egyetemi hallgatók, akik engem mint az Emberi Szinjáték írójának ismertek, nyilvánvaló ujjongással hallgatták a furcsa vizsgát. Megtudtam, hogy egyetlen felév elengedésére sem számíthatok s a folytonos rohangálással Budai iskola és az egyetem közt (ebben az évben helyeztek át a Vizivárosba) csak idegem, időm, pénzem emésztettem. Végre is odacsaptam a lecke-könyvet s nem néztem többé a Múzeum-körut felé. Most sem bírtam ki tovább a derék piros házban, mint tizenegy évvel előbb, amikor hat-hét bölcsészkedés után még idejében átugrottam az orvoskarrá — — et salvavi animam meam, ahogy Szegfű Gyula is mondja.

Németh László

Mélypont alatt

Regény

(Folytatás)

XVII.

Már 1930. őszén kezdtek suttogni az ország súlyos pénzügyi bajairól és néhány hónap múlva, mikor a pengő külföldi jegyzései napról napra katasztrófálisan zuhantak alá, nem egy ember dörzsölte boldogan a kezét, mert elürelátó volt és így megmentette vagyonát. Mielőtt nyilvánosságra jutott, hogy amit a költségvetés mutat, felér egy nemzeti szerencsétlenséggel, mielőtt elindult Berlin-től a bank-krachok lavínája, már rengeteg pengő szökött ki külföldre.

Almássy Erzsébet ebben a szöktetési munkában akart részt venni, de nem sikerült neki. Milánóból, egyik percről a másikra menekülnie kellett. Másnap Ettore Deskovicstól megtudta, hogy keresik és már nyomában is vannak.

Miért keresik? Két év telt el azóta, hogy megugrott Kelecsényi elől. Azóta csak a maga számlájára dolgozott és minden ügyletét, zavartalanul, akadály nélkül bonyolította le. Utóbbi üzletei különben is legálisak voltak, bármelyik bank is ügyesen elintézte volna, ha a mai sovány kereseten osztózkodni akart volna... Mégis keresik, ezt igazolja szobalánya levele is, de megint csak kérdi: kinék mi baja van vele. Talán a pengő-üzletnek jöttek nyomára? Ezt a tranzakciót egy nagy pénzemberrel együtt tervezte ki. A pénzember azt mondta, hogy ötven millió pengő nevében beszél és a sok pénz mögött egy történelmi- és egy pénzmágnás áll. Talán a pénzember valamit rosszul csinált, valakiben nagyon bizott és az elárulta... Vagy talán a pénzember csak egy provokateur.. Lehetetlen.. A híres uri-siberről ilyet feltételezni nem illik.. Mindig csak sok milliós üzlethez nyult.. így lett belőle üzleti becsületére kényes »nagy pénzember«. Nem, nem lehet az, hogy a pengő-ügyben kutatnának utána, hiszen nem történt még egyetlen cselekedet sem. Ha a rendőrség tudna valamit a tervről, megvárná, míg az első lépés megtörténik.. De hát akkor kik.. Ki vadászik rá? Hogy jutottak el a Deskovics irodáig, folyószámlájáig, dossziéjáig?.. Ki? Ki?!

Egyszerre elsáppadt..

Kelecsényi János jutott az eszébe. Nem a rendőrség, Kelecsényi keresteti őt.. Hát persze, Kelecsényi kereste budapesti lakásán, ő küldte el megbízottját Milánóba.. Igen! Kelecsényi emlékezhet a Deskovics bankházzal való összeköttetésére. Abban az időben, mikor

együtt éltek, sokszor utaztak együtt Milánóba és hitelleveleiket, az ő tanácsára, mindig a Deskovics bankháza állították ki. Egyszer milánói tartózkodásukat meg kellett hosszabbítani, pénzük elfogyott és Deskovics pusztán az ő szavára, egyszerű bonra ötezer lírás kölcsönt nyújtott. Ezekre a dolgokra jól emlékezhet Kelecsényi, csak ő oktathatott ki valakit arra, hogy vásárolja meg a bankház egyik alkalmazottját... Mit akar tőle ez az ember?.. Talán első perctől kezdve, hogy megszökött előle, azon töri a fejét, hogyan leplezze le?.. Persze, hiszen mikor rajta csipte, akkor is azzal fenyegetőzött, hogy rendőrkézre adja.. Akkor nem tette meg, mert ha leleplezi, magának is árt vele, hiszen az ő társaságában, az ő hivatalos dolgai között vitte a csempész-árut. Ha akkor leleplezi, kiderül, hogy más is kotorászhat hivatalos táskájában és vége szakad diplomáciai pályájának.. Most végre rászánta magát, elővette hidegre tett lelkiismeretét, most.. két év után kezd kutatni, új bűnököt keres, melyekben már látszólag sincsen benne.. Uridolog ez?.. Nem volt elég számára az, hogy megalázottan elrugta maga elől.. Mit akar még?

Öt hónapja annak, hogy az asszony így vergődött Deskovics előtt. A bankár maga is féltette bőrét és ijedelme csak fokozódott attól, hogy a mindig vakmerőnek, kihívó tekintetűnek ismert asszony most nem szól egy szót sem és arca falfehér..

De madám Eliz magához tért és megnyugtatta a bankárt.

— Ne aggodjék.. Nem a rendőrség kutat utánam.. De azért vigyázni, védekezni kell.. A pengő-üzletet nem csináljuk meg. Nagyon rosszul kezdődött.. Azt hiszem, mást is, mindent likvidálnom kell.. Most nem tudok dönteni.. Elhatározásomról értesíteni fogom.. De mielőtt elbucsuznánk, barátom, volna egy kérdésem: Ön azt mondta, hogy rajtacsipett alkalmazottja átadta önnek megbízoja névjegyét, de később, amikor kereste, már nem találta meg.

— Ugy van. Lehet, hogy az a spicli asztalomról visszacsente..

— Mondja.. Kelecsényi János állt a névjegyem?..

— Nem emlékszem.. Bocsásson meg, madám Eliz, nem maradt meg a fejemben az idegen név.. Különbösen is nagyon feldúlt állapotban voltam. Elutazásom előtt gondoltam arra, hogy elmegyek a Cavourba, ahol állítólag a magyar ur lakott és megtudom a nevét.. De meggondoltam.. óvatosnak kell lenni.

.....

Makacsul élt benne a hit, hogy Kelecsényi kutat utána. Az első napokban menekülésre gondolt. De hogyan menekülhet meg? A z a z e m b e r bizonyára, mindenfelé nyomoztat utána.. Mindenütt a pénzt akarja kilesni és hogyan szerezte azt. Nem őt, hanem a cselekedeteit keresi. Ha őt akarná megfogni, tudja hol lakik, a múlt héten még Pesten volt, könnyen rátalálhatott volna. Lehet, hogy már mindent tud róla, csak bizonyítékokra van szüksége..

Ezért lesett rája, hogy egyszer munkában találja, rajta csipje..
Nagyon-nagyon gyűlölné az az ember..

Óráról-órára hatalmasodik el benne a hit, hogy Kelecsényi üldözi és nem is tudja, hogy már meg is adta magát neki.. Nem védekezik, nem szökik. Nem óvatos többé. Jár városról városra, Almássy Erzsébet néven jelenti be magát. Szomorú kóborlás ez. Minden gondolata Kelecsényi Jánosé. Ébredésétől kábítószereken szerzett álmáig egyre csak Kelecsényi János terveit látja át. Az az ember ráér, nincs benne semmi mohóság, biztos munkát akar végezni..

Egy napon a tükörbe nézett és nem ismert magára. »Megöregedtem.« Mint ítéletet, megrendülve mondta ezt ki magáról.. Pedig csak az volt az igazság, hogy elhanyagolta magát. Azelőtt sokszor mentegetőzött magában: »Azzal, hogy ápolom magam, csak védekezem, az üzletemet támasztom alá.. A munkában szinte mindig csak férfiakkal van dolgom.. előnyös külsőre van szükségem, egyébként nálam több a torna, mint a kozmetika, mert a ravasz, kitartó férfiakkal való üzleti tárgyalásokhoz, frissesség és edzett fizikum kell..« Ez a megokolás azonban nem volt igaz, helyesebben nem volt teljes.. A valóság az volt, hogy Almássy Erzsébet nő volt, tetszeni akart magának. Egy nő, kinek önzésében minden hamu nélkül elégett a mult, egy nő, kinek életét misem kormányozza, ki nem keres revét, parttalanul, céltalanul kalózkodó utján a hiúságot magával hordja. És eddig még nem szeretett senkit. Nem ad magából senkinek. Aki nem szeret senkit, az önmagának kellett magát..

Amikor meglátta öregségét a tükörben, ugyanakkor megjelent és melléje állt Kelecsényi képe.. Most nem úgy látta, mint ahogy utoljára látta és ahogy eddig: sötét, lesujtó tekintettel, mellyel már hónapok óta üldözi.. Most úgy látja, ahogy öt éven át bizó, szerelmes tekintettel vette körül. Hogy megalázkodott előtte, hogy szolgálta, szerette őt ez a nagyszerű férfi és nem vette észre, hogy mindenért semmit, ezenfelül ámulást kap viszonzásul.

A tükörben egyre frissebb, ifjabb a deresedő Kelecsényi, Almássy Erzsébet egyre vénül.

.....

Azt hiszi, hogy nem bírja tovább. Tervezi, hogy Budapestre utazik, elmegy Kelecsényihez, tegyen vele amit akar, akár jelentse fel. Tervébe belenyugszik, átszellemülten készül az utra. Előre gyönyörködik megalázkodásában, még nem tudja, hogy megoldást keres a találkozásban. Nem tudja, hogy látni akarja, menekvést remél, csak ösztönszerűen kergetődik ahhoz az emberhez, aki előtt egyszer rémületében megtalálja a szívét és kérte, hogy mentse meg, emelje ki romlott életéből..

.....

El fog menni Kelecsényihez, de előbb rendbe szedi magát.

Mégse megy el hozzá, mint egy öreg asszony.. Nem akar szánalmat, ne sajnálja meg őt az az ember..

Hosszabb pihenőre genfi villájába készült. Pihenni, lerázni az öregséget.. A nyugtalanságot már lerázta magáról, helyébe érthetetlenül bizakodás lépett. Izgalmas bizakodás, mely Kelecsényi felé nyomult, aki — öt éven át szerette őt. Izgalma magas lázra ugrik fel attól a gondolattól, hogy van egy férfi, aki annyi esztendőn át foglalta szerelmébe.

Genfi utazása előtt egy kozmetikuskánál alapos kurát tartott. Mit lehet tudni, vannak véletlenek, utközben találkozhat Kelecsényivel. Mióta képzelmei ilyen nagyon kilengtek, komolyan számított, várt a véletlenre.

Véletlenül várásából látszott, hogy vágyott vissza Kelecsényihez és mindjobban érezte, hogy csak úgy érheti el, ha megtagadja eddigi életét és vezekel multjáért. Egyre erősödött benne az a gondolat, hogy vagyonának azt a részét, melyet siberséggel keresett, jótékony célra kell adni. Neki kellene elküldeni a pénzt, ő tudja, hol van szükség segítségre. Ezt kell tenni. Egyre élesebben látta a multat. Felvillan előtte a fülkejelenet, amikor a férfi arcán a boldogság derűjét a sötétség váltotta fel.. Most érti meg azt a tekintetet: a boldogtalanság arca volt az.. Vissza kell adnia Kelecsényinek a boldogságot, hogy részt kérhessen belőle.

.....
Harminc éven át leginkább illegális pénzkereskedéssel foglalkozott és amikor szakítani akar eddigi életével, az új utakat is a belezűzött módzerekkel tudja csak keresni. A programot először pénzügyileg akarja tisztázni.. Mennyi vagyona volt mikor kiűtött a háboru? Ez a vagyon az övé, a többi felett Kelecsényi rendelkezik. Számolt, egyre számolt, de az osztás sehogy sem akart sikerülni. Bár könyveket vezetett, mint egy cégbejegyzett kereskedő, mégsem nézett bele a könyveibe. Fejből számolt. Azért nem nyult a könyveikhez, azért számolt fejből, mert csálni akart. Minél többet szeretett volna megtartani becsületes pénznek.

Hiába volt minden fejtörése, pénzét nem tudta két részre osztani. Reggel mindig keveselte azt az összeget, melyre előző este azt mondta: »ez aztán az enyém.« Ujra harcolt a pénzért, nagyobb izgalmak között, mint amilyen remegések közt szerezte. Ez alkudozások közt Kelecsényi földöntuli fényben ragyogó alakja halványodni kezdett. A megtérés utja a mennyei ösvényről lejtősödő irányt vett.

Végre megtalálta a megoldást. A döntés az volt, hogy összeszedi külföldön levő pénzét (minden pénze ott volt) és külföldi valutákban haza viszi. Ugyancsak hazaviszi kitűnő külföldi papírjait is. Kelecsényi gyönyörködni fog derék honleányi cselekedetében, hiszen e tettel több mint két millió pengővel megjavítja a külkereskedelmi mérleget.

Meg kell adni, régi kipróbált ügyességével, nagyszerűen haj-

totta végre tervét. Néhány hét alatt bécsi, majd prágai főhadiszállására Európa több városából gyűjtötte egybe pénzét. Február közepén két millió pengő értékű valutával hagyta el a csehszlovák határt . .

Hazajött és elhozta magával élete munkája eredményének tulnyomó részét. A Deskovics-bankban fekvő pénzéhez nem tudott még hozzájutni. A bankár nagyon szépen megkérte, hogy harminc napig várjon. Pénzén kívül hazahozta az új élet utáni vágyat, melynek teljesezésében erősen bízott. Két hónappal ezelőtt a multból visszameredő sötét, megvető tekintet még felrugta furcsa lelki egyensúlyát. Elébe omlani vágyott, eltapostatni akarta magát . . Valóban voltak percei mikor a tisztulás vágya felrebbent benne. De mire hazaérkezett, a tiszta programból csak a Kelecsényi Jánoshoz való visszatérés vágya maradt meg.

Már egy hete van itthon, várja haza Kelecsényit. Tudta, hogy merre jár. Párisban van. Az Európai mezőgazdasági konferencián vesz részt. Ezenkívül mindent megtudott róla; hogyan él, mik a terve. Ha Párisból hazajön, nyugdíjba vonul és a választásokon fel lép. A kormány a parlamentben komoly szerepet szánt neki. Máris az egyik gazdasági minisztérium politikai államtitkárjának tippelik. Kelecsényi pályája, most, ötvenéves korában, merészen ivelődni kezd. Az Asszony megborzong a gyönyörűségtől . .

És hogy él az az ember? . . »Egyedül« — kapja a jó hírt . . »Borzalmas ember, tűzbe merem tenni érte a kezemet . . Mióta eltűntél életéből, magába vonultan él. Ugylátszik mindent elvesztett benned . .« Igy kedveskedett neki egy asszony ismerőse, kivel a Duna-korzón találkozott össze.

Almásy Erzsébet nem bujik el otthon. Egyre frissebben, vidámban jelenik meg a korzón, premiereken. Belevegyül a pesti társaságba, mindenütt ott van, ahol repülnek a hírek, magasra szárnyal a pletyka. Nem előkelő helyek ezek csak, fényesek, ahol a legutolsó divat szerint öltözködő emberek mozognak. Megtalálja köztük régi ismerőseit. A nők átölelik, a férfiak hódolattal csókolják meg a kezét. De amikor távozik körükből, a nők utána sziszegik: »régén volt már ötvenéves, micsoda boszorkány lehet mégis, hogy ilyen nagyszerűen tud öltözködni, és ilyen csodálatos ékszereket visel . . ha ugyan valódiak . .« A férfiak hallgatnak, de arról hallgatnak, hogy ezzel a konzervált szépséggel érdemes volna még foglalkozni . . és nem egy jelentkezik is . .

Örül, hogy foglalkoznak vele. A társasélet örömei úgy kellenek neki mint a bajnokságra készülőnek a tréning.

Egy este megtudta, hogy Kelecsényi hazaérkezett. Színházban volt és felvonás közben többen is újságolták neki a hírt. Nyugalmat parancsolt magára, végignézte az előadást, de utána hazament és otthon estélyi ruhájában a pamlagra kuporogva, térdén át fogva kezét, boldog izgalommal tanácskozott önmagával. Szeleverdi ötletei

támadtak. Holnap, mingyárt reggel telefonon felhívja.. Nem!.. Meglátogatja hivatalában.. Mégse.. Jobb, ha levelet ír neki.. Ez a helyes! Már írja is a levelet:

Drága János!

Két éve bolyongok, de nem bírom tovább. Két esztendeje a maga haragvó arcával járok.. Amikor megbüntetett, akkor én örökre magához kapcsolódtam. Magamra eszméltem, megtudtam, hogy bűnös vagyok. Láttam bűneim sokaságát, de mik voltak azok, ahhoz a gonoszsághoz mérve, melyet maga ellen követtem el. Magamra döbbenésem iszonyatos volt. Egy nagy feljajdulásban vonaglott életem. Csodálja, ugye, hogy megtartottam életemet? János! meg kellett tartanom, de csak azért, hogy én is megbüntessem magam. Szivem első igazulása az volt, hogy alázattal fogadtam el büntetését. De ez nem volt elég. Éreztem lelki-szükségem van arra, hogy büntetését meg is szenvedjem, bűnömért vezekeljek. És én megjártam a vezeklés utját.. Nagy ut ez, mert sokáig csak visszafelé vezet. Aki eltévedt, nem folytathatja utját, vissza kell fordulnia, meg kell járnia újra a megtett rossz utat, hogy megtalálja azt a helyet, ahol letért az igaz ösvényről.. Visszafordultam és boldog szenvedéssel jártam végig azokat az éveket, melyeket, János, magával töltöttem el. Kinzó gyönyörűséggel álltam meg együtt töltött időnk minden pillanatánál, melyeket csak most ismerem meg, melyek szépségeit csak most szívtam magamba. És visszatérő utamban nagyon szerettem magát, pedig tudtam, hogy szerelmemmel nem válhatom meg magam, hogy tiszta érzéseim csak verik a szívemet.. Könyörgöm, higgye el, utamon mindig jó voltam, mint az égietek szeretik a tiszta szívek, egy imádtam magát és magamban csak boldogtalanságomat szerettem. Kegyetlenebb lelkiviselet ez mint a szöges köntös.. Így élek maga mellett két esztendeje.. János! könyörgöm, vessen véget szenvedéseimnek.. Hagy lásam magát.. hogy halljam egyetlen szavát. Engedjen maga elé és bocsásson meg nekem.. Adjon egy elnéző szót, mely felold engem, egy kézzorítást, mely békét ad..

Elmult szerelme örökké körülöttem lebegő emlékét csókolja

Erzsi.

Véget értek a remegő betűk, a táncoló sorok..

Amikor a levélírástól felszabadultan felkelt az asztaltól, riadtan nézte ágyát, melyben csak keserves gyötrődésben vtrraszthatja át az éccakát, Mikor jön el a reggel, hogy levelét elküldhesse?... Aludni kell! A legerősebb, nagyon ritkán használt altatószeréhez folyamodott. Nehéz, barna folyadék. Egy kávéskanálnyi mámort ad

és néhány perc múlva az álom leragasztja a szemet. Két kanállal szedett belőle és az álom pillanatok alatt leteperzte az asszonyt. De idegei nem aludtak el, azok szövetségre léptek a nehéz barna folyadékkal és förtelmes élményeket álmodtattak vele.

Az álom:

Kelecsényi megkapta a levelét és válasz helyett maga jött el. Magával hozta azt a sárga táskát, melyben a vonaton, Velence előtt megtalálta az arany-járadék-kötvényeket. Remegve csókolta meg Erzsébet kezét. Aztán lesütött szemmel beszélt: »Drágám, mit ér az, ha maga megtisztult és égi szerelméről küld hirt nekem? Maga megtért, de én alámerültem.. Nézze, elhoztam a táskát.. Nyissa ki, nézzen bele.. Látja üres.. Nincsenek már benne az arany-járadék-kötvények.. Meg kell magyaráznom.. Lássza be, nem tehettem mást.. Még mindig a hatodik fizetés-osztályban vagyok.. De nálunk csak politizálással lehet célhoz jutni.. De a politizáláshoz pénz kell és én szegény vagyok. Mandátumhoz kell jutnom.. Kelt a pénz.. átsiboltam a papírjait.. Harmincezer pengőt, négy évi fizetésemet kaptam érte.. Tudom, ez a pénz a magáé.. De hiszen szeret engem — ugye nem követeli vissza..« Könyörgött, sirt Kelecsényi.. Aztán.. Almajssy Erzsébet kilépett a velencei express fülkéjéből, átment az étkező kocsiba, ott elővette noteszét, melynek egyik hártyalapján számokkal számított a pontos kurzusok segítségével, hogy mennyit értek az arany-járadék-kötvények. »Ezt a buta embert becsapták!« kiáltott fel. Az étkező kocsin finom közönsége megdöbbenve figyelt rá.. »Mit bámulnak? Vegyék tudomásul, hogy barátomat tizezer pengővel becsapták!..«

Forgolódik, dobálja magát az álmodó asszony. És álmodik tovább:

A vonatjelenet eltűnt, megint szobájában van együtt Kelecsényivel, aki bölgve kiáltja: »Sok bűdös pénz kell nekem!«

Vigasztalja:

— Látja, magának is kell a sok bűdös pénz.. Igazságtalan volt, hogy akkor, a vonaton szememre vetette.. Ezentul keressük együtt.. Ezt a sárga táskát adja nekem. Ez a táska lesz ezentul a mi bolthelyiségünk.. — Felkelt és kinyitotta a pénzszekrényét, abból szórta tele a táskát svájci frankokkal, dollárral és más nagyszerű pénzekkel.. »Látja? Boltunk tele van a legfinomabb, a legkelendőbb árukkal.. Nyugodt lehet.. maga képviselő lesz.. államtitkár lesz.. miniszter lesz..«

Ekkor Kelecsényi János felugrott térdeplő helyzetéből. Elsötétedett arccal, megsemmisítő tekintettel nézett az asszonyra.. Zsebéből előrántotta a levelet. »Tudtam, hazugság, istenkáromlás levele nék minden szava.. Maga szemét!.. szemét!« — ordította a férfi és az asszony arcába csapta a levelet.. Aztán megállt a vonat.. »Venezia!.. Venezia!«.. A férfi fel-

rántotta a fülke ajtaját.. Két olasz csendőr lépett be. »Rajta!.. Kötözzék meg!..« A csendőrök teljesítették a parancsot. Órák hosszat tartott, míg kötözték.. Egész testét, husbavágon áthálózták zsinagüggel. Nehezen ment. Az asszony védekezett.. Különösen a jobb kezét nem engedte. Levelt irt vele.. De nem tudott a megszólításnál tovább jutni.. Ahogy leírta: »Drága János!«.. Kelecsényi az írásra köpött..

Orditva jajgatott álmában: »Kegyelem! kegyelem!.. és a kegyelem meg is érkezett: felébredt.

Megkínzottnak, összetörve ébredt fel. Álmában eleredt könnyei egyre folytak.. »Rettenetes.. utálatos.. förtelmes.. gonosz.. szinte megölt.. csoda hogy felébredtem.. feltámadtam.«

Párnájába törölgette könnyeit, mik egyre omolva, öntözték arcát. Egész életén át nem volt ennyi könnye..

Az ablakredőnyréseken besugárzott a márciusi nap. Erzsébet kimenekült az ágyból, vadul rángatta fel a redőnyöket, a józan nappalhoz futott oltalomért..

Reggeli fürdője olyan volt mint mások, de ma kibírhatatlan forrónak találta. A zuhany alá állt, a hideg-meleg csapokból kevert magának fürdőt. Mennyezetre emelt arcára zuhogott a hives áradat és elmosta könnyeit.. Aztán kedvenc szerén, a gyűrűn tornázott. Lengett, mindivelöbben lendült, repült.. Így fizikailag magához tért és a pamlagon heverve lelkileg is.. Már csak bosszankodott: »Buta álom!.. Csak magam tehetek róla.. Mindig tudtam, hogy a férfiak komisz lények, távol kell élni tőlük..« Tovább füzte gondolatait, melyektől kipirult az arca, ököibe szorult a keze, végre kirobbant. Hevesen gesztikulálva szidva magát, tört ki belőle az önvallomás:

— Miért hazudom magamnak?.. Nem kell nekem ez az ember! Hogy is juthattam idáig?.. Örült vagyok, futok az üldözöm után.. Nem vagyok épeszű.. Az a rögeszmém, hogy Kelecsényi üldöz engem.. Mániám már álomba öltöztettn is meglátogat.. Olyan bizonyos, hogy ő volt az, aki nyomoztatott utánam?.. De, ha se a rendőrség, se ő.. akkor ki?.. Ki kutatott utánam itthon, ki nyomozott utánam a Deskovics-bankban?.. Ki?.. Talán senki.. Senki! — kiáltott fel. — Senki!.. Deskovics csirkefogó! Le akart rázni a nyakáról.

Azt hiszi, kezd tisztán látni.

— Persze, tetszett neki és társainak a pengőüzlet. Összebeszéltek, hogy kihagyják az üzletből.. Deskovicssal ráijesztettek.. Ők majd nyugodtan megvizsgálják a boltot. Zavarja, befolyásolja őket az én elánom, ők óvatosak, idő-rágók.. és a szerintük magas nyereség-kvóta miatt, melyet mindig kívágtam belőlük, nem szeretnek engem... Annak a plé-pofájú Allhierginek feje van benne, az találta ki, hogyan kell engem lerázni a nyakukról.

Megdönthetetlen tényként áll előtte, hogy Deskovics és társai,

szobalánya levele alapján találták ki, hogy ellene hajsza, nyomozás folyik..

— Ebben a hajszában csak a való tény, hogy egy piros arcu, ősz ur érdeklődött utánam a házmesternőnél. Mivel pedig én csak egyetlen egy piros arcu, ősz urat ismerek, a vén imposztort, András bácsit, csak ő kérdezősködhetett utánam és így neki árulta el a házmesterné, hogy Milánóban vagyok.. Ezt már a szobalány levele vételekor is megállapítottam... Ötszáz lírát küldtem András bácsinak és napirendre tértem az ügy felett. De Deskovicsék ln sich a levélből hurkot vetettek... Tyú! de randa foglalkozás!.. Igen.. de a szobalány levelében is az állt, hogy a pirosarcu öreg ur azt mondta, hogy utánam jön Milánóba.. Annak a koldusnak, hogy juthat eszébe ilyen kijelentés?.. Mégis András bácsi volt.. Nagyzoló fráter.. Hervegett a házmesternő előtt: »akkor felkeresem Milánóban..« Ha valaki kutat utánam, el akar csipni, majd éppen elárulja, hogy a megtalált nyomot követni fogja..

Bizonyosnak vette, hogy András bácsi kereste, mégis az ő szájából akarta ezt hallani. Kikereste címét és Kelecsényihez irt leveléből — nem akadt kézre más papir — letépett egy üresen maradt darabot és ráírta: Almássy András, Kispeszt, Árpád-u c c a 16. Becsengette szobalányát, átadta neki a címet.

— Menjen el az öreg urhoz, mondja meg neki, hogy még ma látogasson meg... Azonnal indulhat.. Taxival menjen — kiáltott a lány után — és az öregurat hozza magával..

Idegesítette, hogy András bácsival szóba kell állnia. Minél előbb tul akart esni rajta.. A találkozáshoz szükséges kelléket, egy ötven pengős bankjegyet kitett az asztalra és felvette mellőle, Kelecsényi Jánosnak irt levelét és a kandallóba dobta.. Aztán öltözködni kezdett.

Egy óra mulva visszajött a szobalány, de András bácsi nélkül.

— Azt üzente az öreg ur, hogy csökkentatja a nagyságos aszszonyt, nagyon sajnálja, hogy nem jöhetett azonnal, de tegnap este névestélyen volt és annyira legyöngült, hogy csak délutánra állhat talpra.

»Legyöngült« — mosolygott a vén korhelyen. Lehet hetven éves is, és még mindig névnap vacsorákra jár...

— A taxi lenn vár.. hét pengő husz jár neki..

— Magam intézem el. — Felvette bundáját, kalapját és a lenn várakozó kocsival bevitette magát a városba.

Derült márciusi nap volt. A Duna-korzó tele volt sétálókkal. Almássy Erzsébet, rémes éccakájától messze, közöttük volt. Egyszer csak jön vele szemben Kelecsényi János. Mikor észrevették egymást, csak tiz lépésnyi távolság volt köztük. Megtette ki-ki a maga öt lépését és elmentek egymás mellett. A férfi nem fordította el a fejét, de nem is köszönt.

Almássy Erzsébet stilusába most egy mosoly és egy halk, rövid

mondát: »Nincs semmi baj« illetet volna bele. Kelecsényi úgy viselkedett, mintha nem ismerné, vagyis nem akar róla tudni. Most már teljesen biztos, hogy ez az ember nem keresteti őt. De ő most nem gondolt erre... Arra gondolt, hogy a férfi nagyon megalázta, megint úgy, mint két év előtt, amikor futni hagyta. És most is azt érezte, hogy futnia kell. Menekült is. Villanyosra szállt, de rossz kocsira akadt, mert a következő megállónál felszállt Kelecsényi. Egy paddal odább, vele szemben ült le, akkor vették észre egymást. A férfi szeme egy apró pillanatra bosszusan megállt rajta, aztán elővette újságját és úgy tett mintha olvasna, de egy perc múlva kiderült, hogy olvasás helyett inkább a következő megállót leste. Azt leste az asszony is és így egyszerre álltak fel, együtt szálltak le. Kelecsényi az asszonyt, ahogy illik, előre bocsátotta.

De, hiába, nincs menekvés.. Járdaszigetre léptek le. Még fél perccig egymás közelében kell maradniuk, meg kell várni míg a közlekedési rendőr szabaddá teszi az utat. Amíg e pillanatok tartanak — az asszony nincs magánál, vagy nem tud lemondani róla — belenéz a férfi arcába. Kelecsényi türte, meg se mozdult. Nem is menekülhetett el, járdaszigeten álltak, melyet köröskörül bekerítették a forgalmas utak. Végre, letett a félperc, a rendőr intett: szabad... Ki kellett kerülnie az asszonyt, aki mozdulatlanul állt és itt maradt az innenső parton.. Vagy tizedszer tette a rendőr szabaddá az utat, míg végre, ő is átkelt rajta.

Hazament. Nagy-nagy pihenésre vágyom omlott pámlagára. Súlyos negyedórát élt át. Csak az idegei tomboltak, szíve meg se moccant. Nem a találkozásokor, már előbb kiderült, hogy nem a szíve hurcolta haza. Voltak tünetek, de azok hazudtak. Csak bajban volt, veszélyt tudott és most az ellenség felé futott és nála akar menekvésre találni. Hét évvel ezelőtt kisebb veszély elől házasságba rohant. Jules Quartier-val, azzal a disznószemű, kövér emberrel, heteken hált együtt, hogy elbujhasson a neve mögé.. És később, mikor azt hitte, hogy szökik és Kelecsényi üldözőbe vette, akkor Konstantinápolyig elbujdosott, hogy ott egy újabb házasságot béreljen magának, hogy így hozzájusson a harmadik, a török utlevélhez.. És most megint rámeredt a veszély. De már nem volt olyan rugalmas, mint a múltban. A veszély hatalmasabbnak is mutatkozott. Megrettent, víziók kinozták. Nagy elgyengülésében elhitte magának, hogy ki akar lépni énjéből.. Valóban, hősi gondolat volt az, hogy úgy száll szembe a Veszedelemmel, hogy feleségül véteti magát vele. A menekülés útját így kereste. Tegnap még szerelmes levelet írt, de mielőtt elküldte, álmában megkapta rá a választ. Pokoli álmára hús fürdőzés közben kellemes megfejtést talált. A megfejtés: nincs veszedelem. A megfejtést hitelesítette a véletlen találkozás. Találkoztak, de most nem ő futamodott meg..

.....

Másnap, épphogy megreggelizett, a szobalány bebocsátotta András bácsit.

Almássy András, nyugalmazott megyei írnok, csak nagyritkán juthatott unokahuga elé. Erzsébet, ha jelentették, hogy itt volt az öreg ur, mindig intézkedett, hogy küldjenek neki husz vagy harminc pengőt. Így vette tudomásul látogatását, így adta vissza... András bácsinak sose volt ez ellen kifogása. Éppen ezért tegnap nagyon csodálkozott azon, hogy unokahuga hivatja.. kéreti.. Ez még nem történt meg soha. »Ugyan mi ütött Erzsikébe, hogy hivat engem?.. Azelőtt csak kikerülni tudott és mentségül utánam küldött egy-két vékonydongáju bankót... Most hivat. Bizonyos, hogy ő akar tőlem valamit..« És mert hivat az asszony, most nem öltözködött abba a bizonyos szánalmat keltő, kikapott, rojtos öltözékbe, melynek darabjai hangosan hirdették, hogy nagy nyomoruság találkoztatta őket össze.. Hivatták András bácsit, érzi tekintélyét, ezért tetőtől-talpig egészbe, feketébe öltözött. E ruhájára évtizedek óta feltékenyen vigyáz. Nagy szüksége van rá, hiszen ha ez a kincs nem volna meg, kikapna a névnapj és más családi mulatságokból. Hiszen így se hívják mindenhová. Sokszor hívás nélkül csak egy percre, csak azért jelenik meg, hogy minden jót kívánjon és.. »dehogy is eresztjük el András bácsit..«

Gangosan lép unokahuga elé.

— Üljön le, András bácsi.

— Hívásodra eljöttem, Erzsikém.. Kétszer kellett idefáradnom...

— Mind a két utját megfizetem — szolt az asszony élesen, hogy elmesse a bizalmas hangot, melyet az öreg megütött. Nem akart sok időt tölteni az öreggel, ezért mingyárt feltette a kérdést.

— Mondja, András bácsi, maga keresett engem a múlt év őszén?

— Kerestelek bizony, ha nem haragszol érte — válaszolt az öreg egy hanggal lejjebb. — Bevallom nem is egyszer.. Olyan nagy baj az, ha az ember egyetlen vérrokonát látni akarja?

— Nem baj.. Egy alkalommal, ugye, a ház mesternénél is tudakozódott utánam?

— Én?.. — kapta fel a fejét, — nó.. és ha kérdezősködtem volna..

— Kérdezősködött is..

— Hát igen.. — szolt dacosan az öreg. — Pörölj be érte.. Azt az öt esztendő, amit ezért a büntényért kapok, majd csak elviselem. Legalább, végre, gondot visel rám az állam, ha a megye anynyi nyugdíjat se tud adni, hogy kenyérre, vízre teljék..

Hányaveti, gunyos volt a hangja, de már panaszkodott, koldult..

— A ruházatom nézed?.. Ugye, azon mosolyogsz hogy ilyen koldus mint én, ilyen szépen öltözködöm? Utolsó rongyom ez. Évek

telnek el míg magamra szedem.. Szentséges aggódások között vigyázok erre a ruhára, hogy egyszer legalább tisztességes halotti ruhája legyen — az utolsó Almássynak..

— No, ne sirjon András bácsi. Nem haragszom én azért, mert érdeklődött utánam... Még azért se haragszom, hogy amikor megtudta, hogy Milánóban vagyok, kijelentette, hogy elmegy utánam Milánóba.. Ne! ne szóljon közbe.. Ebbe se találok bajt.., de mégse illik ezt bejelenteni a házmesternének..

— És ha mondtam volna?.. Miért ne illett volna?.. Tán csak nem félsz attól, hogy hirbe hozlak?..

— Ne beszéljen butaságokat.. Az a fontos, hogy mondta.

Duruzsoló hangon, barátságosan korholta az öreget. Majdnem megcsókolta. Ehelyett egy pohár konyakkal kínálta meg és a flaskót is előtte hagyta.

— ..És mondja, András bácsi, hogy jutott eszébe azt mondani, hogy eljön utánam Milánóba.

— Tudja Isten — borongott el az öreg. — Mióta az eszem tudom, mindig szerettem volna Milánóba menni..

Már az ötödik konyaknál tartott. Csillogott a szeme. Csendesen, öregesen dudolt: »..inkább látnám az abonyi kettőt, mint a majlandi tizenkettőt..

— Milánó.. Majland.. Apám, a te nagyapád, háboruban járt ott. Onnan hozta ezt a nótát. Csodaszép dolgokat látott ott.. Mindig vágyakozott vissza... nem tellett rá neki... Én is csak a Milánóba való vágyódást örököltém tőle.. Nekem se sikerült eljutni oda.. Senkinek az Almássyak közül.. csak neked — leányágon..

Almássy Erzsébet boldog ujjongással hallgatta az öreget. Bizonyos már, hogy nem keresi őt senki. Nem akar tőle senki semmit.. És András bácsi is elmehet.. Mingyárt kiadja neki az uticédulát. Egy ezres bankót ad neki.. Megérdemli..

Az ezres láttára könnybe lábad András bácsi szeme.

— Köszönöm, Erzsikém.. megtoldottad az életemet..

Távotában az ajtónál megállt. Meg kellene mondania, hogy Siró Zoltán a télen meghalt.. De mégse. Sose szerette, ha a volt uráról beszélt, nem is említette előtte vagy husz esztendeje.. Bizonyára tudja is, hogy meghalt.. Ezenkívül, a kezében szorongatott bankóval, nábobnak érezte magát és ily gazdagon ki szeret a halottakról beszélni.. »Még egyszer köszönöm Erzsikém« szólt és elment.

.....

Almássy Erzsébet nem tudta meg soha, hogy Siró Zoltán kutatót utána. Nem is gondolhatott arra, hogy harminc év után keresésére induljon az az ember, kit oly kegyetlenül hagyott el. De évtizedek óta nem is gondol arra a világra, melyből kiszakadt.. Elsüllyedt világ az és letűnt már az az emberöltő, mely emlékeztetné rá. A fia?.. A harminc év előtti tizhónapos csecsemő? »Ha elmegy, egye-

dül mész el, meg kell fogadnod, nem kívánod többé látni, a gyereket is elhagyod». E ponton sem szakadtak meg a válási tárgyalások. Az asszonynak nemcsak a házasság, a gyerek is terhére volt, az is zavar-ta függetlenségét. Erzsébet emlékeiben a gyerek mindig pólyás ma-radt.. még az emlékezés tejével sem szoptatta meg.. így lassan... lassan elemésztette, mint egy rossz cselédke..

Élete felületén elsimult a vihar és belül újra megkeményült szurkos lelkiismerete.. Mintha misem történt volna, vidáman élt a pesti szép tavaszban.. Fiatal korában, míg kalandos utjaira el nem indult, imádta ezt a várost, szeretett itt élni.. Ez a szerelem visszatért hozzá. Nyugtalan vére, mintha elpihent volna, tervezget-te, hogy mégis leszámol eddigi életével, nem dolgozik tovább, lete-lepszik Budapesten. Kezdi megvonni új élete kereteit. A kereteket pénzével vonja meg. Szűk neki a Jávor-uccai lakás, mely csak arra volt jó, hogy ha Pesten járt, egy-két hétre szálloda helyett ott szálljon meg. Tervezi, házat vesz, nagy bérpalotát, eset-leg kettőt.. talán egy villát is a Rózsadombon, vagy más szép he-lyen.. Ingatlan-ügynökökkel tárgyal. Az első házat — hatalmas, négy emeletes ház az egyik köruton — már-már meg is veszi.., de még-se.. A házvétel nem is olyan egyszerű dolog. Nem olyan egyszerű, mint titkos utakon csendőr, finánc elől bujkálva, határokon átsur-ranva valutával siberkedni. Házat vásárolni sokkal veszélyesebb.. mint hamis neveket iratni utlevelekre, mert a telekkönyv szigorú könyv.. A telekkönyv-vezető megkérdezné, mi a neve az új tulajdo-nosnak.. Hát mi a neve?.. Melyik nevén nevezze meg magát? Al-mássy Erzsébet?.. Madám Jules Quartier?.. Vagy Rükski Mehmed nevét használja?.. Egyszerre megtanulta, hogy a világon a leg-szentebb, a legnagyobb dolog az ingatlan-tulajdonjog, azt ugyan alaposan megvédik.. Milyen furcsa? Pénzét beteheti a bankba ha-mis névre és egy jeligével még külön megvédheti. De ha házat vesz?.. Tudja isten milyen okmányok kellenek? Három névvel bir-ni csak kergetett embernek jó. De nem jó annak, aki valahol meg akar állandósulni..

Döntött: likvidálni kell a török, a svájci férjet..

Eltazott Konstantinápolyba. Szerencséje volt, megtalálta Rükski effendit.. A vele való alku éppen oly könnyen ment, mint a vállalási eljárás. Törökországban kimondják az egynejűséget és az egyetlen hitvestárstól való szabadulást sem nehezítették meg.

Erzsébet fizetett Rükski effendinek, megkapta válólevelét és elindult Zürichbe, hogy házasságát felszámolja Jules Quartier-vel is.

Zürichben is jól kezdődött a dolog. De csak a kezdet. Quartier urat megtalálni, könnyű volt. Még mindig bank-cégvezető volt. Igaz, hogy osztályának tisztviselői felét leépítették és az ő fizetése

felét is elvették. E körülmények csak fokozták boldogságát, melynek eredete az a szomorú tény, hogy madám Eliz, aki hitese felesége, elhagyta őt és már hét éve nem látta. Egy májusi napon írodájában megjelent az asszony. . Mindig kövér volt ez az ember és boldogtalansága sem akadályozta meg abban, hogy a kietlen hét év alatt még jobban elhízzék. . Az öröm mégis szárnyakat adott neki — szinte repült az asszony elé, karját ölelésre tárva. . Ebből látható, hogy nagy akadályok tornyosulnak az asszony akarata elé.

»Nem válok!..« Kínálhatott neki az asszony pénzt, rendezhetett nagy jeleneteket, komiszkodhatott vele, összeeshetett előtte, az elhújasodott szívű ember szelid határozottsága nem ingott meg. Egyre csak azt hajtogatta: »nem válok!« Nyugalma, azonban mégis megbillent, de csak annyiban, hogy megindokolta határozatát: »Nem tudok maga nélkül élni. Hét éven át nem láttam, de azért mindig magával voltam. Látja, hiába ment el, mégis hozzám tartozik. Ez így marad.

Hetekig tartott, míg Quartier megtört és végre, ígent mondott. A megegyezés után össze is barátkoztak. Vigyázott rá az az asszony, kedves, jó volt hozzá, nehogy visszalépjen a megállapodástól. Mi tagadás, Jules Quartier is boldogan töltötte el a válás heteit. Végre törődött vele szerelme, aki ellágyult hangon kérte, hogy vigyázzon magára, gyógyuljon ki beteg kövérségéből. A gyógykezelés céljaira még pénz is elfogadott tőle, el kellett fogadnia, hiszen az asszony meleg parancsszavát teljesítenie kellett.

A válófelek közötti meleg viszonyt, melyre az asszonynak a válás kimondásáig csak kellemetlen szűksége volt, nehezebben viselte el, mint azokat a napokat, melyekben verekednie kellett a beleegyezésért.

Quartier kihasználta a visszahozhatatlan időt, szabadságot kért, hogy az asszonynál tölthesse az egész napot, csak azért, hogy láthassa. . Pedig nem sok látni való volt e napokban madám Elizen. . Lesoványodott, arca üdesége eltűnt, tekintete egyre révedezőbb lett. Betegség bujkált benne. Jobb bordája alatt tompa fájásokat érzett. És a szíve is. . Azt hitte, hogy a keserves tárgyalások és az azoknál súlyosabb barátkozás szenvedései nagyon lestrapálták a szívét és más testi fájdalmai is megviselt szívéből sugárzanak ki. Alapos kura alá kell vetni magát.

(Vége következik)

Radó Imre

KISEBBSÉGI SZEMLE

Keleleteurópai nemzeti kisebbségek

Beck lengyel külügyminiszter akciója, az európai kisebbségi kérdésnek egyik legsúlyosabb, problémáját a kisebbségvédelem egyenlőségének és általánosságának kérdését állította a nemzetközi politikai munka homlokterébe. Ez következményeiben igen nagy jelentőségű volt, azonban sajnos a középeurópai kisebbségek nem tekinthetők át ennek a nagyjelentőségű lépésnek háttérét. Középeurópai kisebbségek az egy német kisebbség kivételével meglehetősen informálatlanok a kisebbségi kérdésekben és egyik igen nagy bajuk, hogy csupán a maguk területének, legjobb esetben a maguk kisebbségének ügyeit ismerik.

A kisebbségi kérdés Európának nem bizonyos részre korlátozott probléma, hanem kiterjed Európának szinte valamennyi országára és azt lehetne mondani, hogy Anglia kivételével nincs egyetlen ország sem, ahol ne élneek multtal bíró, hagyományokkal rendelkező kisebbségek. Még Franciaországban is vannak kisebbségek akkor is, ha eltekintünk az elzász-lotharingiai németsegtől. Spanyolországban a kisebbségi mozgalom mindig erősebben jelentkezik és az osztályharcok szorítják csak háttérbe jelentőségét. Németországnak épúgy vannak kisebbségei, mint Dániának, de a kisebbségek nagy tömegei tulajdonképpen Európa igazi keletén, a féligázsiai Oroszországban élnek.

A lengyel külügyminiszter akciója éppen ezekre az oroszországi kisebbségekre való tekintettel következett el. Nem lehet vitás az, hogy Lengyelország, amelynek német, ukrán, szlovák, zsidó, orosz és cseh kisebbségei vannak, a kisebbségi jogvédelmet bizonyos korlátozásnak érzi és ez a korlátozás természetesen súlyosabban jelenkezett abban a pillanatban, amint Oroszország a Népszövetség tagja lett. Mert így Oroszországnak bizonyos, akármennyire homályos, de létező joga van arra, hogy lengyelországi oroszok sorsát fokozottabb figyelemmel kísérje. Nemzetközi jogszabály a reciprocitás elve és ha Oroszországra nézve nem kötelező a kisebbségi jogvédelem akkor Lengyelország óriási szomszédjával szemben hátrányos helyzetbe kerül. Oroszországban is van lengyel kisebbség és Lengyelországnak semmiféle módja nincsen ennek a lengyel kisebbségnek sorsára vonatkozóan bármiféle lépést tenni, mert a népszö-

vetségi tagság nem jár együtt a kisebbségi jogvédelmi kötelezettséggel.

Különösen meggondolandó az, hogy Oroszországban a kisebbségek helyzete egészen más, mint a többi európai országokban, ahol az egyenlő jog elve törvényken alapul. Oroszországban nincsen egyenlő jog, mert az oroszországi szovjetalkotmány szerint a jogok összessége a dolgozókat illeti meg és egész népkategóriák törvényszerűen ki vannak zárva mindenféle jogból. Épen legutóbb olvashattuk a most következő szovjet választásokra való tekintettel, hogy kik nem bírnak aktív és passzív választói joggal. Nem bírnak aktív és passzív választói joggal Oroszország területén a papok, a hajdani kereskedők, a hajdani katonatisztek, a hajdani vállalkozók, a hajdani intellektuel foglalkozásuak bizonyos kategóriái, a hajdani földbirtokosok. És itt nem szabad elfelejteni, hogy földbirtokosnak számít minden paraszt, akiknek igen kevés vagyona volt, de munkásokat foglalkoztatott. Ez annyit jelent, hogy a szovjettörvény értelmében a kisebbségek legnagyobb része jogtalan, mert a kisebbségek a németek, a lengyelek, a zsidók, az örmények, a lettek, a finnek igen nagy hányada vállalkozó vagy földbirtokos volt. A régi Oroszország gazdasági strukturája olyan volt, hogy nagy lehetőségeket adott éppen a kisebbségekhez tartozó mozgékonyabb elemeknek, a vállalkozásra, az önállóság megszerzésére és a régi Oroszország különös kapitalisztikus berendezkedései Oroszország legkülönbözőbb vidékein bizonyos anyagi jóléthez juttatták a kisebbséget. A hajdani Lengyelország területén, amelynek egyes részei ma is Oroszország birtokában vannak, a földjétől erőszakkal megfosztott, lengyel nemesség vállalkozó lett. A hajdani Oroszország egyes terméketlen vidékeit német telepesek tették termékennyé és a pár száz esztendővel ezelőtt bevándorlott német telepesek leszármazói ötszáz-hatszáz holdas birtokokon gazdálkodtak. A zsidók, akik egészen a múlt század végéig nem szerezhettek földbirtokokat Oroszországban és az orosz kormányzóságok egyik-másikában nem is élhettek, azon a területen, ahol szabad volt élniök, kereskedelmi és ipari vállalatokat létesítettek. Az örmények, amióta orosz uralom alá jutottak, igen nagy szerepet játszottak különösen az oroszországi naftaipar kiépítésében. A balti tartományokról származó és Oroszországban letelepedett, néha erőszakkal Oroszország belső vidékeire áttelepített németek és finnek ugyancsak ipari és kereskedelmi vállalkozásokhoz kezdtek. A hajdani orosz kereskedelem, orosz ipar legnagyobb részét a kisebbségek kezében volt. A dolgok természete szerint a szovjet törvény épen a kisebbségek legértékesebb elemeit zárja ki minden jogból. Ez a jogfosztás a szovjetben nem akadémikus jellegű, mert igen sok megbízható adat szól arról, hogy a jogfosztás tulajdonképpen az élet legegyszerűbb igényeinek kielégítését is megakadályozza és ez annyit jelent, hogy Oroszországban élő nemzeti kisebbségek tulajdonképpen az emberjegtől is megfosztottak.

A szovjet ezt a kérdést igen szellemesen úgy igyekezett megoldani, hogy külön kisebbségi tanácsköztársaságokat létesített. Még német tanácsköztársaság is van. A szovjet-formula szerint sehol nincsen olyan szabadsága a kisebbségi embernek, mint épen Oroszországban, ahol a kisebbségi dolgozó, a kisebbségi proletár éppolyan teljes jogú szovjetállampolgár, mint az orosz proletár. Ezt a tudományos tételel nagyon nehéz valóságára vonatkozóan megvizsgálni, mert a szovjet belső viszonyait alig ismeri valaki és senki nem tudhatja, hogy tulajdonképpen mit jelentenek azok a különböző nemzeti jelleggel felruházott tanácsköztársaságok, amelyeket az a szovjet létesített, amelynek világnézete tulajdonképpen a nacionalizmusnak negációja. A bizonyosság csak egy, hogy a hajdan kapitalista kisebbségek még csak ember számba sem mennek a szovjetben és nemcsak választói joguk nincsen, hanem ahhoz sincsen joguk, hogy gyermekeiket bármiféle magasabb nevelésben részesítsék. Ha csak a két dolgot nézzük, akkor már világos, hogy teljesen jogos egy olyan követelés, amely odairányul, hogy a kisebbségi jogvédelem Szovjet-országra is kiterjesztessék.

Szovjetországban kívül az Oroszország mellett keletkezett ugynevezett »Randstaatokban« is ismeretlen fogalom a kisebbségvédelem. Egyedül Litvánia az, amelyre kötelező a kisebbségi jogvédelem, mert a versaillei szerződés a memmelvidéki németiséget a kisebbségi jogvédelem alá helyezte. Épen most állandó surlódások okozója a memmelvidéki német kisebbségnek helyzete, amiben talán annak is része lehet, hogy a német újra feltámadt nacionalista gondolat igen nagy erővel jelentkezik a Memmelvidéken. Észtországban és Lettországon német és orosz kisebbségek élnek, úgy mint Litvániában a német kisebbségen kívül van igen jelentékeny lengyel kisebbség is. Finnországban ugyancsak van orosz kisebbség és német kisebbség, azonkívül svéd kisebbség is. A jelentések szerint talán a legideálisabb a helyzet Finnországban, ahol a kisebbségeknek minden joguk meg van és ahol a kisebbségek a legliberálisabb kezelésben részesülnek és kulturális intézményeiket teljes szabadságban fejleszthetik ki. A finnországi kisebbségek közül csupán az orosz kisebbség helyzete bizonytalan, leginkább azért, mert az orosz kisebbséget az osztályharc kettéválasztja és az orosz kisebbség egy része teljesen a szovjetgondolat hatása alatt áll.

Dániának meglehetősen nagy német kisebbséggel kell számolnia, azonkívül vannak más népcsoportok is Dániában, amelyek egy meglehetősen erős dán kulturális propagandának vannak kitéve. Ez a dán kulturális propaganda különösen erősen jelentkezik a németek-lakta dán vidékeken, azonban komolyabb jelentősége egyelőre nincsen.

Az európai keleti kisebbségek, amelyekhez csak azért számítjuk hozzá a dániai kisebbségeket is, mert ép oly kevés szó esik róluk, mint a litvániai, oroszországi, finnországi kisebbségekről, nincsenek

annyira az európai érdeklődésnek homlokterében, mint a középeurópai nemzeti kisebbségek. Az a probléma, amelyet a lengyel külügyminiszter felvetett, ezeket a majdnem elfelejtett kisebbségeket is visszaidézi az európai lelkiismeret elé és előbb-utóbb el kell következni annak az időnek, amikor úgy, mint a többi kisebbségek sorsát, ezeknek a kisebbségeknek az életét is érvényes és végrehajtott nemzetközi rendszabályokkal fogják szabályozni.

Havas Károly

A budapesti Thököliánium

Köztudomásu, hogy a budapesti Thököliánium, a vajdasági szerbek büszke kulturvára, adott hajlékot a régi Magyarországon az egyetemi tanulmányt folytató szerb ifjaknak. A beográdi Politika nemrégiben cikket közölt, amely leírja a Thököliánium mostani életét és annak a kivánságnak ad kifejezést, hogy Thököli Száva alapítványát Jugoszláviába tegyék át.

Thököli Száva duszgazdag vajdasági szerb nemes volt, ő létesítette a nevére elnevezett intézetet. A szerbek Thökölit az akkor még Budapesten székelő Szerb Matica elnökének választották meg s valószínűleg az elnöki székben szerzett tapasztalatok érlelték meg Thököliben azt a gondolatot, hogy halála után a vagyonát a szerb-ségre hagyja. Thököli Száva királyi tanácsos, a jogi és filozófiai tudományok doktora volt és nemességet kapott a királytól. Még életében megvásárolta az akkori Fehér Kereszt ucca egyik emeletes házat, amelyben 1838-ban otthont létesített azon szerb nemzetiségű szegénysorsu ifjak részére, akik Budapesten akarják folytatni egyetemi tanulmányaikat. Thököli Száva 1838-tól egészen 1842-ig az intézetet maga irányította, majd a halála után az intézet fenntartására szolgáló alap kezelését a Budapesten székelő Matica Szrpszka vette át s egészen 1877-ig gyakorolta ezt a jogát. A Maticának azonban nem volt formális működési engedélye és azért 1877-ben Noviszádra, a szerbek Athénjébe költözött, míg a Thököliánium vezetését a budapesti szerb hitközség vett át. Egészen 1902-ig a szerb hitközség kezelte az alapítványt képező vagyont, amelynek irányítása körül heves harcok dultak. Ezt a küzdelmet a Politika a következőképpen ismerteti:

»A mult század ötvenes és hatvanas éveiben, sőt későbbben is a szerb politikai élet mozgalmas volt és a pártharcok is igen szenvedélyessé váltak. A küzdelem ugyszólván minden területre kiterjedt és az élet valamennyi megnyilvánulására kihatott. Még Miletics Szvetozár alatt is, egészen a század végéig dult a pártharc. Két szerb párt állott szemben egymással: a »Zasztava« körül csoportosultak Miletics Szvetozár hívei, míg az ellentábor a »Branik« című

lapot adta ki. Budapest, mint a szerbek akkori kulturközpontja gyakori színhelye volt a küzdelmeknek. A budapesti iparosok és kereskedők, akikhez az intellektuelek is csatlakoztak lelkes Zasztavások (radikálisok) voltak és az »Angol-király« szállóban volt a főhadiszállásuk, míg az ellentábor liberálisnak nevezte magát és a szerb alapítványok jelentékeny része felett rendelkezett. A küzdelmet bevitték a hitközségi tagok útján a Thököliánumba is. Az intézet vezetőjét, aki egyben az alap kezelője is volt hat évenként választották s amikor 1902-ben Popovics Sztevánnak lejárt a mandátuma, újból fellángolt a két szembenálló frakció között a harc. Miután Popovics nem volt biztos újbóli megválasztásában, kieszközölte, mint kormánytámogató szerb, hogy patronátust nevezzenek ki a Thököliánium élére. Popovics Szteván ezáltal biztosította magának a további uralmat a Thököliánium felett s miután nem szerette a radikálisokat, nem engedte a Zasztavához tartozó szerb ifjakat az ösztöndíjakhoz hozzájutni. A »Kolo Mladih Szrba« egyesület tagjainak is csupán azt engedte meg, hogy a Thököliánumban lakjanak. A patronátus, amelynek tagjai: a püspök, a budai, szentendrei és a budapesti görög katolikus pap és mások, ma is kezeli a Thököliánumot és az alapot.

Még 1907-ben a kormány hozzájárulásával a Thököli Száva féle alapítványhoz tartozó értékpapírok árából modern, több emeletes palotát építették. Az utolsó percben, mert ha a világháború alatt is megőrizték volna az értékpapírokat azok elértéktelenedtek, vagy elvesztek volna. A Thököliánumnak negyven szerb ösztöndíjasa volt, azonkívül husz szerb ifju lakást élvezet díjtanul. A Thököliánium elősegítette a szerb ifjak intellektuális tanulmányainak a befejezését és ösztöndíjaisai a Vajdaság minden részébe eljutottak. A Thököliánium kétségtelenül magas kulturmissziót végzett a szerbek életében.«

A beográdi lap munkatársa leírja látogatását a Thököliánumban. A folyosón egy fiatalembert talált, az intézet ösztöndíjasát. A bemutatkozásnál azt mondotta, hogy Adamovicsnak hívják, de amikor az újságíró beszédbe elegyedett vele, legnagyobb meglepetésére így válaszolt:

— Nem tudok szerbül!

»Ha az épület homlokán — folytatja a Politika — nem volna látható Thököli Szávára emlékeztető három relief, senki sem gondolná, hogy az épületben valamikor olyan pezsgő élet volt, mint a méhkasban. Ma csak a patronátus létezik és három ösztöndíjas maradt meg a negyvenből. Az épületet lakásokká alakították át és azokért évi ötvenezer pengőt kap az alapítvány. A három ösztöndíjas diák évenként nem kerül többé 2400 pengőnél, de akkor hol van a többlet? Talán bankba helyezik el? Mandics Milán pomázi ügyvéd, aki a hodosi szerb kolostor ügyében a budai görög-keleti püspököt

képviselte, most ügyvédi honorárium a fejében nagyobb összeget követel.«

A Politika végül a teendőkkel foglalkozik, miután megírta, hogy a Thököliánium nem felel meg a vajdasági szerbek kívánságainak, a rendeltetésének. Most nem az a fontos, hogy a Thököliániumot Jugoszláviába való áttelepítése után a Matica, a vajdasági szerbek, vagy a közoktatásügyi minisztérium gyakorolná a felügyeleti jogot, hanem az, hogy a husz millió dinár értéket képviselő alapot mielőtt áthozzák Jugoszláviába és ezzel lehetővé tennék, hogy a szegénysorsu egyetemi hallgatók támogatásban részesüljenek. Budapesten a Thököliániumot fenntartani céltalan. Jugoszláviába való átvitelét nemcsak kötelességnek, de szükségesnek is tartja a Politika. 1942-ben lesz száz éve, hogy a Szrpszka Matica átvette a Thököliánium feletti irányítás jogát és a száz éves évforduló alkalmával ünnepélyre készül. Már elkészítették Thököli szobrát, amelyet ünnepség közben fognak leleplezni, de a Politika sürgeti, hogy az ünnepélyt ne Budapesten, hanem Beográdban tartsák meg s gondoskodjanak, hogy az alapítványt átvigyék Jugoszláviába, ahol hivatásának inkább megfelelhethet.

Csuka János



LÁTHATÁR

Irodalmi szemle

Babits Mihály: Az európai irodalom története. (»Nyugat«-kiadás. — Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet. (Erdélyi Szépművészeti Céh). Körmendi Ferenc: Boldog emberöltő. (»Athenaeum«-kiadás). Thomas Mann: József. (Athenaeum. — Sárközi György archaikusan nemes fordítása). Jakob Wassermann: Kerkhoven harmadik élete. (»Athenaeum«. — Szántó Rudolf tökéletes fordításával).



Babits Mihály, aki küldetéses szelleme minden nyugtalan-ságával az emberi műveltség legtávolabbi pontjáiig ért és költői lelke tradíciókhoz nőtt csodálatos kivirágzásával az emberiség vezető elméinek legnemesebb, legmagasabb eszméit közelítette meg, irodalomtörténetet írt. Minden idők magyar lírájának e legbensőbb érzésű, legkulturáltabb költője és a lélektani, érzelmi zavaroktól fűtött regényíró, évszázadok egymásba folyó történésein át Európa irodalmi életének távlatából az európai kultúra fejlődése kiteljesedését, íhletet művészeté világnézetén át, teljes egységben, szinte egyetlen nagy lélekzetvétellel láttatja. Olyan merész, szokatlan kísérlet ez, hogy igaza van annak a kritikuskak, aki új könyvét a világirodalom regényének nevezte el. Mert ez a tanulmány, ez a babitsi lírán felülkerekedő, filozófusi esszait betetőző kísérlet, — a jövő irodalomtörténésze bizonyára ettől számítja a magyar essay-irodalom világirodalmi jelentőségét — kristályos forrása az író történelmi-irodalmi összefüggéseket kutató nemes látásának, igazságotkereső művészi céljának, amely a hit és a vallás dogmáiban is az áhitatos szépséget manifesztálja.

A szépség áhitata áll Babits Európa irodalma történetének középpontjában, az a szépség, mely nyelvi és földrajzi határokon át, feltartóztatlan erővel sodorja egymásfelé Európa népeit. Nincs külön irodalom, a világirodalom nem csak annyi, mint az egyes nemzetek irodalmainak összessége, hanem »egységesen összefüggő folyamat, egyetlen hatalmas vérkeringés«. Szabad-e ily bevezetés, ily felzendülő nemes nyitány után a bibliografus egyvonalu pepeselésénél vagy a világirodalmi kézikönyvek méhszorgalmu adatyújtésénél vesztegelni? Ebből az elgondolásból forrasztja egybe az író minden nemzet irodalmát, ebből az elgondolásból indul el az

emberiség teremtő szellemének soha sem lankadó fejlődése s ez a goethei látomás fűzi testvérekké a nagy teremtőket, akknek mindegyike egy hatalmas épület, márvány és dus aranyozásu bolt-ivek fölé boruló csodás kupolájának: a világirodalomnak örök pillérei. A Babits emelte csodás kupolának három hatalmas oszlopa: az ókori görög-latin, a középkori keresztény és az ujkori angol irodalom története. Az ókori görög irodalom a gondolkodás hajnala, az ideális és harmónikus szépség tökéletességre törekvése, a hust és vért eszmévé oldó plátói élmény költői feszültsége s a friss, a szabad, az ősi erotikát zengő pásztorköltészet. A latin irodalomban Babits a művészet és gondolat találkozására, (Vergilius) Horácius írónikus, fölényes szellemére (Anatole Francehoz hasonlítja!) mutat, megannyi csodás reliefképét annak a klasszikus mozgalmasságnak, amely a fórumok szabad szellemét, életet lehelő tökéletességgel adja vissza. A klasszikus humanizmus története a pogányság megittasult szépsége, ezt fűzi össze a középkorral, a mitoszokat a misztériumokkal. Itt ismert Ágoston essayjét rövidre fogja és beszövi uj könyvébe, ujra érzetetvén, hogy mennyire szükségünk van az intelligencia c szentjére, épen ma, »amikor minden intelligenciát és logikát valóságos lábbal tipor a világ: ma, az antiintellektuális rendszerek és az antiintellektuális élet korában.« Az Ágoston-tanulmány Babits Mihály világirodalmi szemléletére és szemlélete nagy jelentőségére tökéletesen mutat. Ágoston vallomásait, amely egyszerre önéletrajz és filozófia, Rousseau vallomásaival, a mi Széchényink lélekbemárkoló naplójával, Strindberg exhibicionista önéletrajzl regényeivel és Schopenhauer küzdő értelmével hozza párhuzamba. Nem csak ráatalálás ez és ahogy Babits a világirodalom végtelenségében az afrikai Ágoston alakját a modern irodalom legnagyobb szellemei közzé emeli, úgy látjuk mellette minden szenvedők legszenvedőbbjét, az apokaliptikus Dosztojevszkijt is, aki minden kinlódásán tul is mondta: »Az életet csak kinlódás által tanulhatjuk meg szeretni.« Dante és korának felvázolása, több mint munka. Tett. Egy évtizedet töltött a teljes Dante fordításával s ebből a dantei akarakteröböl nemcsak uj költői nyelvet, uj költői formát teremt, hanem a Divina Commediával való foglalkozás élete legjelentősebb kitevője. Az ujkori angol irodalom alakjairól rajzolt miniatürjeiben benne él a fordító és fogékony olvasó, a fiatal Babits, aki a fogarasi havasok tövében a Viktoria-korszak angol költészetén csiszolódott és mélyült költővé s költőisége beteljesedésével tér vissza korábbi angolokhoz: Swift nyugtalanóságához, Richardson jövőre mutató szentimentalizmusához és ahhoz a szabadabb levegőhöz, amely a csatornán tul mindig frissebben, szabadabban fujdogált. Még megrajzolja a tizenkilencedik század irodalmának demokratizálódását, már látja az átlagirodalom, a középszerűség, az ujságirodalom csábítását, az Irodalom megalázkodását az élet és a cselekvés előtt s végtelen kalandezésában az irodalom holtpontjáig ér.

De szabad-e Babits Mihálynak ennyire pesszimiztikusnak látni Európa irodalmát akkor, amikor a világ minden zürzavara ellenére, a világirodalom épen tőle kapja egyik legjelentősebb művét, magyar szelleme teremtő géniuszának nagy bizonyosságát. Mert ez Homerosztól Adyig ivelő hatalmas opus, amely az ujkor századainak világirodalmi eseményeit már csak szaggatottan, töredezetten adja s így mindenképen elkötelezett arra, hogy folytassa, abból a klasszikus humanizmusból fakadt, amelynek életfeladata közelebb hozni a nagy szellemeket és szellemük erejével világítani. Ugy érezzük, a nagy Babits életművének legjellegzetesebb alkotásával állunk szemben, amellyel a világ kritikája értéke szerint fog foglalkozni és tud emberöltőkön, sokszor és egyre megértőbben fog rá visszatérni.



Irodalmunk történelme megírása körül egy-két év óta élénk mozgalmasságot vehetünk észre. Nemcsak tanulmányok, életrajzok jelennek meg, hanem rendszeres munkák is, amelyek irodalmunkat a kéziratok irodalmától az utódállamokban kifejtdött magyar irodalmi életig tárgyalják. Pintér Jenő nagy irodalomtörténete már a hetedik kötetnél tart és nem volt még író, aki a magyar szellemiséget ily részletességgel, az adatoknak ily részletességgel, az adatoknak ily gazdagságával elevenítette volna meg. Állami, társadalmi, vallási, művészeti életünk sorsszerű folyamatosságának, szoros összetartozandóságának korrajza ez a hatalmas munka, valóságos nélkülözhetetlen bibliografiai forrásmű, amely tud esztétikai megállapításain, építő, gondolkodó szándékával, a magyar szellem-történetet az európai kultúra problémáival hozza párhuzamba. Farkas Gyulának, a berlini egyetem magyar irodalom-történeti tanárának a magyar romantikáról írott könyve mellett most megjelent magyar irodalomtörténete, minden hivatalos jellege ellenére is: korrekt, tárgyilagos megállapításaival rokonszenves képet ad legmodernebb irodalmunkról, így a »Nyugat« első, nagy nemzedékéről is.

A legújabb magyar irodalomtörténetet Szerb Antal, folyóiratainkban több neoromantikus, középkoritárgyú novellával feltűnt fiatal elbeszélő írta, aki néhány jelentősebb tanulmánya mellett (Kazinczyról) az angol irodalomról kis kézikönyvet jelentetett meg. Magyar irodalomtörténete az »Erdélyi Helikon« százezer leies díjának nyertese. Az 1930. évi marosvécsi határozat irodalmunk fejlődésének vonzó érdekességgel megírt, higgadt és lemért ítéletű történetét kívánta, amelyből a magyar szellemi élet vezető elméinek sajátossága korok átfogó eszméi tükrében mutatkozna meg. Nem emlékszem, vajjon a pályázat szóról szóra ezt kívánta-e, de Szerb Antal kétkötetes irodalomtörténete a történelem és az irodalom viszonyán, a gondolkodás és a teremteni akarás szerves kapcsolatán épül fel, szemléletét pedig mindig a korok életét vivő erő irányítja. Evvel a valóságos irodalmi életkritikával irodalomtörténete fele-

lőségteljesebb, mélyebb értelmet nyer. Szemlélődő látása áttöri az irodalomtörténet már megkövesedett iskolai falait, felszínes sablonjait és minden ügyeszi mérlegelést vagy tanári pedantériát mellőzve, minden ellemzés nélkül, élményei erejét veti az élet hullámzó folyamához hasonló irodalmi fejlődés sodró áramába. Beleéli magát a kor szellemébe, az író alkotásába, így jut el a lényeg megértéséhez és ez a megértés bírja alkotó kritikai megállapításra.

Szerb Antal a magyar élet és a magyar sors nagy kérdéseit a történetfilozófia új szempontjain át vizsgáló u. n. »Szegfű-iskola« léghöréből került ki s ennek az iskolának minden lehiggadt bölcséleti szándékát ojtja azokba a hatásokba, amelyek Suarés etikája mellett, Gundolf új fogalmakat alkotó, korokat és környezeteket az intuición ellenőrzése alá helyező egyetemes világlátása felé mutatnak. Az irodalmi multat óvatos revízió alá vevő szándéka és a legújabb irodalmi eredményekkel szembeni temperáltsága pozitív európaiságában nyer igazolást, abban az európaiságban, amit Ady álma »valaki az Értől elindul és befut a nagy, szent Óceánba« magyar célul jelölt meg. Ez a nézőpont Szerb Antal irodalomtörténetének egyszerre valóságos magyar és európai szintézist ad és ebből a szintézisből virágozik ki az az évszázadokban rejlő szellemi erő, amit a mai nemzedék minden viharon át az új magyarság szellemévé és hitévé próbál tenni. Ebből a hitből fakad a tökéletes Eötvös tanulmány, a Falu jegyzője népi alakjai sulyos realizmusának valóságos Rousseau-i vonásai, a »Magyarország 1514-ben«-ből kibontakozó szenvedéses kor parasztjainak véres lázadását szociális perspektívába állító szándéka és az Ady-kor festése, Ady Páris imádása s a Magyar Ugart szörnyű víziókban átkozó ambivalens lirájának megértése.

Szerencsés áttekintése, erős és rendező fegyelmezettsége mellett Szerb Antalnak finom érzéke van minden iránt, ami szép, ami komoly érték és aminek hatása nemzedékek legbelsőbb rétegében gyökeredzik. Meggyőző akar lenni és mert az irodalmi értékek rangsorának megállapításaiban megtéveszthetetlen, a magyar irodalomtörténetírásban olyan ösvényeket nyitott meg, amelyek iránt megértéssel és megbecsüléssel tartozunk. Az »Erdélyi Helikon« pályázatainak bírálói eljutván ehhez a megértéshez, a nagy díjat Szerb Antalnak adták, akin keresztül az egyetemes és a magyar élettel teljes, plasztikus irodalmunkat sokszor látjuk úgy, ahogy azt irodalomtörténetében láttatja.



A polgári nyugalomra vágyódás lélekrajza ... így lehetne megjelölni a terjedelmében impozáns magyar írói teljesítményű regény tárgyát, amely **Körmeny** Ferenc harmadik munkája. Ennek a nyocszázoldalas regénynek a »**Boldog emberötölő**«-nek hőse, az ifjú Hegedűs, aki az író képzeletében édes testvére a »Budapesti ka-

land» lecsuszott Kelemen Andorának és a bodenbachi vonaton monologizáló Kovács Györgynek, megint csak az átlagos pesti fiatalember. E három regényhős bármelyikét minden különösebb komplikáció nélkül tólhatjuk át az egyik Körmen-di regényből a másikba anélkül, hogy ebből az expozíció megkonstruálása másképen alakulna. Mindegyik hős regénye napló, századunk hajnalán elindult és a harmincéves nemzedék keserű cinizmusával mindig újra kezdő fiatal emberek feljegyzése, amelybe minden reggel belehet írni, hogy elszaladnak az évek, az évtizedek, de tulajdonképen semmi sem változik és mindent újra kellene kezdeni. S ez a mindennapos cselekedetek legaprobb mozzanatairól beszámoló napló az életut, amelynek kényelmes polgári lehetőségeit szétfujta a háboru, a forradalmak, hogy az életbe vetett, hitében megingott fiatal emberek előtt minden célkitűzés, minden ideál és minden hagyomány felbomoljon. Lefojtott neoritikus ingerekkel küzködő hősök, akik valami konok egykedvűséggel néznek emberek, események elé és tragikus felismerésükben gyermekkoruk megszokott, nyugodt napjairól álmodoznak.

A »Boldog emberöltő«, fentebb említettük, sűrű nyolcszázoldal és ezzel a súlyos teherrel indul, hogy az író előző két regénye most már felfokozott igényü közönségét újra meghódítsa. A »Budapesti kaland« dinamikája, a vágyálom és karrier regény szerencsés keveréke és sodró erejü zsúfoltsága, a »Via Bodenbach« formájában érdekes, monologikus kísérlete (frisebb, szabadabb gondolati impressziókkal, mint a schnitzleri regény-monológok) után, mi az az új, mi az a mélyebb, bátrabb produkció, amit írónk ad? Kritikusai Joycet emlegetik, ezt a meghökkentően bátor zsenit, mások Marcel Proust intellektuális lirizmusára mutatnak, holott Körmen-di naturalista. Az életet írja, az életet, ugy, ahogy van vagy még inkább, ahogy ő látja, hőse Hegedüs mindennapi benyomásain át, amit megértő lelke megenyhülő költői visszhangján át jelentéktelenné, megszokottá retusál. Sok mondanivalója van az életről és a családi keretben egymás mellé sodort emberek lelkiéletét, szerelmeiket, csalódásaikat, nem a pszichológus nagyítójával vizsgálja, nem kérdez, nem bátorit, nem ítél, hanem egyszerűen, aprólékosan egymás mellé állítja. Ebben a tuizó aprólékoságban az alakok elfátyolozódnak, elméletek, leírások, megfigyelések feltartóztatatlan áradatában elmosódnak és már már csak azokra az elsötétető fényképekre emlékeztetnek, amelyek családi albumok lapjain sárgulnak. Pedig az író adta portrék, napjaink utosó két generációjának pontos képei. A zsidó eredetü gazdag budapesti orvos családja, erdélyi földbirtokos felesége hozzátartozóinak kissé túléles rajza, a mostohaanya kispolgári milieuje, egy svájci szanatorium sokszor groteszkba hajló epizódalakai, külvárosok munkásai, konjunkturás bankok feltörő hivatalnokai, elzúllott zeneakadémikus, fajvédő német rokonok . . megannyi szerencsés újraélései az író kigyomlálhatatlanul örök irodalmi élményeinek. (Dosztojevszkij, Thomas

Mann, sokszor Wassermann!) és napi olvasmányainknak, az újságoknak, amelyeknek öt-hat soros hireiből az élet igaz hőseiről sokszor a legalaposabb tájékoztatót kapjuk. S a világirodalom nagy regényei lelkivilágának pontos utánrezgését és a napi történesek drámai feszültsége vibrálását figyelő író, a ma kohójában égő szociológiai, esztétikai, pszichoanalitikai problémák pontos, — de soha sem a saját hitvallására mutató hangsúlyozással, — alkalmazásával keres eseményeket majdnem száz alakjához, akiknek mindegyike a nyers valóság és az irodalmi recept állandó körforgásában csak költőjük írásművészetének szuggesztív erejéből élnek. Mert megdönthetetlenül és letagadhatatlanul jelentős írásművész Körmendi Ferenc s ahogy a kispolgári légkörből felkerült mostohaanya karrierjét, a háboru kitörése előtti ostendei napok fülledten lázas eseményeit, a háborura készülődő Németországon való utazás drámai feszültségét adja, ott valóban az írástökéletesség, a történet ritmusán való uralkodás olyan utjain jár, amelyre magyar író még nem tévedt.

Három Körmendi regény, három egyhurú komoly ígéret, jelentős irodalmi siker, de egy sem nagy írói tett. Pedig a »Boldog emberöltő« hatalmas pesti korrajza, meseszövése, impresszionisztikus technikája, valóságos sorozata a remek epizódoknak s ebből az ideoda csapongó, üditően fegyelmetlen nagy regényből olyan könyv is kerekedhetett volna, amely az új generáció morbid hangulata helyett az élniakarás maximális kihangsúlyozását adja. Egy maroknyi erős és tehetséges új elbeszélő került most a magyar regényirodalom első arcvonalába, de ez a front, alig egy-két kivétellel, a tehetségek dezertőrjeiből, az írással vallás és vállalás elől kitérőkől verődött össze. Sajnálunk, ha a tehetséges és nagyon sokat ígérő Körmendi Ferenc ebbe a környezetbe közönyülne.



Mi adja **Thomas Mann** befejezés felé közeledő bibliai regénytrilógiája korszerűségét, mi, ha nem végtelen ideges szenvedés, valami rendkívüli tettvágy vagy talán a magány hatalma, ahogy a forradalomellenes, tradíciós polgár és a goethei művészi hitvallást sóvárgó, hazájából csavargásra kényszerített író a párisi uccák mozgalmasságán, hotelszobája nagy csupasz falán át térden és porban kuszik a Biblia felé. Mondhatnánk: végtet, de talán az önmegalázkodás kinja is, ahogy a Buddenbrooks kereskedői négy nemzedékének lassu haladásától, a hatalmas »Firma« összeomlásától, a polgári életformának ettől az ideális nagy regényétől a könyvek könyvéhez, Izrael népe ösatyáihoz fordul, holott Thomas Buddenbrooktól az álmodozó József, a Hanza-város hűséges Biedermayerjétől, a »Királyi fenség« ceremóniáitól, a »Firenza« renaissancéjától, a »Velencei halál« vágyakozását és halált siró, fájó muzsikájától, vagy a »Varázshegy« szimbolikus eseményeiben az európai szellem

szétesését boncoló spengleri látomástól Isten kiválasztott népe üs-
atyái felé tekervényes, évezredes a visszaut.

Olvastuk Jákobot, ezt az író erkölcsi érzékenységének és az
aszkrétizmusig egyszerűsödő esztétikai hitvallásának látnoki, prózai
époszát, ahogy a bibliából, a biblián át és a bibliával szemben, ki-
csinyességében, bünözéseiben is örök embert mintáz az ókor már-
ványába vésett prófétáról, aki csalással szerzi meg az elsőszülött
jogait s a testvérek örök, mai tragédiájához hasonlóan, Ezsaut ki-
semmizí, majd apósát forgatja ki vagyonából, de nyári éjszakákon,
ha feljő a hold, büszke tekintettel fordul az ég felé s Isten kedves
gyermekének tudja magát. S most, hogy a nagy trilógia második
kötetében lapozunk, az álmodozó, testvérekre árulkodó, homlokát
mirtuszkoszorúval díszítő József regényében, valami kristálytisza,
szinte éles légkörben tárul elénk a bibliai kor, a tiz, vad és szenvedé-
lyes bátyjával hadakozó szép ifjú alakja, amint szelid kis öccsével
Benjáminnal megy Jákob szétszórt telepei, sátorkunyhói, istállói és
csürkamrái külön világából a szent berkek felé, hogy az oltárok és
áldozati ajándékok mitoszából lelke gyökeréig érezze a hatalom
végtelen determinációját, az élet mélyében rejlő lelki kényszert, a
lelkiség alatt szunnyadó folytonos tökéletesedési vágyat, amely az
uj és uj életeken, folytonos konfliktuson át, a bün-bűnhődés örök
forgásától szegélyezve, közeledik a tragikus emberi nagyság felé.

Racionálizmuson nevelkedett, a gondolkodás minden kaland-
ján átesett, elfinomult agyunk őszintén szomjazza a lélek ősi, nagy
élményeit és a primitív ember-szellem minden lelki megnyilvánulá-
sát. Napjainkkal vívódó harcunkat feloldja az ily művészi élmény
és az izmusok lázában vajudó világ fölé magasul a múlt embere, aki
nem próféta többé, hanem az anyag, a lélek és a szellem látnoka s
nagy népe szimbóluma. Thomas Mannak a bibliához való menekülé-
sében, József alakjának és világának megelevenítésében ott szuny-
nyad a mától elszakadás, a művészettel való bus, monoton, sokszor
reménytelen bibelődés csömöre s így ér az irodalom tikkadt szép-
lelke a nagy vallomásokhoz, a nagy víziókhöz, az ősi ember lobogó
szenvedélyéhez: Istenhez. Hogy vannak a »József«-nek lapjai, ahol
sok a kotornus, a biblikusba ojtott póz, a fáradság, némi erotika és
csöndes moralizálásra való törekvés s mindebben a valóság, hogy
csak a biblia nagyjait látja, de sohasem a biblia népét, tehát csak:
Jákobot, Józsefet, de Izráel leglelkéig nem ér, ez megint csak a mű-
vész tragédiája, aki magányos lelke gyötrelmes viaskodásával so-
hasem ad mást, mint irodalmat. S mi az irodalom? Mi a művész?
Ezt kérdezi az író már a Buddenbrooks óta, de hiába! Az élet fele-
lőtlen kanyargását, a lét kicsapongását nem lehet a művészet ihle-
tett pózai béklyóiba szorítani, az anarchiát lehiggadt atmoszféra fe-
lé irányítani. A vágy az irodalom, Thomas Mannak maradandó al-
kotásra vágyódása s nagy vágya élményes művészet, kápráztató
stilusvirtuozkodás, szárnyaló lirájának zenit felé daloló mámora,

de ... a tolla csak a kiváltságos művész diszes eszköze. Sohasem hitet tevő szerszám, igazság pörölye, az etikus, felelős író ökölbe szorított harci szimboluma. S a vágy ... vágnak marad, idegsorvasztó, soha sem csüggedő akaratnak, amelyet időről időre alkotások enyhítenek, de a maradandó remek körvonalai havas csucsaira nem ér fel.



1933 utolsó éjszakáján halt meg Jakob Wassermann, a nagy német elbeszélő, kiben zsidóság és németiség közös teremtő funkcióba olvadt. Asszimiláns zsidó volt és írói missziója első szakaszában zsidó hontalanságát küzdi le, majd megírja legnémetebb német regényeit: a Caspar Hausert, ezt a szerencsétlen sorsu örök Parsivaltipust, a »Gänsemännchen«-t s a háborúutáni összeomlás éveiben ér el regényírói munkássága zenitjére, a »Christian Wahnschaffe« reménytelen életéig, »Laudin« problematikus napjáig és Andergast államügyész hivatása összedüléséig, akinek tizenhatéves fia »Nicht die Wahrheit, sondern die Gerechtigkeit« jelszavával hadat üzen az autoritásnak. Jakob Wassermann halott és csendes eltávozása egybeesik a német szellemi humanizmus megszűnésével, azzal a civilizációtól való elszakadással, mely minden jó európaít szomorúsággal tölt el. Ezzel a szomorúsággal fáradt szívében — milyen találó Wassermannra a nép naiv elképzelése: »szíve hasadt meg bánatában« — költözött el a regényíró, amihez nagyrészt hozzájárulhatott az is, hogy hiába volt küzdő, harcos, erkölcsös író, hiába kereste a boldogtalan, az élettől megtaposott, gátlásoktól megszállott emberek sorsát, hiába volt minden betűje, minden sora, minden embereséges sikolya nobiles, emelkedett szinte lelket emelő írás, komoly elismerésében, őszinte megbecsülésében része soha sem volt. Kötelességtudó író volt, művészetének, alázatos szolgája, a polgári lelkiismeretért, a nemes polgári ideálokért vérző ember s éppen ezért jölesett volna, ha majdnem harminc kötetet kitevő regényei, novellái, beszédei és tanulmányai — ki tudja, hogy az írói elhivatottság küzdelméről, az elbeszélés művészetéről márványba véshető szépségű essayket is irt — azzal az elismeréssel találkozott volna, amit győzedelmeskedő, örök mesélő művésze, csodálatosan zengő férfi lírája, minden fenntartás nélkül kiérdemelt volna. S hiába volt nagy német regényíró, az impresszionista-szimbolista német regényírásnak talán a legnagyobbja, zsidó volt, reménytelenül és mindig csak a zsidó, mint boldogtalan, szegény, beteg őse, Heine, akinek belső küzdelme sokban hasonló volt életéhez.

A kötelességtudó, művészetét utolsó lehelletig szolgáló író, halála előtt néhány nappal fejezte be nagy regényét a »Joseph Kerkhovens dritter Existenz«-et, azzal a vívódással, azzal a kínzó fogantatással, amivel a Caspar Hausert háromszor, a Mauritius eset első száz oldalát több mint huszszor írta át.. Ehhez, a sok rész-

letében autobiografiai regényhez egy utóiratot készült írni, amelyet a tiszta ideák magasságából leszálló művész harcos szózatának, embertartalma szenvedélyes vádiratának szánt mindez ellen, amit egyetlen, tömör szóban: a hitlerizmusban foghatunk össze. Alig írta meg a bevezető sorokat, kihullott kezéből a toll, nem tudta még azt a Németországot sem bántani, amelynek első »kulturcselekedete« a »Caspar Hauser« máglyán való elégetése volt.

A csodálatos embernek és a nagyszerű orvosnak, Kerkhovennek ideáloktól fütött, küzdelmeiktől vérző, csalódásoktól tépett élete utolsó szakasza félelmetesen pesszimisztikus és megrázó napjainak története ez a monumentális regény, amelynek egyes szereplőit a Mauritius ügyből és az Etsel Andergastból ismerjük. A Mauritius ügy »justizmord« történetére, amit a nagy tehetségű fiatal Andergast old meg, még emlékszünk és a róla elnevezett második regényben lép fel Kerkhoven tanár, akit felesége, hü tanítványával: Etsel Andergasttal csal meg. Itt kezdődik Kerkhoven harmadik élete, amikor szerelme nagy csalódásának fájdalmát felejtve, Jáva szigetén van. Onnan haza tér, a svájci tó partján szanatóriumot épít és a lelkek inkvizíciós börtönében kinlódo betegeket gyógyítja. Ez lenne a nagy regény külső kerete, a maga is halálos beteg Kerkhoven tragédiájának rövid foglalata, ahogy élete nagy munkáját sietve papírra veti s amikor ez kész, a pótolhatatlan, a beteg emberiség számára megváltást jelentő lélektani gyógymód kézírata eltűnik. Élete kiegészével, élete nagy munkája is odavész. (Igy látja a halál küszöbéig ért Wassermann, regényhősében saját élete szimbólumát is.) A regényen, e centrális eseménytől függetlenül egy teljesen különálló eseménysorozat vonul végig, a szanatóriumba menekült Alexander Herzog író szerencsétlen házasságának története, ahogy borzalmasan boszorkány volt felesége, a polgári igazságszolgáltatás és a polgári erkölcs mai törvényes eszközeivel, a középkori kínzókamarákra emlékeztető kegyetlenséggel teszi tönkre nagytehetségű férje karrierjét, hírnevét, életét. »Ganna oder die Wahnwelt«, ez a külön rész címe, amelyben Herzog házasságát megírja. Aki ismeri Strindberg »Die Beichte eines Toren«-ját vagy az Amerikából elüldözött Ludwig Lewishon »Herbert Crump«-ját, az előtt teljesen megvilágosodik ez a szörnyű Inferno, a Ganna-hisztériától fütött kegyetlen harc, ami, ahogy Wassermann mondja: »bürgerlichen Geist der Pakte« leple és asszisztálása mellett folyik. Ahogy a két egymásmellett haladó, egymást átszelő, sokszor egymásba olvadó eseményláncolat — Kerkhoven zilált, agyonhajszolt életmunkája, Herzog szerencsétlen házassága — kifejlődik s ahogy, az üldözés vágyának örülete, mint valami pszichológiai csoda a regénybe épül, úgy lesz a harmónikusra derülő történetből fájdalmas diszharmónia, minden emberiből vérző kiábrándulás, holott Kerkhoven életének, munkásságának is örök leitmotívja »nil humani a me alienum puto.«

Mi lehetett ennek a tragikus könyvnek célja, mit akart vele Wassermann elmondani, túl mindazon ahogy életét és egy démonikusan lelketlen növel való házassága történetét alkotásba formálta? Megérezte e elkövetkező halálát, hogy a regényt az erősen átható szagu enyészet szürkés fekete leplevel vonta be, mintegy hattyudalát énekelve sikertelenségben, elismerésnélküliségben kimerült írói gályájának, holott minden munkájában, épen úgy Kerkhoven »hidat akart építeni a vágy érzéki világából a hit érzékfeletti világába, az élektanból és a lélektanból az isteni magasságok bizonyosságába.«

[Visszás sors volt Wassermann élete. Tölgy akart lenni, erős, sudár, vihart álló nemes tölgy (a német nemzeti fa!) és csak sötétzöld levelü, kuszó folyondár lett. S már nincs többé. Az ember életében ritkán adódik alkalom, hogy a halál pillanatának tragikus súlyát teljesen átérezze. A Kerkhoven harmadik életének elolvasása utáni pillanat volt ilyen.

Kázmér Ernő



Könyvek

Egy olvasó feljegyzései

A mai sulyos időkben, amikor halott illuzióinkat úgy ellepik a gondok, mint elhullott nyájakat a dögkeselyűk, különösen jól esik, belementenünk magunkat egy-egy jó könyv oázisába. És olyan könyvben telik igazán a kedvünk, amelyik egy képzelt világ szórakoztató elemeit a való tények mögött lappangó motívumok érzékeltetésével pincézi alá. Ilyen könyv Lion Feuchtwanger *Erfolg* című nagy regénye. Feuchtwanger mint történelmi regényíró emelkedett világhírre (*Jud Süß, Der jüdische Krieg*) és érdekes hogy az *Erfolg*-ban is, amelynek korrajzát mint szem- és fültanu dolgozta ki, megmarad történelmi regényírónak. A körülötte lüktető és sístergő jelent ábrázolja, de olyan monumentális ecsetvonásokkal és a kor lelkét megelevenítő, sajátos problémáit kijellegző művészi erővel, hogy ez a műve is bizvást beiktatható történelmi regényeinek galériájába.

Bajorország történetének három évét (1921, 22 és 23) fogja át az *Erfolg* és minden történetirói magyarázatnál meggyőzőbben érteti meg, hogyan alakulhatott át a demokrata Németország a harmadik birodalomká. Maga az ugynevezett főcselekmény egészen sovány. Egy műtörténészen juszticmordot követnek el: hamis tanuvallomás alapján hamis esküért fegyházba dugják. Barátnője minden

követ megmozgat, hogy kiszabadítsa, de mire az amnesztia megjön, az elítélt elpusztul cellájában. Ez a szűkös anyag természetesen nem tölthetne ki két hatalmas kötetet, ha nem volna beágyazva München politikai, társadalmi, gazdasági és szociális viszonyainak egy olyan nagyarányú jellemképébe, amely felejthetetlen benyomásokkal véssődik az emlékezetbe. Feuchtwangernek éles a szeme, plasztikus a tolla és megalkuvást nem ismerően szabadgondolkodó a világnézete. Éles szeme észreveszi a weimari alkotmány spanyolfala mögött settenkedő reakciós erőket, plasztikus tolla történelmi lényeggé domborít olyan epizódokat, amelyek mellett a felületes szemlélő érzéketlenül halad el és világnézete a regény folyamát megakasztó statisztikai összeállításokra indítja, amelyekből kitűnik, hogy a háború befejeztével átforradalmasodott Németországban a jobboldali tulajdások iránt állandóan nagy elnézés nyilvánult meg.

Messzeágazó szálakat fon össze Feuchtwanger anélkül, hogy a kompozíció törvényeit megszegné; a történelem dübörgő lépéseit hallatja és sorsdöntő kérdések mélységeibe villant egy-egy fénysugarat anélkül, hogy az érdeklődés lebilincselésének a regényíróra kötelező szempontjait elhanyagolná. Politikusok, írók, tudósok, festők, színészek, gyárosok, kereskedők, iparosok, hivatalnokok, munkások szerepelnek a könyvben a maguk markánsul elhatárolt egyéni életével és együttesükben a háborúutáni s a harmadik birodalom előtti Németország viharos pulzusa dobog. Megfelelő helyet kap ebben a nagyszerű műben a nemzeti szocializmus apja is, akinek indulása, fokozódó sikerei és a müncheni puccsban bekövetkezett diadalmos bukása éles konturokkal bontakoznak ki az ábrázolóművészet reflektorfényében.

Feuchtwanger nyelvének ereje, színei és zamata, lélekelemző elmélyedésének megkapó kivetítődései, leírásainak hangulatos szemléletessége és merőben eredeti akcentusai az olvasó lelkébe felejthetetlen élményeket sugároznak, amelyeket nemcsak nem csorbit és nem alacsonyít le, hanem kiegészít és felemel az Erfolg lobogó aktualitása.

Ugyancsak az aktualitás szivverése ad élénk ritmust Dos Passos: »A negyvenkettedik szélességi fok« című könyvének, amelyet most adott ki magyar fordításban a Kosmos könyvkiadóvállalat. A könyvnek szokatlan a szerkezete. Maga a regény is tulajdonképpen külön-külön novellákból tevődik össze, de ezeket a komponenseket még a Hírszalag és Fotoszem című visszavisszatérő fejezetek választják el vagy talán inkább kapcsolják össze. A Hírszalag és a Fotoszem futurista stílusa, kaotikus összevisszasága, félrebeszélésszerűen ható logikai ugrásai meghökkentik a mondatok nyugodt gördüléséhez és a gondolatok normális egybekapcsolódásához szokott olvasót, de az, akinek van tréningje a nehezen érthető szöveg buvárlásában és a vadizű poézis szépségeinek felfedezésében, ezekben a fejezetekben is sok balladés erőre buk-

kan. A Hírszalag és a Fotoszm a világ legkülönbözőbb részeiben történő események jelzésének szaggatott egymásutánjával mintha a fátumot kihangsúlyozó kísérezetét szolgáltatna a regény menetéhez. Aki azonban nem kíváncsi ilyen tulmodern akcentusokra, az bizvást átlapozhatja a Hírszalagot és a Fotoszemet, mert ezek az intermezzók epikai szempontból nem tartoznak a regény összefüggéséb. A regány pedig művészi értékű, élvezetes olvasmány. Teherkocsiban potyázó csavargók, forradalmat kovácsoló szervezett munkások, gépirókiasszonyok, könyvelők és nagyszabásu üzletemberek tesznek-vesznek, szeretnek-gyűlölnek, gyönyörködnek-szenvednek, remélnek-csalódnak a cselekmény keretében. A szerző egyéni sorsok fordulatainak kivonalazásával átfogja a 42. szélességi fok alatt huzódó amerikai kontinenst és a bemutatott intenzív élet fenekéről felszínre hozza azokat az indítóokokat, amelyek az egyéni boldogságra törekvő akaratokat a pusztítva-pusztulás szellemének rendelik alá. Olyan könyv ez, amelyet érdemes elolvasni, mert van a figyelmet sakkban tartó mondanivalója.

Legutóbbi olvasmányaim közül még egy könyvhöz kínálkozik néhány megjegyzés. Rachmanova, az orosz egyetemet végzett bécsi zöldségáros Házasság a vörös viharban című könyvéről van szó, amelyet a Dante könyvkiadóvállalat a »Halhatatlan könyvek« közé sorozott be. Magamfajta halandó kapva-kap olyan könyvön, amelyről azt mondják, hogy halhatatlan és így ismerkedtem meg Rachmanova művével. Mindjárt az első lapok elárulják, hogy a szerző szentimentális kedély, szereti a patetikus mondatokat és naplójegyzeteiben, amelyekből a könyv összefereződött, nem riad vissza sajátmaga idealizálásától. Nem ilyen fából vannak faragva azok a könyvek, melyeket megillet a »halhatatlan« jelző. Azért mégis érdemes elolvasni ezt a könyvet, mert Szovjet-országra viszonyaira világít rá s ez bőséges kárpótlást nyújt a művészi hiányosságokért.

Ujhelyi Miklós

Francois Villon

A legutóbbi hetekben Villon XV. századbeli franciáját akartam »élvezni«. Megvallom, hogy minden jegyzet és kommentár mellett is csak nehezen ment. Született francia is nehezen értené. Tartalmi homályosságáról nem is beszélek. Kis és Nagy Testamentuma telvék alkalmi vonatkozásokkal — élcelődő, csufolódó, gúnyos, de gyakran bánattól és megbánástól átitatott célzással az előttiük részleteiben ismeretlen korra s a költőnek még kevésbé ismert környezetére — olyan emberekre, akik mind ott éltek az akasztófa árnyékában, ha nem is éppen ott végezték életüket. (Amint Villon maga is csak véletlenül kerülhetett el a bitót.)

Valamilyen betöréses lopásért elítélve, így énekel magáról a szegény eschollier Villon:

Hogy Ponthoise mellett Párisban születtem
És Ferenc a nevem, szörnyűséges pehem:
Kötéllal nyakamon kell most megismernem,
Hogy mekkora súlyu lehet az üllepem...

Mert a szegény eschollier Villon, akinek azért adták a Maistre címet, mert a Sorbonne-ba járt, nagy betyár, nagy betörő volt. De míg betörőtársai közül nem egy jutott a potence-ra, ő szerencsésebb volt; ha el is ítélték, az akasztást elkerülte. Őt csak — mint megénekli — miért is tagadná: jól megcsapkodták, mint a vásznat a patakban s száműzték. De még ugyanazon évben az orleansi püspöki börtön egyik cellájában találjuk, nehéz láncokban, kenyéren és vízen. Megint börtört volna valahol? Megint lopott? Vagy talán — mintahogy kezdte — ismét egy tisztelendő barátot szurt ágyékán? (Az első baráttal valami leányügyben különbözött össze s mint halottat hagyta a csatatéren. De a barátok később is szerepet kérnek hányatott életében, hol hozzájuk tör be, hol velük más kolostorok kincses kamráiba.)

De az orleansi püspök pincéjéből is kikerül s eltűnik, — hogy hová: nem tudjuk. S az akasztófiával való minden kacérkodása ellenére is, valahol, valamikor, rendes halállal hal meg. Csak versei maradtak meg. Velük az emberiség nem vált gazdagabbá, de nélkülik szegényebb lenne néhány hangulattal, a régmúlt idők lehelletével, egy letűnt kor hozzánk szakadt foszlányával.

Villont bátran nevezhetjük a XV. század egyik künönös bohémjának, aki mellett a későbbiek, de különösen a maiak csak jólfésült, jámbor, intézeti deákok.

Verseit olvasván, Béranger egy elődjét látjuk benne. Míg azonban ez utóbbi költeményeiben a refrének a verkli unalmas ismétléseinek hatnak, Villonéiban: szívből feltörő, őszinte feljajdulások, melyek mindig a szívünkben rezonálnak. — »Mais où sont les neiges d'antan!« — Dehát hol van a tavalyi hó! — Vagy: »Autant en emporte ly vens.« — Amint mindent elfúj a szél. — Vagy a Nagy

Frères humains, qui après nous vivez,

Testamentum ama balladájában, melyet halálra ítéltetése után írt, társaival együtt az akasztófiára várván:

N'ayez les cueur contre nous endureiz...

Mais priez Dieu que tous vueville absuldre!

Ki élsz, ha majd mi elmegyünk

Testvér, bennünket meg ne vess...

De kérd, hogy bűnünk Isten nekünk bocsássa meg!

Csupa őszinteség ez a költő. Mint pl. ott, ahol barátainak (egy nagyon gyanus asztaltársaságnak), a vesszős szolgáknak s az igazságszolgáltatás más funkcionáriusainak osztogatja hagyatékát; vagy ahol beszámol élete sok viszontagságáról; amikor botlásán, bűnén és elrontott életén kesereg; vagy amidőn meghatottan em-

lékszik meg fogadóapjáról, Villonról, akinek nevét is felvette, mert az ő eredeti neve Montcorbier volt.

...Ki több volt, mint apa és édesebb, mint anya...

Vagy ahol elérzékenyedve gondol anyjára, akinek annyi bánatot okozott s akinek kastély és kincs helyett csak egy balladát adhat, melyben a Szent Szűzhöz könyörög érte.

Villon egyike a halál költőinek. Versei az enyészet és halálsejtellem hangulatával átitatottak. A XV. században, az emberiség egyik legsötétebb századában olcsó volt az emberi élet. És Villon nem egyszer állt a halállal szemtől-szembe. Nem csoda hát, hogy költeményeiben is annyiszor gondol reá s hogy annyira ráfekszik kedélyére az élet hiábavalóságának érzése.

A mai tisztultabb, erkölcsi felfogás nem rokonszenvezhet Villon élete módjával. De Villont nem lehet kiszakítani a korából. Bizonyos azonban, hogy élete érdekes élet s hogy ő, aki átélte azt, a franciák igazi költője.

»Hová és merre tűntek ők,
 Arkhipiade meg Thais;
 E két testvér és övelük
 Rómának szépe: Flóra is?
 Akiknél nem volt senki szebb,
 Eltűntek, mint elszáll Elkhó
 Csörgő patak s tavak felett!...
 Ó, de hol van a tavalyi hó?
 És Héloiz is merre tűnt,
 Kiért kasztráltan lett barát
 S kiért elszenvedt annyi kint
 A szentdéniszi Abelárd.
 A bölcs Buridánt egykoron
 Zsákban a Szajnába dobó
 Királyné is már hol vagon?...
 Ó, de hol van a tavalyi hó?
 És Berta, Blanka, kik dala
 Szebb volt, mint szirén éneke
 S Beátrisz, merre tűnt, hova —
 Alisz meg Mainenek hitvese;
 S kit angolok égettek el
 Hol van Johanna most, a jó;
 Szent Szűz! Ó merre tűntek el?
 Ó, de hol van a tavalyi hó?

A j á n l á s

Hiába kérded Nagy Uram,
 Erre felelni nem fog szó;
 Fülünkbe cseng csak untalan:
 Ó, de hol van a tavalyi hó?

Aliquis

Remenyik Zsigmond:

Mese habbal

Pamflet-regény, Faust könyvkiadó, Budapest, 1934.

Ez a könyv a polgárról szól. A tehetetlen, gerinctelen, gyáva és megalakuvó polgárról, aki azonban mint isten teremtménye, eleven, hatalmas pillére a társadalmi rendnek és annak alkatrészeinek: egyháznak, államnak, tökének és a termelési rendszernek.

Ő a jó tisztviselő, a lelkiismeretes családapa, az önfeláldozó hazafi, a rend és a pontosság mintaképe. Erőnye a hűséges alkalmazkodás, a törvények teljesfokú tisztelete és a magasabb fórumokba vetett vak hite. Egyéni élete szánalmasan kicsinyes és gyenge; örök témája a tragikomédiának. De, mint egység: hatalom. Hatalmi pozíciója azonban nem az övé, hanem azé a magasabb fórumé, — egyházé, államé — amely egységbe vontá. Ő a tömeg, amely csak komandóra vár, hogy meginduljon jobbra vagy balra, irányítói érdeke szerint.

Privilegiuma a felelőtlenség. Lelki életét külső tényezők határozzák meg. Meggyőződése nincs, csak a félelemtől sugalt mélységes szolgálai hite van. Ha vallásos, akkor ezt azzal indokolja, hogy nem lehessen tudni, hátha elnyeri jutalmát ebbéli faradságáért az ember azon a bizonyos másvilágon és végső fokon, ha nem hinnék istenben, felfalnánk egymást, mint a veszett állatok. Tehát a vallás számára csak korlátokat és utolsó menhelyet jelent, mint a nagy kozmikus világrendnek kiegészítője. A nagytőke az ő számára az a mesebeli Jóság, amely mindenkinek kenyeret ad, föltétlenül igazságos, elismeri a kiváltságosokat és egyeseknek, akik azt megérdemlik a vasárnapi sörét is biztosítja. Az állam; rendőrségével, katonaságával minden más hatalmi szervével csak arravaló, hogy őt megvédje ellenségé-

től, tolvajoktól, társadalmi kilengésektől és biztosítsa öreg napjaira szerény nyugdíját. Ezért föltétlen bizalommal aláveti magát gondoskodóinak és jöltevőinek. Ez egyetlen éltető eleme. Az irodalom és a művészet értéke szerinte abban rejlik, hogy igazolja az ő nagy hitét a fentemlített faktorokban, bünteti a rosszat és jutalmazza a jót.

Egyébként ő az, aki torkaszakadtából éltette a háborút, pedig belül szöpgött, mint a kutya, ő az, aki nadrágszíjjal veri el a gyereket, mert szépirásból megbukott, ő az, aki néma büntudattal hajtja le a fejét, ha az osztályfőnöke lemarházza, ő az, aki a saját lányát kidobja az uccára, mert butaságában másállapotba került, ő az, aki hangosan zokogott, amikor a rádió Hindenburg temetését közvetítette s végül ő az, akit vasárnap délután kettő, négy vagy hat gyerekekkel, szolid felesége társaságában a parkban látsz kemény kalappal a fején, amint éppen a katonazenét hallgatja és azt mondja affektáltan:

— Jaj, ez a Schubert, hát ez mégis csak nagy művész volt.

Ő az a kiegyensúlyozott, nyugodt, vaskalapos individuum: a polgár. Ez ő a fenti személyleírás alapján és különösebb ismertetőjele nincs.

*

Remenyik Zsigmond könyvében ezt a polgárt Cassiusnak hívják. Cassius Kornélnak, aki foglalkozására nézve miniszteri tisztviselő. De ez természetesen véletlen, mert éppen így hívhatnák Kovácsnak is és lehetne hentesmester vagy egy konzervatív lapnak a szerkesztője. A hangsúly itt a polgáron van, aki a gyilkos szatira görbétükre keresztül botladozik és bukfencezik akár a bábszínházban.

A könyv elején éppen borotválkozni akar egy őrut borbélynál és várakozásában unott pozával nézi Czája birkozóbajnok plakátját. Első bemutat-

kozásánál ez a közönyös, nyugodt unalom tűnik szembe, amely azután kétszázötven oldalon végigkíséri, mint belsőleg üres, de eseményekben gazdag életének tartozéka. A figura alakját nézve Georg Grosz rajzai jutnak eszünkbe, míg az egyre ismétlődő helyzetkomikumnál fogva inkább Buster Keaton-hez hasonlít, mint Chaplin-hez. Persze regényünk hősének minden botlása indokolt, szándéka nem csak a megnevettetés, hanem a kigunyolás tudatos formája.

Remenyik nem alakot rajzolt, hanem típust. Nem irt regényt a szerkesztés rafinériájával, cselekménye nem szigoruan egy síkon elindított mese fokozódó érdekességgel, hanem a szatíra törvényszerűségében keresztmetszete a társadalomnak. Ezért a könyvet csak, mint irodalmi műfajt lehet a szatíragyűjtőfogalmába sorolni. Jelentőségében sokkal több ennél. Nemcsak a dolgok elferdülését látatja meg velünk, hanem a mélyére világít allegóriáival és paraboláival társadalmunk roskaadó fenekére.

Míg Chaplin burleszkjeinél az az érzésünk, mintha egy láthatatlan alak egyre azt sugná a fülünkbe, hogy: ne tessék félni hiszen az egész vicc, addig Remenyik könyvének olvasásakor világosan tudjuk, hogy a valóság az amit a görbetükör mutat, a többi csak komédia. Hogy Cassius urat hányszor billenti fenéken az élet annak dialektikus magyarázata van.

Eppen úgy, mint annak a nevetőség paradoxonnak is, amely szerint a társadalom nem lehetne meg Cassius ur nélkül és viszont. Egymásra vannak utalva szánalmas gyengeségükben, de kényszerű társulásokban sajnos már nincsen meg a szükséges összhang. Végül is bűvös tilinkószóra elsüllyednek, megsemmisülnek, mint egy ókori tragédia szerencsétlen szereplői.

Herceg János

Babay József:

Menekülj a szerelemhez

Budapest 1934

Regény, Új Idők kiadása,

A budai romantika, amelyet Krudy Gyula hozott először az irodalomba, hálás témának bizonyult. Zegzugos kisuccáival, zsalugáteres ablakaival a magyar romantikus irodalom kellős közepén csücsül már harminc év óta.

A háboru utáni idők egy kissé megtépáztak nimbuszát. Krudynak rengeteg szerencsétlen követője diszkreditálta ezt a témát. A konjunktura hatalmas, modern bérházakat emelt a zsindeyes házikók helyébe, a kis-kocsmák elegáns lokálokká vedlettek és a városrendészet széles és egyenes uccákat építtetett, aszfalttal és villanyvilágítással. Aztán jött a válság, amely lehuzta az elegáns lokálok redőnyeit, leapasztotta pocakját a kedélyes budai polgárnak és komoly ráncokat szántott az arcán.

A romantika elszállt a „régí szép napokkal“ és kékes füstje után már csak az irodalom visszajáró lelkei kapkodnak. Ezek közé tartozik Babay József is. S, hogy a romantikus irodalom eszközeivel mégsem tudott egy kedves és közepesen jó könyvet írni, annak elsősorban az az oka, hogy nem ismerte eléggé ezeket az eszközöket, nem ismerte az anyagot, amellyel dolgozott. Mert a romantikának a valósághoz kevés köze van, s Babay mégis azon fáradozik 240 oldalon, hogy e kettőt összehozza. Persze ez nem sikerül neki. A téma és a miljörajz harca az első oldaltól az utolsóig tart, s ami ebben a legtöbb csapást kapja az a valóság.

Böjthy Géza vidéki fiatalember kitűnő szabásu felöltővel és irodalmi ambíciókkal felkerül Pestre. Ezerki, lencsázhuszonötöt mutat a naptár, a fiatalember állástalan és tizenhét pengő minden vagyona. (Babay elfelejtet-

te, hogy a pengőt csak 1927 elején hozták forgalomba.) A fiatalember átmegy Budára, betér egy vendéglőbe, ahol székelygulyást és vörösborot rendel. Amikor mindezt jó étvágygal elfogyasztotta, leül a sarokban szóltanul szomorkodó pianínóhoz és játszani kezd rajta. Persze gyönyörűen játszik, bár csak a maga szórakoztatására — hallgatóit magával ragadja. A pincérnek is, a vendéglősnek is látva marad a szája, s a vendégek seregestől tódulnak be a szép muzsikára. Amikor aztán már két liter bort is megivott — mert karakán legény ez a nagyságos urnak titulált íróstülvény — eszébe jut szomorú sorsa, állástalan-sága és fájó szívvel távozik a kocsmából. Másnap még mámoros fejjel az állást hirdetőik rovatát böngészi, amikor megakad a szemé egy hirdetésen, amelyben valami budai vendéglős zongoristát keres. Persze ugyanarról a vendéglőről van szó, amelyben ő előző nap zongorázott. Egy sereg jelentkező közül ő kapja az állást. A jelentkezők között azonban van egy gyönyörű lány, (szegényesen öltözött hamupipőke) akibe a fiatalember első látására halálosan beleszeret. De bármennyire is fáj a szíve az állást nem adhatja át ennek a kopott angyalnak, mert az egyértelmű lenne az éhenhalással. A reményteljes fiatalember bízik önmagában és a Jóistenben, aki nem hagyja el a jó embereket, s aki későbben meg is mutatja az utat hönimádott szerelme tárgyához, akit csak egyszer látott. Szorgalma és tehetsége jutalmául a Budapesti Hírlap lehozza egy novelláját — más nem is lehetne — megállapítják róla, hogy rég nem látott tehetség és rögtön munkatársul szerződtetik. Boldogság az egész vonalon. S mindezt a szerelem tette. — Menekülj a szerelemhez! — kiáltja

mindenki a regényben, s a szerelem segít is a hozzá menekülőkn. Fantasztikusan és logikátlanul segít, de így lesznek boldogok a sokszor butaságig kómiikus kőcbéli mellékalakok is.

Sajnálom, hogy nem vehetek magamnak annyi helyet és fáradságot, hogy a regény tartalmát részletesen ismertessem és alakjait közelről bemutassam. Az élethez ezeknek az alakoknak semmi közük nincs, s mégis valamennyi közeli ismerősünk. Rossz könyvekben és giccs-filmekben láttuk már mindegyiket. Az irodalom lomtárából kilopott bárgyu kreatúra egytől-egyig. A főhős, Az elsodort falu Bőjthe Jánosának alteregója, jámborabb és sokkal naivabb kiadásban. S ezt nem tudja elfelejtetni velünk a regény dagályos és erőltetett nyelvezete sem, s az a divatjátmult líra, amely csak szavakból tevődött össze.

Rosszul esett elolvasnom ezt a könyvet, mert Babaynak már egy-két elég sikerült novellájával találkoztam. De az, amit ebben a könyvben mutat, az nemcsak bosszantó naivitás, hanem a valóság meghazudtolása és az irodalom prostituálása is egyben.

Hogy a konzervatív olvasótábor nem tiltakozna az efféle könyvek ellen, azt nem hisszük annál is inkább, mert már ez az olvasó is szembekerült a valósággal, amelynek egyre komorabb az arca, amikor az adó, a közteher, a boletta és más miegymás képében jelentkeznek. S ez a valóság kizárja a romantikát, tiltakozik ellene, éppen úgy, mint az irodalom tiltakozik az ilyen művészietlen álromantika fel-támasztása ellen, amellyel Babay kísérelte, s amely hála Istennek már rég örök álmát alussza a tehetségtelenség temetőjében.

Herceg János



1934 OKTOBER

KALANGYA

II. SZÁM

A KALANGYA minden közzétételéért írója felel. — Szerkesztik:

SZIRMAI KÁROLY, KÉNDÉ FERENC, HERCEGJÁNOS.

Felőlős szerkesztő: Blazsek Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe:

SUBOTICA, POSEFAH 122. Szerkesztőség: Szubotica, Manojlovičeva ulica 3.

Kiadótulajdonos: Inolay Béla Szubotica, Jagodinska ulica 1.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia” könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Komlós Márton nyomása, Noviszád.

Előfizetési árak:

Jugoszláviában:

Számonként	Din. 15'—
Negyedévenként	Din. 45'—
Félévenként	Din. 90'—
Egész évre	Din. 180'—

Magyarországon:

Számonként	Pengő 2.—
Negyedévenként	Pengő 6.—
Félévenként	Pengő 12.—
Egész évre	Pengő 24.—
